

Număr dublu

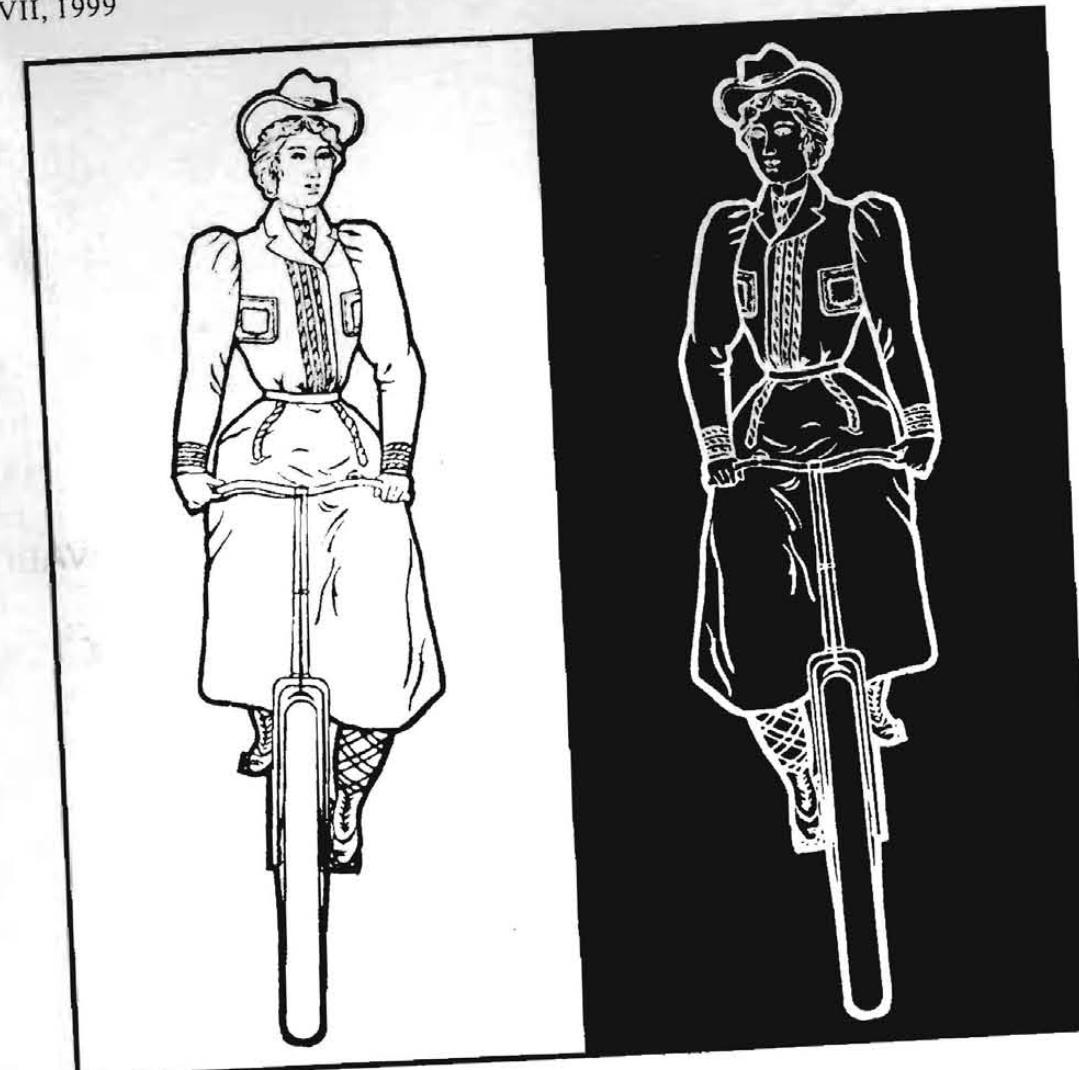
71

72

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE INSTITUTUL DE
CERCETĂRI POLITICE ȘI ECONOMICE ȘI FUNDАІIA "СOCIETATEA CIVILĂ"

Anul VII, 1999

FEMINISM

BANCA
ROMANA
PENTRU
DEZVOLTARE

GROUPE
SOCIÉTÉ
GÉNÉRALE

LONGINES®

L'ELEGANCE DU TEMPS DEPUIS 1832

Bd-ul N. Bălcescu nr. 25,
Sector 1, Bucureşti
tel.: 311 17 08

HELVETANSA
Ceasuri elvețiene

CARTIER

EBEL

HERMES

IWC-SCHAFFHAUSEN

RADO

LONGINES

TISSOT

MOVADO

SECTOR

CANDINO

DOXA

NINA RICCI

CERTINA

World Trade Center
Galerile Comerciale,
Bucureşti,
tel.: 092 307 162

Cuprins

2. <i>Editorial</i>	Stelian Tănase	Capitalism și reformă
6. <i>Feminism</i>	Laura Grünberg	România: o țară discret sexistă
12.	Cristina Cărtărescu Ilinca	Invizibilitatea în educație
18.	Mădălina Nicolaescu	Globalizarea și femeile din România
25.	Ştefan Stănciugelu	Dincoace de feminism: conflicte etnice și violul colectiv
29.	Romina Surugiu	Violența domestică - pledoarie pentru ridicarea cortinei
34.	Emilia Irina Strat	Patafizica sexului
39. <i>1989</i>	Claude Karnouh	Un thermidor în stil românesc
45. <i>Arhiva</i>	Document	Semnătura lui Sadoveanu
47. <i>Politică externă</i>	Valentin Stan	Ministerul Apărării ... de Rusia
51.	Mihai Mușet	Kosovo: efecte globale
58. <i>Politică internă</i>	Ovidiu Maican	Stilul parlamentar (I)
64. <i>Ideosfera</i>	George Voicu	Paradigma conșpiraționistă (II)
68. <i>Recenzii</i>	Pavel Câmpeanu	Souvarine în România
71.	Laurențiu Constantiniu	Trei recenzii
77.	Cristina Petrescu	Despre şansele proiectului liberal
80. <i>Semnale</i>		

Capitalism și reformă

STELIAN TĂNASE

Întârziata reformă se află la răscruce. Massa critică interesată în schimbare nu s-a format. Societatea românească opune o rezistență tenace la schimbare. Elita politică nu mai puțin. Grupurile dinamice care presează pentru accelerarea reformei și politicește sunt puțin influente pentru că sunt insuficient de puternice. Si acelea care există nu sunt conectate între ele, ci răspînse în mai multe zone. Capitalismul românesc este încă în statu cursive nascendi. Problemele cu care reforma se întâlnește azi, au fost rezolvate în alte țări din blocul sovietic în anii 1988-91. Nu întâmplător acestea sunt deja integrate în NATO, și pe drumul integrării în UE. În 1989 - septembrie - guvernul Mazowiecki depunea jurământul. A durat o lună până când Leszek Balcerowicz a formulat în Parlament programul trecerii la economie de piață. În Cehoslovacia, în 1990 Vaclav Klaus, tot ministru de finanțe la acea vreme, trece rapid la formularea legilor care să facă tranziția la o economie de piață. În 1990-1992 aceste legi au fost votate. În Ungaria încă înainte de căderea regimului comunist, din 1988, legi esențiale ale economiei de piață, erau votate de un Parlament ales în 1985. În România procesul legislativ care trebuie să ducă țara dincolo de fostul regim comunist s-a declanșat după 1989. Că reforma este la răscruce o arată și faptul că în 1999 se discuta intens despre proprietate. Cu aproape zece ani întâzire. Miezul tranziției este aici. Reașezarea societății românești în cadrele unui regim al proprietății moderne, bazat pe lege, pe garantarea proprietății private, este pasul decisiv pentru a schimba starea de lucruri. Abia după votarea legilor proprietății, și crearea instrumentelor juridice pentru apărarea ei, vom putea spune că România a depășit perioada comună.

De ce nu s-a realizat până acum? Întâi de toate pentru că societatea românească nu a produs

forțele interesate să impună alt tratament proprietății. În 1989, România era țara cu cea mai restrânsă proprietate privată din blocul sovietic, 2,5%. Ea se rezuma la parcele de pământ minusculă, la case, și mici ateliere artizanale. În același timp, Polonia și Ungaria aveau - prin lege - zeci de mii de întreprinderi private mici și mijlocii. Agricultura celor două țări funcționa pe principiile economiei de piață. În Polonia, încă din 1956, kolhozurile au fost desființate. Sistemul cooperativ maghiar nu era controlat de stat. Fiecare unitate producea ce se vindea mai bine pe piață. Un sistem anex de întreprinderi private (servicii, mică producție) a consolidat sistemul. O clasă mijlocie se naște în cele două țări încă din anii '70. Polonia și Ungaria au preferat să se îndatoreze zeci de milioane de dolari pentru a menține o rată de creștere, și pentru adaptarea la realitatele economice externe. Ceaușescu s-a speriat de grevele din Polonia, 1980-1981. Ideea lui era că băncile occidentale au făcut presiuni asupra lui Gierek să achite datoria, și mai ales să facă schimbări în modelul economic stalinist. "Concesiile" făcute de Gierek capitalismului au dus la deformarea modelului comunist, și la greve. Trebuia opri amestecul occidental! Cu acest raționament Ceaușescu, plătește de a lungul anilor 80 datoria externă. În aprilie 1989 el anunță triumfal că România a terminat de plătit. O lege care interzice alte împrumuturi externe este votată. Prețul acestei aventuri a fost ruinarea industriei. Vreme de zece ani nu a fost întreținută și nu s-au facut noi achiziții de echipament. O politică realistă ar fi cerut se continue împrumuturile, dar ele să fie investite în zone productive, mai ales în modernizare (infrastructuri, cadru instituțional). Dacă s-ar fi făcut aşa, Ceaușescu tot ar fi pierdut puterea, sistemul era condamnat. Poate ar fi scăpat cu viață. Dar economia românească, societatea ar fi fost

mult mai pregătite pentru tranziție. Nu au existat reformatori în PCR ca în Polonia sau Ungaria care să susțină altă linie decât Ceaușescu și gruparea reașezătoare din jurul lui. În 1989 Polonia are peste 40 de milioane de dolari datorii. Ungaria 17, ceea mai mare datorie pe cap de locuitori din estul Europei. Este prețul reformei. În afară de costuri economice existau și costuri de alt tip. În aceste două țări s-a format o pătură antreprenorială capabilă să gestioneze reforma. Mii de experți, manageri, economisti, întreprători mari și mici care au dat substanță mecanismelor economiei de piață. Experiența lor date încă din anii '60-'70 când la periferia sistemului comunist e deja tolerată inițiativa privată. Din acest sector privat în extindere s-a născut clasa mijlocie, forță care a creat massa critica procapitalistă. Această forță începe să apară în România după 1989. În 1999, zece ani mai târziu nu este consolidată. Abia după ce va deveni o forță dominantă, vom asista la o accelerare a reformelor în direcția unei reale economii de piață.

În lipsa acestei burgheziei, s-a format o clasă de capitaliști parazitară, conectată cu afacerile statului, și îmbogățită peste noapte. În loc să își formeze în ani mulți abilități antreprenoriale, conducând mici întreprinderi familiale, învățând între timp regulile jocului, capitalistul român s-a trezit în posesia unui credit cu care nu știe prea bine ce să facă. Dacă a avut noroc și afacerea a mers, a continuat. Dacă nu a reușit, a ruinat banca. Legile lipsă sau defectuoase încurajează asemenea situații. Mai e clientismul care naște relații oneroase.

Capitalismul românesc - în lipsa unui adevărat sector privat - este unul fictiv. Un capitalism dependent de stat. Proprietatea privată, sectorul privat în economie, sunt încă abia la început. Capitalismul românesc dominant este un parazit al statului român și al bugetului central. Astă îi dă un caracter nociv, conservator, reașezătoare. Omul de afaceri autohton este un fost înalt funcționar, un ex-director de întreprindere de stat, un ex-activist de partid. El și-a însușit părți din proprietatea de stat, și în continuare supraviețuiește pentru că relațiile lui politice îi dau acces la guvern, președinție, lideri

de partid. De acolo el stoarce comenzi, câștigă false licitații, obține credite oneroase. Așa s-au constituit marile averi din România, în cea mai mare parte dintre ele. Aceasta clasă nu dorește o reală privatizare, decât în măsura în care ceea ce se desface de la stat îi revine ei. Nu dorește nici o economie reală, concurențială. Ea preferă monopolurile, concurența limitată și controlată. Privatizarea nu este decât o imensă bătălie între recent create grupuri clientelare de interes. Miza este înșăfăcarea a unei părți cât mai mari din pradă. În România se constituie acum marile averi pentru următorii 200 de ani.

În ultimii ani ponderea întreprinderilor mici și mijlocii (1/3 falimentate în 1997-1998) a scăzut mult. A fost o enormă greșală politică a actualei coaliții. Soarta capitalismului românesc se decide aici. E preferabil să ai 500.000-1.000.000 de întreprinderi mici și mijlocii (familiale, ateliere, service, mici producători, patroni de magazine) decât câțiva investitori străini. De pe vremea lui Ceaușescu ne-a rămas megalomania, gigantismul. E nevoie și de mari investitori, dar ei nu crează un mediu social, o clasă. Ei angajează câțiva funcționari, îi plătesc bine și atât. Un mediu pozitiv economiei de piață, reformelor, poate fi creat numai de existența a câtorva sute de mii de mici întreprinderi cu proprietarii lor, cu angajații și familiile lor. Felul cum votează aceștia nu e greu de definit. Se crează întâi de toate o numeroasă zonă interesată în piață, în concurență, în prosperitate, în profit. O zonă mult mai adaptată modernității României. Această clasă de proprietari, conducând ori fiind proprietari unor afaceri mici și medii dă stabilitate politică. Votul, interesele, modul de a reașeză la solicitările mediului sunt de alt tip decât cel al unui proletariat anxios că și pierde locul de muncă, al miliardarilor de carton și al funcționarilor. Toți dependenți de stat, deci extrem de vulnerabili și schimbători. Numai o burghezie numeroasă, prosperă, independentă economic poate asigura viitorul României.

Ca și guvernele de până în 1996, actuala coaliție a preferat să-și anexeze câțiva oameni de

afaceri. Când nu i-a avut i-a inventat. O clientelă bogată s-a acuza pe lângă președinție, guvern, partide. Deși bogăți ei nu reprezintă capitalismul românesc apt să se dezvolte. Ci doar o clientelă coruptă și corupătoare. Azi plătește un lider politic, mâine va plăti căderea lui și va cumpăra alt politician. Interesul acestui tip de capitalist care îl face să stea în preajma puternicilor zilei, este să nu fie controlați de poliție, de garda financiară, descriși de presă. Pe lângă cel de a obține comenzi de la stat. Circuitul este astfel. X obține un contract cu statul, și din banii scoși sunt plătite cheltuielile partidului (dar și altele mai personale). Si după 1996 susținerea clasei mijlocii întârzie. Este întreținut un capitalism ad-hoc, pentru nevoie de moment, pentru o bună imagine. Când se acționează în sfârșit, este numai sub presiunea dublă a falimentului și a instituțiilor internaționale de la care cerem bani. Dar legile obligatorii pentru o economie de piață nu sunt votate. Măsurile pe care guvernele altor state din fostul bloc sovietic le-au luat acum un deceniu, la București sunt de domeniul viitorului.

Massa critică procapitalistă lipsește. Retorica procapitalistă nu. Ea ascunde adesea învărtelile diferiților ministri care iau comisioane grase și și deschid conturi în Elveția. De la demagogia "poporului strâns unit în jurul conducătorului iubit" s-a trecut la practica "creditelor neperformante" și privatizărilor în folosul clientelei politice. Demagogia care o însoțește vorbește despre capitalul autohton, deschiderea spre occident etc. Ca și cum numai corupția produce antreprenori, manageri, proprietari, oameni de afaceri. Nu numai furtul, jaful, escrocheriile dau naștere burgheziei. Capitalistul român, viciat de felul cum s-a născut averea sa, își caută o ideologie, după ce a părăsit-o în grabă pe cea ante-89. Unii dintre ei rătăcesc în anturajele stângii anticapitaliste. Alții finanțează diverși politicieni în aşteptarea avantajelor. Alții susțin partide care mai speră la o iluzorie a treia cale. Alții vor să aducă China în România, cu un fel capitalism în care cadrele fac

avere, păzite de poliție împotriva concurenței. Aceste "capitalisme" sunt azi dominante în România. Marile averi private, grupurile de interese cele mai puternice sunt în această zonă. Este un capitalism monopolist și corporatist. Vechile guvernări cu fațada lor de stânga vorbeau pentru electoratul limbajul protecției sociale, și în particular pe cel al îmbogățirii peste noapte. După 1996 demagogia populistă a schimbat-o pe cea de stânga. Dar cursa pentru spolierea bugetului statului, a proprietăților lui, continuă neabătut. Cei care au făcut mari averi până în 1996 s-au speriat de campania împotriva corupției. S-a crezut că este vorba de un spirit justițiar. A fost altceva. Dorința unor grupuri de interes care au considerat că bugetul statului este prada victoriei electorale. Campania nu fost decât o răfuială între clanuri pentru câștigarea de poziții cheie pe piețe, în procesul de privatizare etc. Povestea asta unui au numit-o reformă. Nu este decât un fals capitalism, mediat de instituțiile statului și șefii lui efemeri. Vechilor miliardari de carton li s-au adăugat alții, "made in" CDR.

Perspectiva a fost greșită. Nu trebuiau înlocuiri clientele favoriți ai vechii puterii, cu alții, "ai noștri". Trebuia creat un cadru legislativ identic pentru toți, iar în acest cadru doar "mâna invizibilă a pieței" să opereze. Interferența politicului în economie este mereu un dezastru. Personalizarea instituțiilor și a legilor la fel. Sistemul a rămas la fel de clientele și oligarhic. Neeficient, pe cale să împingă România spre un capitalism primitiv, de tip sud-american.

De ce nu optează capitalistul român pentru piață și concurență deschisă? Pericolul real e o guvernare proastă ori ostilă. Capitalistul român nu are ideologie de capitalist. El se raportează strict la persoana lui. Speră să se salveze prin relațiile lui personale. Ori prin coruperea vreunui ministru. Decât o lege bună, mai bine o rudă în guvern. Capitalistul român nu gândește strategic. El crede că nu are nevoie de legi valabile pentru toți și dacă ele sunt, să fie aplicate numai altora. El ar vrea avantajele legii, dar constrângerile le lasă celorlalți.

Plătește cu averi avocați, magistrați, politiști. Treaba lui e să facă bani prin orice mijloc. Imaginea burghezului din alte epoci, plătitor de taxe, cu respect pentru legi, s-a deteriorat. Capitalistul postcomunist se aliază cu statul. Dar și cu forțele anticapitaliste. Numai dacă obține un profit bun, se înțelege. El ar vota și naționalizarea unor proprietăți dacă asta ar lovi concurența. Nu contează că mâine va fi el victimă unei ordonanțe guvernamentale. Proaspăt îmbogățit, el gândește încă în termenii primitivi ai lui Ceaușescu. Profitul este o pradă, nu rezultatul unui efort, al priceperii profesionale, a calității mărfuii oferite. Afacerile sunt mai mult o escrocherie, înșelarea cuiva. Deși face profit, în subconștient îl tratează ca pe un furt. Incertitudinea, complexele sunt trăsăturile capitalistului român. Nu avem încă o burghezie de sine stătătoare, mândră de independență ei. Tocmai în direcția apariției un asemenea burghezii trebuie să ne îndreptăm. Spre o burghezie care nu este clientela puterii și nici cămătarul liderilor politici. Piața, sectorul privat, au nevoie urgentă și puternică de autonomie, de crearea unui cadru care să funcționeze transparent, după legi specifice și proprii. O lume care să nu mai fie la cheremul unui politician sau altul. Capitaliștii români riscă să fie doar o masă de pleșcari așteptând umili în antecamerele puterii politice, dacă nu își câștigă independența. E nevoie de un cadru identic pentru toți, complet transparent, în care să se desfășoare jocul cererii și ofertei. Politicul trebuie împins afară din această zonă. Pentru a ieși din tiparul oligarhic, dominant azi, e nevoie de legi în sprijinul pietelor, concurenței. Legi împotriva monopolurilor și concurenței neloiale, care să termine cu discriminările dintre întreprinderile de stat și cele private. E nevoie de consolidarea sectorului privat. De prosperitatea câtorva sute de mii de întreprinderi mici și mijlocii.

Stelian Tănase - a absolvit Facultatea de Filosofie, Universitatea București. Autor al mai multor cărți (romane, eseuri politice). Profesor de științe politice la Universitatea București. În 1997 a fost visiting professor la UCLA și bursier Fullbright la New School for Social Research. Din 1992 este redactor șef la revista "Sfera Politicii".

Revista este editată de Institutul de Cercetări Politice și Economice și Fundația Societatea Civilă

Editorial Board: • Călin Anastasiu • Daniel Chirot • Dennis Deletant • Gail Kligman • Dan Oprescu • Vladimir Tismăneanu • G. M. Tamas • **Redacție:** • **Redactor șef:** Stelian Tănase • **Secretari de redacție:** Ovidiu Horia Maican, Laurențiu Ștefan Scalat • **Colectivul redațional:** • Adrian Cioroianu • Constantin Davidescu • Camil Pârvu • Valentin Stan • **Publicitate:** Dan Vasile (092 805 348) • **Distribuție:** Simona Dobrescu (01 659 57 90) • **Coperta și tehnoredactarea:** Nicolae Șerban Meșină • **Culegere text:** Flaviana Teodosiu •

"Sfera Politicii" este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165. Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul scris al redacției. Acest număr apare cu sprijinul Grupului de Presă NORD-EST, Editorul cotidianului "Monitorul". Tiparul executat la S.C. Multiprint S.A. - Iași

Adresa Redacției: Str. Piața Amzei, nr.13, Et. 1, CP 212, OP 22, București, Tel./Fax: 01 312 84 96 (Attn: Oana Manolache); E-mail: sfera@dnt.ro; Web Site: <http://www.dntb.ro/sfera>.

România - o țară discret sexistă

LAURA GRÜNBERG

Cei care sunt implicați sau simpatizează într-un mod sau altul cu mișcarea feministă din România - fie că scriu cărți sau predau cursuri de feminism, activează în cadrul celor câteva zeci de organizații de femei sau pur și simplu se consideră feministi sau/și feminiști, sunt aceia pentru care sexismul este o problemă. Sunt cei care pronunță cuvântul sexism - fie că îi spun discriminări sexuale, discriminări de gen, inegalități între bărbați și femei, lipsa de oportunități/șanse egale, violență domestică, discursuri dominante, ideologia blamării victimei etc.

Pentru ceilalți - majoritari în România, sexismul pur și simplu nu este o problemă sau este o poveste încheiată, depășită.

Femeile care se dezic vehement de această etichetare argumentează că nu s-au simțit niciodată discriminate ca femei - nici pe vremea lui Ceaușescu când toți eram discriminati, marginalizați, izolați indiferent de sex sau etnie etc., nici acum în perioada de tranziție când nu sexismul este problema lor de zi cu zi. Altele sunt adepte formulei "Nu sunt feministă, dar", formulă de compromis prin care nu se declară nici feministă nici antifeministă, lăsând o poziție de solidaritate cu posibilele probleme ale unor femei "altfel decât ele" - adică discriminate, dar neasumându-și o identitate angajată presupusă de cea de feministă.

Bărbații care se opun feminismului se consideră nevinovați ca indivizi - în cuplu și la locul de muncă, sau, dimpotrivă, se consideră "dominați"

și "influențați" de "femeile lor" pe care le laudă și le apreciază mereu.

Un fel de a vedea înseamnă mereu și un fel de a nu vedea. Unii, puțini, văd problema, alții, majoritari, fie nu o văd, fie o ignoră. Din punctul meu de vedere răspunsul este net: da, există inegalități sociale între bărbați și femei și nu reprezintă o problemă minoră a societății românești postrevoluționare.

Manifestări ale sexismului transpar în structuri, norme, politici, dar și în practici și obiceiuri cotidiene. Efectele sunt de tip "bulgăre de zapadă" - trăgând și amestecând și alte forme de intoleranță, marginalizare, dominație, etc. O democrație preponderent la masculin cum este a noastră - cel puțin la nivelul public al structurilor de putere - este doar pe jumătate democrație. Și totuși sunt convinsă că rezultatele unui sondaj de opinie ar demonstra existența unei majorități pentru care răspunsul ar fi "Nu, nu există sexism în România" sau eventual "Nu știu, nu mă interesează".

În cele ce urmează aş dori să aduc câteva explicații pentru rezultatele ipoteticului meu sondaj. Aș vrea să-i apăr de fapt pe nonfeminiști (cei neutri la feminism), dar și pe antifeminiști (cei ostili feminismului). În apărarea lor aduc argumente ce țin de (a) existența mai ales a unor forme subtile de sexism, mai puțin vizibile, aparent mai puțin periculoase, (b) efectele perverse ale unor anumite mesaje feminine sau ale unor comportamente

individuale naturale, (c) managementul disonanței cognitive de către populația nesimpatetică cu feminismul.

Sexism subtil de tranziție

Aparent nu există discriminări stridente la adresa femeilor în România. Nu avem un trecut apropiat vinovat de discriminare de gen în sensul în care vesticii folosesc conceptul (cu excepția politicii pronataliste care a exprimat o formă de abuz preponderent îndreptată la adresa sănătății, vieții, libertății de alegere a femeilor din România).

Accesul formal la educație, la meserii nontradiționale, la funcții de conducere, la salarii egale a existat și există. Nu vezi pe străzi semne ale unei subordonări a femeilor - ca, de exemplu, femei cu voal pe față (deși mesajele acestui obicei în diverse spații culturale sunt diverse; uneori vălul este receptat ca un semn de rezistență față de colonizarea culturală occidentală și nu ca un indiciu al asupririi, subordonării femeilor). Foarte rar se declară pe față ostilitate față de femei. Nimici nu recunoaște deschis că femeile trebuie să stea acasă și să aibă grija de copii în loc să facă politică. Nu li se interzice explicit ceva femeilor pentru că sunt femei.

Formele de discriminare sexuală manifeste/explícite - cele în care este vorba de un tratament la adresa femeilor inegal, dăunător, intențional, vizibil și ușor de documentat nu există într-o manieră atât de evidentă chiar dacă multe statistici arată decalaje defavorabile femeilor. Violența la adresa femeilor - violuri, incest, violență domestică există, dar nu este un fenomen asumat de societate ca ceva caracteristic. O serie de mituri funcționează la noi ca peste tot (blamarea victimei, agresorii-devianți, fenomenul e izolat, etc.) acordând acestor probleme statutul de probleme individuale și nu sociale.

Nici sexismul mascat - cel în care tratamentul inegal este implicit fiind motivat în mod tendențios nu este unul de luat în serios. Cât despre forme mai dure de sexism de tip sabotaj, sau

folosirea "drogului de viol" despre care scriu cărțile feminine occidentale, încă nu se poate vorbi la noi.

România este după opinia mea o țară discret sexistă atât la nivel individual, cât și la nivel organizațional, instituțional și mai ales cultural. Se pot identifica în România forme variate și ingenioase de sexism subtil, aflate la granița dintre lucruri serioase, grave și gesturi/attitudini care colorează, dau specificitate locului, nu dăunează instantaneu. Față de aceste forme de sexism există în România un grad mare de permisivitate și toleranță din partea societății.

Pretutindeni întâlnim **cavalerismul condescendent** - acea atitudine protectivă și paternalistă, prin care femeile sunt tratate cu politețe, cu o atitudine de protectorat. Nu cred că există femeie care să nu fi simțit aceasta formă de "anihilare cavalerescă". Multora le-a și plăcut și continuă să le placă. În sine este o manieră discretă și nevinovată de a exercita autoritatea. Plasată într-un context mai larg, combinată cu alte forme subtile și pigmentată cu specificitățile economice, culturale ale locului ea poate deveni deranjantă, apăsătoare.

Frecvent avem de-a face cu **descurajări încurajatoare**, femeile primind mesaje contradictorii legate de însușirile, abilitățile și inteligența lor. Pe de o parte sunt încurajate să facă nu doar să fie, să ajungă nu doar să îi ajute pe alții să ajungă, să aibă succes nu doar să se bucure de succesele altora, dar pe de altă parte li se pun în față și o serie de obstacole. Parteneriatul familial este încă embrionar în România față de alte țări occidentale. Deși încurajate să facă carieră, să își mai ia un serviciu, să se ocupe de mintea și de corpul lor, femeile sunt discret descurajate prin intermediul poverilor domestice ce continuă să fie preponderent pe umerii lor.

Foarte des femeile sunt supuse unor forme de **hărțuire prietenoasă** - comportamente sexuale care aparent sunt nevinovate și nedăunătoare, dar care pot crea disconfort, intimidare, inhibiție. Un exemplu bun ar fi glumele și bancurile în care românii au excelat mereu: foarte multe din glumele despre femei nu au corespondent

pentru bărbați - bancurile cu prostitute, cu blonde, cu soacre. La fel de evidentă este hărțuirea prietenosă la care ești supusă zilnic ca femeie pe stradă, la servicii. Toleranța femeilor față de această formă de sexism este mult mai mare la noi decât în alte țări.

Aș îndrăzni să spun că multe femei resimt ca pe o lipsă, ca pe un semn de îmbătrânire dacă un timp nu sunt fluierate pe stradă, nu li se șoptește ceva dulce sau nu surprind o privire cu înțeles. Îmi amintesc de o vizită de-a mea în Finlanda - o țară cu femei provocator de frumoase și îmbrăcate provocator vara. Ele mergeau pe stradă fără să fie luate în seamă - nimeni nu întorcea capul după ele, lucru care l-a exasperat pur și simplu pe soțul meu.

Uneori femeile sunt tratate ca niște copii, ca posesii, ca obiecte sexuale - formă subtilă de sexism numită de unii autori **obiectificare subiectivă**. Femeile devin obiecte de văzut, de admirat, pe măsură ce bărbații devin cei în măsură să le obiectifice. Bărbații au cultural privilegiul să se uite la femei, iar femeile acceptă rolul de stimulatori ai intereselor vizuale masculine.

O formă frecventă de sexism subtil este **excluderea colegială**. O neglijare benignă, prin care femeile sunt făcute să se simtă invizibile sau neimportante prin izolare fizică, socială, profesională. Este un lucru sătul că bărbații sunt mult mai organizați în rețele de interes, în găști pe domenii, în "băieții la o bere".

Aparent femeile sunt tratate egal, dar practica zilnică demonstrează că acest tratament face de fapt ca libertatea bărbaților să crească, iar femeile să fie împovărate cu mai multe responsabilități. Este o formă discretă de **sexism eliberator**. Femeile participă la această "conspiratie", la această **exploatare benevolă**. Prin limbaj, legi, obiceiuri în moduri formale și informale bărbații construiesc și mențin o **tandă dominată** - o dominație acceptată pentru că este interiorizată și considerată colegială, mutual benefică, parte naturală a relațiilor intime cu bărbații.

Oricum am numi aceste forme - discrete, subtile, încărcate de tandrețe, umor, colegialitate, femeile sunt marginalizate "politicos" prin intermediul lor, fără să simtă acest lucru. Sigur, a identifica și a recunoaște formele de sexism este important, dar nu suficient. Discriminarea este un fenomen mult mai complex. Inegalitatea este structurală - construită în instituții, sistematică în sensul că acele grupuri care dețin putere și privilegii pot domina și controla pe ceilalți. Aceste relații nu sunt predestinate, înăscute, ci sunt construite social, modelând viețile și experiențele tuturor. Sexismul în manifestările lui discrete pare însă ceva natural, normal, parte inevitabilă a vieții de zi cu zi. De aceea nici nu este receptat ca o problemă. De aceea există mai mulți nonfeminiști sau antifeminiști decât feminiști în țara asta. Pentru că sexismul de zi cu zi este mai ales discret decât explicit. Ceea ce nu înseamnă că este mai puțin periculos.

Efecte perverse ale unor mesaje feminine

Raymond Boudon vorbește pe larg într-o din cărțile sale despre mecanismele efectelor perverse/emergente/de compunere, despre faptul că uneori, urmărindu-și obiectivele, agenții sociali provoacă efecte neurmărite (Boudon, 1998). Paradigma efectelor perverse este abordată și de alți importanți sociologi ca Robert Merton sau Thomas Schelling.

O concluzie importantă în lucrările lor este că fenomenele de segregare socială/rasială nu rezultă neapărat din atitudini segregationiste, segregarea putând fi rezultatul pervers al comportamentelor non segregationiste în sine. Schelling ilustrează segregarea rasială neintențională cu un exemplu simplu: Pe o masă se aşeză aleatoriu 20 piese de 500 lei și 10 de 100 de lei, fiecare simbolizând indivizi aparținând respectiv la două grupe rasiale. Dacă masa ar reprezenta un cartier în care aceștia ar trebui să se mute, atunci, firesc, membrii fiecărui dintre cele două grupuri, fără să aibă o ostilitate sau dorință de separare împotriva celorlalți, au o tentație

firească de a sta cu cei "de-a lor" și de a nu fi minoritari printre vecini. Fiecare piesă va încerca astfel să se înconjoreze de cel puțin 50% de piese de aceeași categorie. Când se realizează acest echilibru se observă că de fapt s-a produs un fenomen brutal de segregare. Dorința fiecărui de a nu se regăsi în situație de minoritar generează un efect de compunere. Acest exercițiu demonstrează cum stări sociale indezirabile pot rezulta dintr-o amplificare nedorită de nimeni a comportamentelor individuale naturale.

Transpusă situația la segregarea sexuală, se poate găsi astfel o "scuză" pentru marginalizarea femeilor în politică, pentru invizibilitatea lor în viață publică în general. Cartierul în cazul acesta este deja locuit - în majoritate de bărbați - și aceștia au o dorință firească de a continua să locuască printre și cu cei "ca ei". Nici femeilor nu le va fi ușor să se aventureze într-un asemenea cartier în care aparent nimeni nu are nimic împotriva prezenței lor, dar în care ar fi minoritate - cu tot ce implică acest statut social.

Alt gen de efecte perverse sunt produsul unor mesaje venite din partea mișcării de femei, mesaje care se pot considera de fapt succese ale acesteia, dar care transpuze pe realitatea locală un efect negativ. Un exemplu este *legea conchedului parental*, considerată un succes al mișcării de femei, dar care a fost primită cu iritate de către multe dintre femeile "reale" afectate de aceasta lege. ONG-urile sunt în mare parte femei educate, cu un anumit grad de conștiință feministă și de înțelegere a problemelor de gen, cu lecturi în domeniu, cu oarecare experiență câștigată în întâlniri și programe internaționale.

Pentru ele propunerea a fost o încununare a unor eforturi de lobby pe o problemă de mult inclusă pe lista revendicărilor feminine. Pentru "celelalte" facilitarea oferită a fost percepută mai curând drept o corvoadă în plus: "Adică să vin acasă și să trebuiască să am grija și de copil și de bărbat" a fost replica unei femei dintr-o mare fabrică bucureșteană, cu personal preponderent feminin. În consecință este posibil să fi apărut un

efect de neîncredere al multor femei în mișcarea de femei. Intenția inițială de "mai binele femeilor" a fost astfel estompată de efecte practice nedorite.

Tot despre un efect pervers se poate vorbi și în ceea ce privește alt succes legislativ al feminismului postdecembrist: noua lege privind prelungirea vîrstei de pensionare pentru femei și bărbați. După 1989, spunea Slavenka Drakulic - o cunoasătă jurnalistă și scriitoare croată - multe femei din Estul Europei sunt pur și simplu foarte obosite. Ar vrea mai mulți bani pentru mai puțină muncă. Atingerea standardelor europene, prelungirea legală a dreptului la muncă pentru femei a fost receptată de multe asemenea "femei-obosite" mai curând drept o discriminare, drept un atentat la odihnă, la tihna unei pensionare fie ea și în condiții de săracie. Exemplul pot continua demonstrând cum uneori eforturile venite dinspre feminiști au avut și efecte contrare așteptărilor. Se poate astfel în parte explica de ce adeziunea la mișcarea și ideologia feministă nu a crescut semnificativ în acești ani.

Nu este vorba în România atât despre rezistență și strategii de anihilare ale feminismului venite din partea unor nonfeminiști indiferenți la problematica de gen sau a unor antifeminiști încăpătați, cât de o serie de efecte perverse ale unor mesaje, programe, inițiative ale mișcării de femei în plin proces de căutare a unei identități.

Antifeminiștii – simpli manageri ai disonanței cognitive

Un alt motiv care justifică bunăvoiețea mea față de nonfeminiști și antifeminiști români ține de faptul că într-un anumit fel eu consider că ei reacționează firesc, în concordanță cu teoria disonanței cognitive a lui Festinger. Toți suntem într-o permanentă căutare de consonanță cognitivă, emotivă care să ne facă existența mai suportabilă. Permanent încercăm să ne aducem argumente care să ne justifice comportamentele, opinioile, neîmplinirile. Nonfeminiștii și antifeminiștii sunt și ei la urma urmei oameni care pur și simplu încearcă

să își minimizeze permanent dezechilibrul cognitiv generat de anumite mesaje din exterior - în cazul acesta de mesaje feminine. Producătoare de neliniște și disconfort în raport cu realitatea bine așezată și structurată după norme profund înrădăcinate în conștiință colectivă, mesajele feminine au produs și produc în rândul receptorilor nonfeministi sau antifeministi disonanță. „Și femeile sunt oameni”, „Și femeile pot vota” - au fost la vremea lor în toată lumea astfel de mesaje. „Lăsați femeile în universitate!” sau „Vrem femei în Senat!” - fiecare din aceste sloganuri și revendicări feminine au venit la vremea lor în disonanță cu opiniile comune, cu mentalitățile epocii, cu ceea ce părea natural (anume că femeile sunt mai aproape de natură și bărbații de cultură).

Confruntați cu mesaje de acest gen conservatorii, tradiționaliștii în general, încearcă cum e și firesc să își mențină echilibrul cognitiv expunându-se selectiv la informațiile de acest tip. Astfel se preiau și se speculează mesajele radicale, excentrice, voit exagerate ale feminismului, folosindu-le ca argumente care să justifice rezistența la această „ideologie”. Feminismul se traduce astfel într-un soi de fanatism care se exprimă prin aceea că o femeie feministă este cea care nu mai vrea să i se deschidă ușa la un restaurant, nu se rade pe picioare și în general își refuză feminitatea tradițională, este lesbiană sau nu vrea să mai facă sau să se mai ocupe de creșterea copiilor.

Pentru a reduce disonanța nonfeministii și antifeministii minimalizează sau chiar distorsionează uneori realitatea. De exemplu în momentul în care în România s-a elaborat o lege privind egalitatea șanselor (criticabilă și perfectibilă, fără doar și poate) cei ce își caută fără încetare motive de a discredită mesajele feminine - uneori confuze ce e drept, au selectat prioritar acele aspecte legate de hărțuirea sexuală amuzându-se și minimalizând propunerea legislativă în ansamblul ei, propunere ce abordează o problematică mult mai amplă a inegalităților de gen pe piața muncii. Înverșunarea unor de a distorsiona realitatea pentru a mai crede o vreme în minciunile lor are, spun sociologii, și

efectul unor profetii creațoare asupra anumitor grupuri sociale defavorizate. Astfel femeile tind să se comporte în conformitate cu aşteptările și atitudinile celor ce din dorință „naturală” de confort cognitiv se încăpătânează să gândească despre ele în termeni subtili sau expliciti discriminatori.

Totuși bresele în mentalitate și în instituții se produc treptat cu sau fără voia fiecăruia din noi în parte - fie el bărbat sau femeie. În decursul anilor mesajele feminine au destabilizat tabuuri individuale și instituționale. Femeile au devenit o prezență obișnuită în multe locuri unde altădată erau niște apariții excentrice. Istoria le-a inclus. Științele sociale au început să-și redefinească concepțele, prioritățile, metodologiile astfel încât să satisfacă și interesele și experiențele lor. Bărbații au trebuit să accepte un parteneriat public și privat tot mai real.

În noua conjunctură, în conformitate cu aceeași nevoie de consonanță cognitivă, s-a schimbat și strategia conservatorilor. Dacă s-au văzut obligați să coabiteze cu ideile feminismului și cu femei „emancipate” conservatorii - aprigi sau moderați au început să vadă părțile bune, să accentueze anumite calități ale discursului feminist nu de mult blamat și anumite beneficii ale conviețuirii cu intermediarii acestuia. Au găsit în acest mod resurse de conviețuire minimalizând neplăcutul situației.

În această fază a unei conviețuiri politicoase, în conformitate cu standarde occidentale impuse ne aflăm astăzi în România. Se conviețuiește cu feminismul, căci este... „postmodern” să fi tolerant, flexibil, inclusiv în raport cu grupuri sociale cât mai diverse. Nici nu stă în firea românului să fie înverșunat. Nu se discrimină fățiș, explicit, ostentativ, ci discret, subtil, colegial, protector, senzual. De multe ori cu sprijin și susținere chiar din partea femeilor care fie afirmă vehement egalitatea deplină cu bărbații sau pur și simplu nu vor ca prin efectele unui feminism radical să fie private de acele priviri, gesturi, de acel „ciupit de curte” neostentativ și de cele mai multe ori reconfortant.

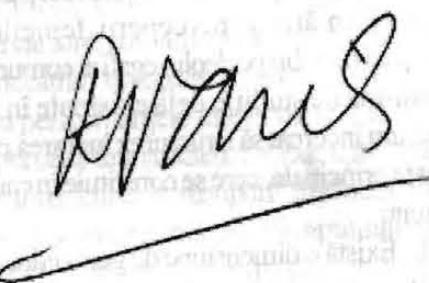
Așa cum spuneam la începutul articolului îi înțeleg pe antifeministi și nonfeministi. Sunt de acord că în România mișcarea de femei este într-o fază embrionară, nereușind să transmită mesaje cu priza la public în ciuda celor peste 60 de organizații. Știu că feminismul academic nu are încă anvergură, tradiție, mai multe cărți autohtone care să îl susțină în efortul lui de a ieși din marginalizare și de a impune problematica de gen ca una priorităță. Dar faptul că înțeleg nu înseamnă că nu vreau să se schimbe câte ceva - nu ostentativ, brutal, ci discret, cu tandră colegialitate și cu grijă cât cuprinde pentru cei ce vor fi afectați de asemenea schimbări.

Bibliografie selectivă

- Nijole V. Benokraitis, *Subtile sexism: Current practice and prospects for change*, Sage Publications, 1997.
- Raymond Boudon, *Efecte sociale și Ordinea socială*, Eurosong Book, București, 1998.
- Festinger L., *A theory of cognitive dissonance*, Evanston, ILL, Row, Peterson, 1954.
- Slavenka Drakulic, What we learned from western feminists, from Lipstick and other feminist lessons, *German magazine Emma*, 1997.

CINE NE CITEȘTE:

“Sfera Politicii” este o publicație care, pentru mine, reprezintă mereu un moment deosebit, atât prin calitatea materialelor (stil, analiză), cât și prin ideile pe care le promovează.

Radu Vasile
Prim Ministrul României

LAURA GRÜNBERG este doctorandă în sociologie, profesor la SNSPA, în cadrul masteratului de gender, unde predă cursul de sociologia genului. Este redactor șef al revistei de studii feminine *AnALize* și lucrează ca specialistă de program la Biroul UNESCO din București. Președintă a Societății de Analize Feministe AnA.

Invizibilitatea în educație

CRISTINA CĂRTĂRESCU ILINCA

Articolul de față își propune să evidențieze impactul disparităților de gen în sistemul educativ românesc și efectul pe care aceste disparități îl au, prin consecințe directe sau indirekte, asupra educației, formării și percepției femeilor ca persoane și ca membri pe deplin egali ai comunității. Folosindu-mă de studiile deja existente în acest domeniu, am încercat să structurez lucrarea pe trei coordonate principale, care se constituie în capituloarele acesteia:

I. Există o dimensiune de gen a educației?
II. Discriminarea în învățământul românesc: între teorie (egalitatea consfințită prin lege) și practică.

III. Tipuri de autoritate - tipuri de cunoaștere - tipuri de legitimare: legitimitatea epistemologică slabă a femeilor.

I. Există o dimensiune de gen a educației?

Deși societatea românească contemporană nu pare a fi sensibilă la aspectele de gen¹ implicate în diferitele comportamente ale vieții cotidiene, cercetările, inclusiv cele sociologice, fiind axate pe studierea globală, "genderblind", a problemelor sociale, domeniul educației pare a fi favorizat din această privință, el beneficiind de rezultatele unor studii și analize, în care dimensiunea de gen nu numai că este luată în considerație, dar constituie chiar subiectul unor cercetări separate.² Chiar dacă avem de a face în acest caz cu o situație privilegiată prin faptul că aceste demersuri se datorează nu unor politici speciale, ci, în principal, implicării unor persoane

cu background feminist, care în mod conștient acționează pentru sensibilizarea factorilor de decizie la nivel de inspectorate și ministere și pentru introducerea unor perspective noi, gender-orientate, în curricula școlară, rezultatele obținute până în prezent – deși nu au reușit să determine o schimbare spectaculoasă a strategiei educative la nivel național - sunt, totuși, remarcabile, constituind bazele pentru viitoarele abordări de acest fel atât în domeniul educației, cât și posibile modele pentru alte domenii.

Chiar dacă educația nu este apanajul exclusiv al școlii, ea fiind asigurată, cel puțin teoretic, în familie (prin învățare directă, explicită sau implicită, prin imitație/opozitie etc.), dar și în societate – mass-media, grupuri formale sau informale, cluburi etc., în cele ce urmează mă voi referi în principal la educația școlară, pentru câteva motive: este cea mai sistematică, cuprinde un segment larg de populație, poate fi mai ușor influențată prin construirea unor politici publice și, în fine, în acest domeniu există mult mai multe date statistice adunate și prelucrate decât în celelalte zone ale educației. De altfel, aşa după cum se atragea atenția într-un studiu asupra societății românești publicat în 1997³, există tendință – chiar din partea familiilor - de a transfera școlii povara și responsabilitatea educației, mai ales în condițiile unui buget de timp tot mai restrâns. Și aceasta în ciuda faptului că școala românească, aşa cum este ea structurată în prezent, și în ciuda schimbării din titulatura în ministerului de resort (devenit Ministerul Educației Naționale) este mai degrabă axată pe un proces de predare-asimilare de cunoștințe decât spre educație, înțelegând prin aceasta un proces

de formare și pregătire pentru viață, inclusiv pentru viața privată.

Studiile efectuate până în prezent⁴ evidențiază o problematică de gen în ceea ce privește învățământul românesc în diferitele etape școlare și sub diferite aspecte: curricular, ca structură de personal sau pur și simplu ca mediu conservator, în care se păstrează și perpetuează atitudini și practici sexiste, patriarhale, uneori chiar discriminatorii⁵.

a) La nivel curricular, după cum relevă și studiile cuprinse în vol. *Gen și educație* (v. nota 2), disciplinele de studiu și manualele utilizate în învățământul românesc concură la perpetuarea unor prejudecăți și patternuri premoderne privitoare la "rolurile" fetelor/femeilor, respectiv băieților/bărbaților. Chiar simpla numărare a pozelor în care apar fete/băieți sau identificarea atitudinilor în care sunt surprinși aceștia (pasivitate, ocupări pașnice, repetitive pentru fete, față de dinamism, inventivitate, independentă și spirit de inițiativă pentru băieți⁶) evidențiază discrepanțele care apar în prezentarea celor două sexe și influențarea lor pentru acceptarea unor "modele" tradiționale, prestabilite.

Modul în care sunt concepute manualele fie eludează existența femeilor (de exemplu în manualele de istorie femeile apar ca excepții, ignorându-se, din chiar felul în care este gândită istoria, contribuția pe care femeile au avut-o la realizarea ei), fie propun (manualele de literatură) imagini tip ale unor femei care sunt, în covârșitoare majoritate, proiecții ale unor minți bărbătești⁷.

Aparenta neutralitate și impersonalitate care stă la baza alcătuirii manualelor de economie, filosofie, psihologie, sociologie ascunde o implicită abordare după un model de gândire bărbătesc, fiind ignorate din abordările curriculare atât experiențele specific-femeiești (graviditatea, nașterea) sau preponderent femeiești, – considerate a nu fi suficient de relevante epistemic -, cât și abordările alternative ale domeniilor "clasice" (considerarea, de exemplu, a economiei și din perspectiva muncii domestice, a filosofiei și

sociologiei și din perspectivă feministă, reflectarea procesului de emancipare a femeilor etc.⁸). Lipsa unor modele feminine, în acord cu lumea contemporană nouă și cu evoluția societății pare a fi (cu infime excepții) o caracteristică a manualelor actuale, la fel cum ignorarea perspectivelor femeiești și a contribuțiilor femeilor la dezvoltarea civilizației umane pare a caracteriza curricula școlară la toate nivelele de învățământ.

b) mediul conservator al școlii: La aceste deficiențe ale programelor școlare se adaugă și conservatorismul multora dintre cadrele didactice, care, sub diferite forme, transmit mesaje cu accente conservatoare, patriarhale sau chiar sexiste întărind prejudecățile "tradiționale" cu privire la rolurile de gen, la performanțele intelectuale diferite care se așteaptă de la fete și băieți. De exemplu, unul dintre cele mai vehiculate stereotipuri⁹ în rândul populației școlare este inaptitudinea – sau aptitudinea redusă – a fetelor pentru anumite domenii cum ar fi matematica sau filosofia. Deși aceste presupozitii nu se bazează pe date statistice, ele sunt vehiculate în continuare și au consecințe practice vizibile, cum se întâmplă, de pildă, în cazul Facultății de Filozofie (din București), unde, deși numărul studentelor depășește trei sferturi din numărul total al studenților, băieții sunt preferați la cooptarea în catedră după terminarea studiilor, în dauna colegelor lor. La nivelul școlii primare și gimnaziile, o asemenea direcționare a așteptărilor poate avea un impact puternic, afectând orientarea școlară și profesională ulterioară a fetelor și băieților, care ar putea să aleagă în funcție de ceea ce se așteaptă de la ei, nu de ceea ce cred ei că li s-ar potrivi.

c) Structura de personal: Asociat în trecut cu un prestigiul profesional deosebit, învățământul a ajuns astăzi, datorită salarizării scăzute, printre sectoarele de activitate "feminizate", iar prestigiul profesional a scăzut pe măsură diminuării drastice a căștigurilor, păstrându-se încrucișat mai ridicat pentru învățământul superior. Datele statistice valabile la nivelul anului 1996 indicau un procent de 70,1% femei din totalul cadrelor didactice. Interesant de urmărit este distribuția acestora pe

diferitele paliere ale activității școlare: astfel, se constată că în învățământul primar și secundar ponderea femeilor este de 83%, pe când în învățământul superior (public) ele reprezintă doar 31,8%. Dintre acestea, un număr mic îl reprezintă cadrele didactice cu grade universitare superioare (9% profesoare universitare și 25% conferențiere), ceea ce mai mare pondere având-o în eșaloanele inferioare (45% asistente, 42% preparatoare) – fenomen datorat și pătrunderii unui număr mare de profesoare tinere, ce au beneficiat de stagii de pregătire și specializări în străinătate.

În urma acestor date putem spune că, atât la nivel curricular, la nivel formativ, cât și la nivelul ponderii și distribuției piramidele a personalului didactic, școala românească are o clară componentă de gen, din analiza căreia rezultă un dezechilibru în detrimentul femeilor și o perpetuare a unui sistem de educație cu puternice accente conservatoare.

II Discriminarea în învățământul românesc: între teorie (egalitatea consfințită prin lege) și practică

Deși legea fundamentală a statului român, Constituția, prevede egalitatea deplină a tuturor cetățenilor români, indiferent de sex, rasă, religie ori naționalitate, în sistemul educativ se manifestă încă, sub forme directe sau indirecte, forme de discriminare bazate pe sexul persoanelor. În ciuda accesului egal la instruire garantat prin lege, există domenii în care fetele nu au acces, prin chiar forma de organizare a concursurilor de admitere în anumite instituții de învățământ superior, cum ar fi Academia Militară, Academia de Poliție, institute teologice. Motivațiile pe care le oferă aceste instituții *publice* de învățământ (platite deci din banii tuturor contribuabililor, atât bărbați, cât și femei), pentru acordarea preferențială a unui număr sporit de locuri pentru băieți față de fete (la Academia de Poliție, de exemplu, examenul este mult mai dur pentru fete, care concurează doar pe 20 de locuri față de 400 de locuri "rezervate" băieților)

intră în contradicție cu drepturile egale la instruire garantate prin lege. Dacă problema seminariilor teologice se dicță într-un context special¹⁰, admiterea condiționată de apartenența la un sex (în spătă blocarea accesului femeilor) la instituțiile de învățământ superior nu-și pot găsi o justificare, singurul criteriu de admitere admisibil fiind cel al competenței, calităților și performanței individuale. Altminteri, de la această discriminare inițială la admitere până la refuzul de a mai primi candidate fete în învățământul militar, poliție, jandarmerie¹¹ sau teologie nu mai este decât un pas. Care s-a și făcut (în armată, sub pretextul imposibilității asigurării dormitoarelor și cabinelor de duș separate pentru fete!!), iar în cazul seminarului teologic de la Sibiu prin împiedicarea profesoarelor absolvente ale respectivei forme de învățământ superior în a-și profesa meseria. Aceste fapte pun sub semnul întrebării nu numai achizițiile ultimilor 50 de ani de egalitate a drepturilor, consfințită în Declarația Universală a Drepturilor Omului, ci și respectarea legilor în statul român.

III. Tipuri de autoritate - tipuri de cunoaștere – tipuri de legitimare: legitimitatea epistemologică slabă a femeilor

Dacă femeile sunt puțin prezente în materiile de studiu școlar, dacă ele sunt absente din istorie, cel puțin aşa cum este înțeleasă istoria la noi acum, dacă lupta pentru emancipare și consecințele ei au fost și sunt ignorate nu numai ca materie de studiu școlar, ci și ca informație culturală (de unde și grosolanele confuzii din discursurile publice ce au drept temă sau ating tangențial problematica feministă chiar din partea unor intelectuali altfel stimabili), dacă tradiția noastră culturală nu este valorificată astfel încât să ofere modelele unor femei exemplare și sunt prea puțin popularizate femeile deosebite din contemporaneitatea noastră imediată (atenția publică fiind îndreptată mai ales către exemplele "picante" sau malefice¹²), nu este mai puțin adevărat că "invizibilitatea" se extinde într-un fel

chiar și asupra acelora care au reușit să iasă, individual, din conul de umbră și să aibă succes în plan social, și mai ales, intelectual.

O problemă specială este reprezentată de fenomenul "dispariției" femeilor din eșaloanele superioare ale schemelor instituționale, prezența lor infimă în funcții și posturi de conducere importante în diferite domenii de specialitate fiind în contrast cu proporția aproximativ egală a absolvențelor și absolvenților de institute de învățământ superior. După cum se relevă în studii de specialitate deși "ponderea aproape egală a participării numerice a femeilor (49,2%) și bărbaților (50,8%) în grupa 'specialiștilor și cercetătorilor' ... evidențiază nivelul de pregătire și competențele profesionale ridicate" ale femeilor, participarea lor la decizie și conducere este limitată, același studiu indicând "raportul de 3/1 în favoarea bărbaților la grupa de ocupație 'factori de conducere și înalți funcționari în administrația publică și de stat'"¹³. Dacă vom corela aceste date cu cele privind structura de personal și pozițiile inferioare ocupate de femei în învățământul superior (vezi cap.I, pct.c) vom constata că discrepanța în ceea ce privește recunoașterea competenței profesionale a femeilor, în condiții de pregătire și capacitate egale, este o realitate măsurabilă statistic. Efectul direct al acestui dezechilibru îl constituie tocmai fenomenul "invizibilității" sociale a femeilor, care se traduce în fapt printr-o ignorare delegitimatoare a autorității lor profesionale și chiar epistemice.

Max Weber stabilea trei tipuri ideale de legitimitate: tradițională, charismatică și ratională. Am putea extrapola aceste categorii, încercând să identificăm sursele de legitimare epistemica a femeilor, și modul în care aceste tipuri de legitimare dă seama de autoritatea lor profesională și socială. Lăsând deoparte legitimitatea charismatică, legată de calități personale individuale, putem recurge la legitimitatea tradițională și la cea ratională. Cauzele slabii considerații epistemologice a femeilor pot fi explicate, astfel, prin două tipuri de argumente: 1) delegitimarea cunoașterii tradiționale – în care

femeile aveau și au domenii specifice de competență și 2) tendința de ignorare și marginalizare a autoritatii feminine în domeniile academice "clasice".

1) Cunoașterea tradițională, în care anumite domenii au fost multă vreme apanajul exclusiv al femeilor (moștenire copiilor, de exemplu), iar altele sunt, prin tradiție și *de facto* considerate a aparține femeilor (domeniile care în terminologie femină sunt cele ale *grijii*, ale activităților reproducătoare – în sensul întreținerii vieții cotidiene) nu sunt luate în calcul în stabilirea vreunei importanțe sociale. Un excelent studiu al Lindei Alcoff și Vrindă Dalmia¹⁴ demonstrează cum cunoașterea moașelor deși avea incontestabile avantaje conferite de cunoașterea din experiență proprie (așa-numita cunoaștere de gen sau de tip G¹⁵), a fost nu numai discreditată ca lipsită de fundament științific (acest fundament științific pe care lumea academică evasimasculină a secolului al XIX-lea îl stabilise ca normă), ci și eliminată practic, activitatea moașelor (și tipul lor de cunoștințe) fiind înlocuită de activitatea specialiștilor-medici, care foloseau metode și cunoștințe validate de comunitatea științifică, dar care s-au dovedit, cel puțin în fazele timpurii ale schimbului "metodologic" a avea consecințe nebunite și adeseori nefaste (cum a fost creșterea sporită a deceselor materne cauzate de infecții postnatale, infecții datorate microbilor transmiși de doctori – practicanți și în spitale, unde îngrijeau diferite maladii –; pe când moașele, prin natura ocupăției lor nu veneau în contact cu persoane purtătoare de germe).

Un alt tip de cunoaștere practică, care nu este exclusiv, dar este preponderent exercitat de către femei, este managementul domestic. Abilitatea femeilor de a coordona activitatea unei familii, de a gestiona eficient resursele adeseori insuficiente astfel încât viața familiei să se desfășoare la parametri cât mai buni sau, pur și simplu, să nu coboare sub limita subzistenței¹⁶ nu este recunoscută ca importantă social, nici valorizată în vreun fel, fiind adeseori trecută la

categoria "îndatoriri/abilități naturale" pe care o femeie trebuie să le posede și exercite pentru a avea "grijă de casă". *Grijă casei*, termen ambiguu și nerelevant social, dar foarte precis în planul practic al celor ce o au ca sarcină cotidiană este un alt tip de cunoaștere ce își poate găsi un echivalent într-un alt tip de cunoaștere recunoscut social: *know-how-ul*. Acesta din urmă este nu numai foarte căutat pe piață, dar și foarte apreciat, inclusiv financiar.

2) Chiar și în ce privește domeniul universitar, academic, competența femeilor nu este recunoscută în același fel cu aceea a colegilor lor bărbați. Chiar dacă o ipoteză de lucru cum ar fi cea vehiculată (încă) în mediile școlare (și nu numai), cum că femeile n-au apetență pentru gândire sau pentru diferite domenii este ridicolă, discrepanța cu care există femeile creațoare în spațiul cultural-științific românesc indică o persistență, mai mult sau mai puțin conștientizată, a acestei prejudecăți. Deși un număr mare de profesori și cercetătoare sunt active în viața universitară, ele nu se regăsesc la nivelul structurilor de conducere (nu există nici o femeie rector!), cărțile lor se regăsesc puțin sau deloc în bibliografiile recomandate studenților, ele nefiind citate decât în mod excepțional de către colegii lor, atât bărbați, cât și femei. Mai mult decât atât, deși există în viața publică românească o mulțime de bărbați recunoscuți de opinia publică drept "intelectuali de marcă", cu greu s-ar putea spune că femeile, deși multe cu opere comparabile cu ale colegilor lor, au fost etichetate astfel. (Personajul nu cred să fi auzit de vreo "intelectuală de marcă".) Dacă ele ajung, totuși, la recunoașterea comunității științifice sau a opiniei publice acest lucru constituie mai degrabă o excepție, adeseori datorându-se unor factori circumstanțiali exteriori competenței lor (cum ar fi, de pildă, implicarea în activități politice sau ajungerea în poziții administrative importante). Mediatisarea femeilor în postură de expert este o excepție în mass-media românească, unde gravele probleme cu care se confruntă societatea românească par a rămâne de competență

exclusivă, deși adeseori îndoieilnică, a politicienilor, ziaristilor, analiștilor politici și economici, sociologilor, scriitorilor, istoricilor, filozofilor bărbați.

În concluzie, pot spune că invizibilitatea femeilor, aşa cum se manifestă ea la ora actuală în România, nu este doar o simplă metaforă. Deși lipsesc cercetări mai ample care să aprofundeze dimensiunile de gen ale disparității prezenței și reprezentării sociale a femeilor ca entități individuale, înzestrate cu calitate, personalitate și experiențe proprii, din simplele date de care dispunem la ora actuală, precum și din observarea empirică a realității, concluzia care se impune este una singură: trăim într-o societate modelată puternic după valorile masculine, în care femeile nu își au locul decât în cadrele prestabilite; cele care vor să la depășească nu o pot face decât fie, după model beauvoirian, transformându-se astfel încât să se plieze pe model masculin, fie încercând să rupă cercul invizibilității și să impună acestei lumi dacă nu alternative ginomorfice (utopice în stadiul actual al societății românești), cel puțin prezențe femeiești puternice, cu o personalitate puternică și diferite de modelele obișnuite.

Note:

¹ Noțiunea de *gen* va fi folosită aici în accepția sa culturală, aşa cum s-a impus în domeniul feminist, nu în sens lingvistic. Pentru lămuriri suplimentare v. dicționarul de termeni din volumul *Gen și societate*, coord. L. Grunberg și M. Miroiu și publicat sub egida Societății de Analize Feministe AnA, București, 1996.

² A se vedea, de exemplu, studiul asupra manualelor școlare și a dimensiunii de gen a educației – *Gen și educație*, coord. L. Grunberg și M. Miroiu, publicat sub egida Societății de Analize Feministe AnA, București, 1996.

³ C. Codita, V. Pasti și M. Miroiu - *România, starea de fapt*, vol. I, Societatea, Ed. Nemira, București.

⁴ Pe lîngă cele citate mai pot fi consultate studiile Mihaelei Miroiu, "Dimensiunea de gen a educației",

și cel al Laurei Grunberg, "Stereotipuri de gen în educație". De asemenea, un material util este oferit de studiul de diagnoză efectuat la cererea Ministerului Educației Naționale de către o echipă de cercetători sub coordonarea prof. A. Miroiu, studiu publicat sub titlul *Învățământul românesc azi*, editura Polirom, Iași, 1998.

⁵ V., de exemplu, *Învățământul românesc azi*, cap. VI.

⁶ V. L. Grunberg, "cazul unor manuale de ciclul primar", *Gen și educație*.

⁷ Deși scopul ei nu este acesta, literatura a avut adeseori influență normativă, prin preluarea în realitatea cotidiană, a unor modele feminine impuse în spațiul literar. Cu atât mai importantă este, în acest context, lipsa modelelor alternative, datorată parțial și selectării preferențial masculine a scriitorilor "clasici", puține scrîitoare fiind studiate în școală; mai mult, prezența acestora se înregistrează mai mult în manualele ciclului primar și gimnazial (v. M. Miroiu, "Discriminarea femeilor și a femininului în educație", în *Învățământul...*, (pp.152-154); cf. și articolul meu, "Despre Dulcinee, volane și mode", din *România literară*, nr. 11/1998).

⁸ In ultima vreme au fost făcute unele progrese în acest sens prin introducerea unor module de gen în manualul de filosofie pentru clasa a XII-a, prin abordări contemporane, cu deschideri spre problematica de gen, în cursurile universitare ale cătorva facultăți din București, Cluj și Iași, prin crearea unui modul și a unui masterat de gen în cadrul Facultății de Științe Politice din cadrul SNSPA, București. Pentru învățământul primar este de remarcat prezența unor manuale de educație moral-civică pentru clasele III-IV (D. Ștefănescu, D. Georgescu, M. Lăcătușu), care include "strategii emancipatoare în privința genului" (M. Miroiu, *Învățământul...*, p.152)

⁹ pentru o discuție mai amplă în ceea ce privește potențialul negativ al procesului de stereotipizare în formarea reprezentărilor sociale la vîrstă școlară cf. studiul lui Adrian Neculau, "Discursul stereotipic ca rezistență la schimbare", în *Psihosociologia*

schimbării, coord. Adrian Neculau și Gilles Ferréol, Editura Polirom, Iași, 1998.

¹⁰ care, în sine, constituie un subiect chestionabil, atât din punct de vedere strict feminist, cât și din punct de vedere al egalității de șanse în ceea ce privește accesul la învățământul public, fie el și confesional.

¹¹ Recent au fost date publicitate condițiile de înscriere la Școala de jandarmerie. Prima condiție este ca solicitantii să fie băieți (precizat în textul anunțului).

¹² vezi M. Miroiu, *Imaginea noastră cea de toate cotidianele*, în revista *AnALize*, nr.3/1998.

¹³ Despina Pascal, *Femeile în economie. Date și realități. Date contrazise de fapte. Realități nereflectate în statistici*, studiu prezentat în cadrul seminarului organizat de PNUD la Sinaia, în 1996.

¹⁴ Linda Alcock și Vrinda Dalmia "Există vreo justificare pentru povestile băbești?", în antologia *Jumătatea anonimă*, edit. Mihaela Miroiu, genul pe baza experienței sau cunoașterea de experiență G, subiectivă, împărtășită de subiectul cunoșător, vezi op. cit., (p.60).

¹⁵ "Societatea de supraviețuire se sprijină prin excelență pe munca femeilor" afirmă Mihaela Miroiu în studiul, "Feminismul ca politică a modernizării", din vol. de *Doctrine politice*, coord. Alina Mungiu-Pippidi, Ed. Polirom, Iași, 1998.

Cristina Cărtărescu Ilinca –

absolventă a Facultății de Litere în 1991. Membră a Societății de Analize Feministe AnA și a comitetului editorial al revistei *AnALize*. Absolventă a modulului post-universitar de științe politice de la Facultatea de Științe Politice din cadrul Școlii Naționale de Științe Politice și Administrative. În prezent este cercetător la INSOMAR.

Globalizarea și femeile din România

MĂDĂLINA NICOLAESCU

Globalizarea are un efect nefast asupra femeilor din Europa Centrală și de Est - susțin majoritatea analistelor occidentale.¹ În primul rând fenomenul de globalizare a produs efectul nedorit de redefinire a acestor țări (cu precădere a celor din Europa de Est) drept o alteritate marginală, reposiționându-le în lumea treia.² Dacă pentru statele occidentale globalizarea implică o descentrare a puterii economice și culturale și implicit o subminare a pretențiilor lor hegemonice, pentru țările din Europa de Est ea nu reprezintă decât instaurarea unor noi relații de dependență.

Concret, pentru femei, globalizarea se zice că semnifică o pauperizare masivă și rapidă. Analistele își substanțiază teza indicând rata mare a somajului printre femei sau — ca alternativă mai fericită — transformarea lor în forță de muncă ieftină, în alte cuvinte marginalizarea femeilor pe piața muncii³. Concomitent cu acest proces are loc reducerea progresivă a protecției sociale, ca efect al retragerii statului din sistemul economico-social și al ocupării de către noile societăți transnaționale a terenului devenit vacant. Statutul femeilor devine deci alarmant de vulnerabil.⁴

Pe plan extern — argumentează în continuare analistele — pentru multe dintre femeile din țările est europene globalizarea înseamnă migrarea în țările occidentale - migrare ce ia deseori forma "organizată" a traficului de femei. Dacă acasă situația materială tot mai precară le impinge în zonele exclușilor sociali, în străinătate ele sunt

identificate în mod neunivoc drept un "celălalt" imund ce amenință să năpădească și să contamineze occidentalul civilizat. Presa nu se sfiește să se dezlănțuije împotriva lor, să opereze cu opozitii de tipul "noi - ele", termenul "ele" înglobând de fapt întreaga populație feminină din țări ca Ucraina, România sau Bulgaria, populație văzută ca o amenințare potențială. Prin urmare susține Joanna Regulska - femeile sunt supuse unui dublu proces (intern și extern) de excludere și de transformare în "celălalt".⁵

Tot în categoria de globalizare sunt incluse și acțiunile Fondului Monetar Internațional de impunere a unei agende agresive de privatizare și macro-stabilizare financiară a economiei. În cadrul acestor proiecte situația socio-economică specifică a femeilor este ignorată. Ele figurează în rândul perdanților tranzitiei spre o economie de piață. Analisti ca Goldfarb și Wattson relevă caracterul neo-patriarhal al modelor de economie de piață pe care țările fost socialiste le preiau din vest.⁶ Mecanismul pieței aplicat în aceste țări favorizează competiția acerbă și individualismul "dur", care dislocă spiritul "colectivist" din perioada socialistă dar instaurează în schimb dominația masculină, discriminatorie.

Printre efectele nocive ale acestei dislocări operate în mentalitatea colectivă, Joanna Regulska identifică și incapacitatea femeilor de a realiza solidaritatea necesară pentru apărarea propriilor drepturi. Așa se explică și gradul scăzut de

reprezentativitate și de coeziune al mișcărilor de femei ce s-au constituit în fostele țări socialiste.⁷ Aceste mișcări ori nu sunt percepute ca modalități adecvate de luptă, prevalând ideea că fiecare femeie trebuie să se descurce prin forțe proprii, ori diferențele organizații de femei ce ar trebui să susțină aceste mișcări într-un efort de întrajutorare reciprocă nu și îndeplinesc această misiune socială deoarece ele însele acționează după principiile competiției.

Argumentele ce relevă caracterul nedemocratic al globalizării și modalitățile prin care aceasta contribuie la marginalizarea femeilor în țările Europei de Est sunt pe cât de pertinente pe atât de sumbre și descurajante. Cred, însă, că analizele menționate tind să proiecteze o imagine totalizantă a fenomenului de globalizare. Ce se ignoră sunt complexitatea și diversitatea acestuia, trăsături ce s-au impus ca urmare a eforturilor de "localizare" a capitalismului global⁸. Fenomenul este văzut unidirecțional și nu ca o interacțiune în care și partea lipsită de putere încearcă să se apere, să se afirme. Întelegerea puterii este monoculară, respingându-se modelul foucauldian conform căruia puterea nu este exclusiv represivă ci și productivă.

În consecință nu se acordă suficientă atenție strategiilor pe care femeile le adoptă nu numai pentru a rezista tendinței de marginalizare dar și pentru a transforma (a propria) anumite componente ale procesului de globalizare în folosul lor. Se perpetuează tendința de victimizare a femeilor din lumea a treia și din Europa de Est. Împreună cu viziunea globalizantă, nediferențiată din punct de vedere social și cultural al femeilor din acestă regiune, această victimizare nu face decât să amplifice marginalizarea lor și să întărească statutul lor de "celălalt".⁹

Analistele occidentale încearcă să găsească și un element pozitiv, compensatoriu în procesul de globalizare - și anume acțiunile organismelor internaționale, ca de exemplu PHARE, PNUD.¹⁰ Acestea organizează conferințe și proiecte ce oferă reprezentantelor din Europa de Est un spațiu public alternativ în care

ele pot intra în dialog cu femei (feministe) din regiune sau din occident. Se creează premizele pentru ca femeile din est să se poată face auzite. Experiența acestor conferințe și proiecte contribuie în mod esențial la constituirea identității lor politice. Efectul scontat este de empowerment, participantele la astfel de evenimente urmând să dezvolte în spațiul public din țările lor ideile și atitudinile dobândite astfel. Singurul dezavantaj constă în numărul relativ mic de femei care sunt incluse în aceste experiențe emancipatorii.

Pornind de la aceste date pozitive, îmi propun să afli dacă globalizarea nu determină și alte acțiuni de empowerment și emancipare. Într-o țară est europeană ca România, unde, după cum susține Mihaela Miroiu, femeile nu au cunoscut în decursul istoriei o mișcare semnificativă de emancipare,¹¹ orice acțiune în această direcție nu poate fi decât salutară. Fără a nega păcatele de care globalizarea se face vinovată, voi identifica unele forme ale globalizării care se insinuează la nivel microsocial dar care acționează în sprijinul femeilor. Analiza mea se va opri asupra procesului de globalizare a mass mediei, concentrându-mă pe reviste de femei (*Elle, Avantaje, Unica*), reviste publicate de către firme multinaționale.

În comparație cu efectele globalizării la nivel macro-economic, impactul revistelor de femei nu este atât de spectaculos. Alegerea mea încearcă însă să punteze importanța practicilor cotidiene, ale căror urzeală constituie de fapt baza identității sociale a indivizilor. În același timp vreau să subliniez aportul semnificațiilor culturale, care nu sunt nicidecum posterioare transformărilor economice, aşa cum susținea doctrina marxistă în varianta sa ortodoxă. Dacă deconstruim opoziția dintre bază și suprastructură, putem constata că orice schimbare economică de anvergură este întreprinsă, dacă nu chiar inițiată, de mutații la nivel cultural (vezi analiza nașterii capitalismului efectuată de către Weber). La ora actuală, în România o mare parte din aceste mutații este produsă de către mass-media — de aici și interesul meu pentru revistele de femei.

* * *

Filozoful italian Gianni Vattimo redefineste ideea de emancipare, plasand-o in stransă legătură cu globalizarea mass-mediei.¹² Pentru Vattimo, globalizarea mass mediei nu presupune omologarea discursurilor dominante și prin urmare nu conduce la o omogenitate impusă de un centru economico-politic și cultural, ci dimpotrivă, deschide accesul la pluralitate.¹³ O condiție necesară pentru realizarea emancipării în sensul propus de Vattimo este *depeizarea*, sau *exfundarea*, adică "conștiința istoricității, a contingenței și a limitării inerente a sistemului cultural" în care operezi.¹⁴

În contextul românesc, *exfundarea* pe care o însnește circularea revistelor de femei publicate de firme multinaționale, implică depășirea izolării culturale anterioare precum și a provincialismelor de tot felul. De aici reiese o distanțare față de rigiditatea unei identități naționale (naționaliste) înguste, promovate de o mare parte din discursurile mass mediei românești.

Dacă citim rubrica poșta redacției a acestor reviste putem deduce că cititoarele noastre îmbrățișează la nivel intuitiv această *exfundare* ca pe o posibilitate de combatere și de eliberare de un stigmat cultural. Imaginile modei occidentale, modelele și valorile precum și *know-how-ul* și tehnologiile propagate le dau posibilitatea de a câștiga expertiza necesară pentru a depăși poziția de *outsider* în raport cu anumite segmente ale culturii apusene. (ex. *Elle*, decembrie, 1997, februarie 1998). Stabilirea de punct cu occidental înseamnă pentru noi nu numai accesul la o lume a puterii și prosperității dar și apartenența la o "civilizație superioară".¹⁵

Nu trebuie să strâmbăm din nas la soluțiile oferite de aceste reviste pentru depășirea decalajului cultural (în accepția mai largă, anglo-americană a termenului), soluții ce vizează moda, cosmetica, întreținerea corpului, într-un cuvânt - un *look* realizat "după standardele europene". Operarea distincției între cultură majoră și cultură minoră ar fi deplasată în acest context. Chiar și

revisorii ce se adresează unei elite intelectuale, cum este *Dilema*, propagă ideea că grija pentru corp și, pentru un *look* decent "se conjugă cu civilizația".¹⁶ Totodată să nu uităm că modul în care sunt percepute femeile din Europa de Est este adesea sintetizat în acest *look*:

"În cafeneaua Bodega Kayzer îmi sorb cafeaua și scriu două șiruri de termeni opuși. Dreapta - stânga; organizat - dezorganizat; democrație - simboluri democratice ca substitută ale democrației; civilizat-primitiv; legitim - ilegitim; conștiință ratională - conștiință mitică; înfruntarea viitorului - obsesie necrofilică cu trecutul; predictibilitate - unpredictibilitate; un sistem ordonat de criterii și valori - absența oricărui sistem; conștiință individuală - conștiință colectivă; cetățenie - naționalitate. Deasupra primei coloane trec Europa de Vest, deasupra celei de-a doua Europa de Est."

Și deodată o zăresc chiar pe Europa de Est. Stă la masă cu mine, ne uităm unul la altul ca într-o oglindă. Văd un ten neglijat, un fard ieftin, o expresie umilă și sfidătoare în același timp. Se șterge pe gură cu mâna, vorbește prea tare, gesticulează, ridică din sprâncene. Surprind în ochii ei o scădere de disperare și violență, văd o nevoie imperioasă de a înceta să mai fie un cetățean de categoria două și de a devini cineva. Sora mea, trista mea Europă de Est."¹⁷

Forța de atracție a unei reviste ca *Elle* sau *Avantaje* rezidă în promisiunea de a te scăpa de această imagine, de acest stigmat. În acelaș timp trebuie subliniat că succesul revistelor nu se rezumă la construirea de simple imagini. Multitudinea de informații și soluții practice oferite introduc de fapt un nou regim de cunoștințe și de valori (pentru a folosi un termen cu rezonanță foucauldiană), valori pe care le regăsim în citatul de mai sus la rubrica Europa de Vest. Revistele ne învață să ne raționalizăm, să organizăm și să eficientizăm și cele mai mărunte activități cotidiene (*Avantaje* aprilie 1996, decembrie 1997), să ne contabilizăm fiecare cheltuială, inclusiv cumpărarea unui ziar sau a unui covrig (*Avantaje* noiembrie, 1998.), să ne

organizăm prioritățile în viață și la serviciu după modelul unui proiect occidental, (*Unica*, ianuarie, 1998 *Avantaje* ianuarie, 1999), să ne supunem corpul dar și sinele unei continue monitorizări și disciplinări (aproape fiecare număr al acestor reviste). Revistele preiau astfel o funcție discursivă care în lumea occidentală este îndeplinită de alte instituții, ca de exemplu școala, familia sau biserică. De aici provine și nota mai pronunțat didactică a variantelor românești în comparație cu corespondentele lor occidentale.

Conecțarea la lumea occidentală, modelarea identității și a comportamentului după normele în vigoare în vest, sunt certificate drept garanții pentru succesul social în lumea noastră. Tehnologiile și disciplina promovată în reviste sunt instrumentale pentru reușita profesională și mobilitatea socială a femeilor.

Trebuie reținut faptul că revistele publicate de companiile multinaționale au, în mare, același format, aceleași rubrici în toate țările în care sunt circulate. Ceea ce ne interesează pe noi este efectul local, semnificația "indigenizare" introduse în reviste. Stabilirea unei corelații dintre depășirea decalajului cultural prin alinierea la tendințele europene și succesul în spațiul nostru reprezintă una din cele mai importante componente ale "localizării".

O altă funcție specifică pe care aceste reviste o îndeplinește la noi este sprijinirea unei elite sociale în formare - o categorie de femei ambițioase, dornice să învețe, deținând un capital material considerabil dar cu mari deficiențe în materie de capital simbolic.¹⁸ Rubricile dedicate *life style-ului*, cuprinzând printre altele și sugestii privind spectacole sau lecturi de calitate, precum și articolele ce tratează viața profesională, insistă toate asupra operării unei alegeri adecvate. Ele servesc drept ghid pentru persoane ale căror gusturi sau maniere sunt nesigure, încă în formare. De aici și tonul predominant prescriptiv al articolelor, fie că este vorba de îmbrăcăminte (o femeie de afaceri nu trebuie să arate prea sexy, altfel nu este luată în serios), de forme de conduită într-un

colectiv de muncă (se delimită acceptabilul de nepermis în comportamentul la serviciu). Obiectivul urmărit este unul formativ. Împreună cu nerimările ghiduri de bune maniere publicate recent, aceste reviste preiau și diseminează coordonatele civilizației occidentale cu scopul de a introduce acele distincții de gust și comportament care asigură departajarea elitelor sociale.¹⁹

Cum noua noastră elită socială este însă relativ restrânsă, revistele se adresează în mare măsură și acelei categorii de femei care, deși nu dispun de capital economic ba chiar se află în condiții vitrege, nu s-au resimțit, nu au încetat să se opună marginalizării, nu au renunțat la aspirații profesionale și ambiții sociale. (ex. *Avantaje*, noiembrie 1998). Mesajul transmis este mobilizator - "și tu poți să faci asta singură" "și tu poți să reușești".

Recunoaștem aici slogan-urile de tipul "confidence-building" din revistele occidentale. Aceste sloganuri crează imaginea fantasmatică a unei cititoare înzestrate cu o competență universală, echipate să găsească soluții la toate problemele.²⁰ (*Avantaje*, august 1998) O simplă fantasmă este comentariul specialistelor. Unul din secretele succesului comercial al revistelor occidentale! La noi, însă, fantasma omnipotenței cititoarei produce un efect de empowerment prin introducerea unui discurs novator în contextul nostru patriarhal. Rolul în care cititoarele sunt încurajate să se regăsească este de subiect autonom, de persoană ce ia inițiativă și decizii, și asta nu numai în cumpărarea unor obiecte de consum, dar și în probleme vitale cum ar fi planning familial și îngrijirea sănătății²¹, obținerea unei slujbe sau reluaerea lucrului după sarcină, evitarea unei disponibilizări, etc.

În contextul în care empowerment-ul de tip feminist nu reprezintă obiectivul principal al acestor reviste, introducerea, chiar și colaterală, a acestor semnificații poate produce mutații importante în identitatea culturală și politică a femeilor.

* * *

O critică feministă de pe poziții radicale ar putea reproşa demersului întreprins aici tonul mult prea conciliant față de ideologia capitalului global. Într-adevăr trebuie menționat că discursul mass mediei globalizate, inclusiv al revistelor pentru femei, promovează în primul rând ideologia de consum. Valorile pozitive discutate mai sus sunt afirmate în măsura în care sunt înglobate în această ideologie. Internalizarea acesteia este cu atât mai eficientă cu cât ea nu este impusă publicului. Strategia subtilă aplicată, strategie ce a fost folosită în promovarea aşa numitei "culturii de întreprindere" (*enterprise culture*), este de a inocula indivizilor dorința de se conforma ei singuri normelor introduse, de a se automodela pentru a răspunde noilor cerințe.²² Având în vedere sorgintea occidentală a valorilor, normelor și modelelor promovate în revistele pentru femei, acest proces de seducție a publicului ar putea fi echivalat cu un fel de colonizare deosebit de eficientă în cadrul unui imperialism cultural.

De pe aceste poziții critice s-ar putea obiecta în continuare că succesul profesional și social promis nu ar fi decât o simplă stratagemă prin care publicul este îmbiat să consume cât mai multe din produsele cărora li se face publicitate în paginile revistei (de aici și cantitatea foarte mare de reclame). Scopul urmărit nu ar fi nici pe de parte realizarea unui *empowerment* ci promovarea intereselor economice ale marilor trusturi transnaționale de produse cosmetice, de modă și de bunuri de larg consum.

Nici măcar articolele ce tratează problemele concrete cu care se confruntă femeile nu sunt într-un "autentic" spirit feminist. Zeila Eisenstein le impută revistelor de femei circulate în cadrul globalizării în mass media faptul că diseminează un "feminism de import", simplificat și ajustat pentru a corespunde unor obiective strict comerciale.²³ "Feminismul de import" apropiază câteva din noțiunile și termenii consacrați în abordările feminine, dar le separă de contextul analizelor critice în care acești termeni erau inserați. Dispare astfel orice referire la relații de putere, la

dominația masculină însăcăunată în mai toate sectoarele vieții sociale. În egală măsură este eliminat tonul militant al discursului feminist. Această variantă vulgarizată a feminismului este de fapt — se revoltă Zeila Eisenstein — doar o altă fațetă a imperialismului cultural.

Fără a contesta cătuși de puțin forța cu care revistele promovează ideologia de consum, nu cred că acțiunea discursivă desfășurată de aceste reviste poate fi redusă la o simplă manipulare. Nu subscriu nici noțiunii de imperialism cultural, care la fel ca și perspectivele totalizante asupra globalizării discutate la începutul articolului, preconizează un receptor pasiv și o scurgere unilaterală de informații și putere. Am convingerea că sub impactul revistelor se produc mutații de substanță în identitatea de gen a cititoarelor, mutații care sunt în favoarea și nu în defavoarea femeilor de la noi. Am putea deci susține că cu cât gradul de seducție este mai mare cu atât este mai puternică internalizarea noilor valori pozitive, și cu atât mai profunde transformările în identitatea culturală și de gen rezultate de aici.

Succesul strategiilor de *empowerment* este însă limitat. Femeile își pot însuși toate atitudinile și deprinderile necesare pentru a deveni puternice, sigure pe sine, active și dispuse să riște în proiecte îndrăznețe, dar efectul acțiunilor întreprinse poate să rămână însă un eșec răsunător. Ce se exclude în cadrul discursului liberal de emancipare este inerția vechilor macro- sau microstructuri economice precum și practicile sociale și politice discriminatorii. În condițiile în care aceste practici persistă, femeile pot avea dificultăți în transformarea capitalului cultural în capital material. Ele riscă să investească bani, efort și timp în dobândirea unor abilități și a unui *look* competitiv dar la urmă să nu se aleagă cu nimic.²⁴

A recunoaște limitele discursului de emancipare, cu precădere atunci când acesta împrumută inflexiunile comerciale ale unor reviste pentru femei, nu înseamnă, însă, a exclude acest tip de discurs. Având în vedere absența cvasitotală

a acțiunilor de informare și susținere a femeilor din România, nu cred că este oportun să respingem serviciile pe care le poate oferi mass media globalizată. Cu atât mai puțin să insistăm asupra "puritatei" discursului feminist. Concepte postmoderne ca de exemplul hibridizare, transvaluare sau regândirea în sens pozitiv a noțiunii de contaminare se pot dovedi mult mai productive decât unele purisme și pot deschide modalități mai interesante de dezvoltare a teoriilor feminine.

Pentru o apreciere mai nuanțată a efectului pe care revistele de femei îl au asupra procesului de construire a identității feminine, putem apela la termenul *Verwindung*. Acest termen, consacrat inițial de Heidegger și preluat în versiune postmodernă de către Vattimo, se deosebește de termenul uzual de *Überwindung* (depășire) prin faptul că insistă asupra continuării sau a supraviețuirii în contexte noi a unor forme sau practici vechi.²⁵ Conținutul lor se schimbă progresiv, supunând aceste forme unui proces de distorsiune. Cred că impactul publicării unor reviste de circulație internațională prelungește validitatea acelor tradiții patriarhale ce se îmbină perfect cu ideologia de consum, pentru ca treptat să distorsioneze și să submineze aceste tradiții prin prin instaurarea de noi practici guvernate de un set de valori diferit.

Notă:

¹ Virginia Ferreira, Teres Tavares and Silvia Portugal, articolul "The New Other European Woman", *Shifting Bonds, Shifting Bounds. Women, Mobility and Citizenship in Europe*. (ediție spaniolă), Celta Editoria, Oeiras, 1998, (pp. 41-59). Joanna Regulska, "Women's Public and the Search for New Democracies", *Feminist Review*, nr. 57, Autumn, 1997, (pp. 142-167). Zeila Eisenstein, la comunicarea Irinei Liczek, "Western Cultural Imports in Eastern Europe: Democracy and Feminism" prezentată la conferința *Cultura și politica identității în România modernă*, București, 27-30 mai, 1998.

² Gianni Vattimo, *Societatea Transparentă*, Constanța: Editura Pontica, 1995 (pp. 12-15). Pentru Vattimo nou ideal de emancipare înlesnit și promovat de globalizarea mass mediei presupune pluralitate. Într-un context în care sunt subminate și dizolvate punctele de vedere centrale (marile narări care legitima hegemonia culturii

modernă), București, 27-30 mai, 1998.

³ Joanna Regulska, (p.43) și Zeila Eisenstein, (p.146).

⁴ Zeila Eisenstein, (pp. 147-148),

⁵ Eisenstein și Regulska acuza statele est europene pentru abandonarea responsabilității de protejare a categoriilor sociale defavorizate, lăsând frâu liber acțiunilor pieței.

⁶ Joanna Regulska, (pp. 44-45)

⁷ Jeffrey Goldfarb, "Why is There No Feminism after Communism?", *Social Research*, Summer, 1997; Peggy Watson, "The Rise of Masculinism in Eastern Europe", *The New Left Review*, nr.198, March/April, 1993.

⁸ Joanna Regulska, (p. 52).

⁹ Mike Featherstone, *Undoing Culture. Globalization, Postmodernity and Identity*, London: Sage, 1995; Mike Featherstone, Scott Lash and Roland Robertson, "Glocalization as Hybridization", *Global Modernities*, (ediția spaniolă), London: Sage, 1995; Timothy Luke, "New World Order or Neo-world Orders: Power, Politics and Ideology in Informationalizing Glocalities", *Global Modernities*; J. Tomlinson, K. Thomson, "Internationalism, Globalization, Cultural Imperialism", *Media and Culture Regulation*, (ed) London: Sage, 1997.

¹⁰ Chandra Mohanty, Ann Russo, Lourdes Torres, *Third World Women and the Politics of Feminism*, Bloomington: Indiana University Press, 1991.

¹¹ Joanna Regulska, (p. 52)

¹² Mihaela Miroiu, "Anticommunism as Conservatism: The Romanian Case" comunicată prezentată la conferința *Cultura și politica identității în România modernă*, București, 27-30 mai, 1998.

¹³ Gianni Vattimo, *Societatea Transparentă*, Constanța: Editura Pontica, 1995 (pp. 12-15). Pentru Vattimo nou ideal de emancipare înlesnit și promovat de globalizarea mass mediei presupune pluralitate. Într-un context în care sunt subminate și dizolvate punctele de vedere centrale (marile narări care legitima hegemonia culturii

occidentale) sunt eliberate diferențe locale, iar voci, până de curând constrânsă la tăcere, se pot face auzite. Limbajul pe care-l folosește un individ este acceptat ca un dialect, adică o alternativă printre altele, și nu ca o limbă, adică ca un sistem normativ.

¹³ Vattimo se află prin urmare în consens cu alți teoreticieni ai globalizării, provenind din domeniul sociologiei, și care au subliniat importanța localului, inventând un nou termen - "glocalizare" (nota 8).

¹⁴ Vattimo, *Societatea transparentă*, (p. 13), și Gianni Vattimo, Pier Aldo Rovatti, "Dialectică, diferență și gândirea slabă", *Gândirea slabă*, (eds.), Constanța, Ed. Pontica, 1998 (pp.10-25).

¹⁵ "Occidentul- mod de întrebuițare", *Dilema*, nr. 310 din 15-21 ianuarie 1999, și în special: Mircea Vasiliu, "Argument"; Theodor Bakonsky, "Noi. Si ei"; N.C. Munteanu, "Aproape ca acolo".

¹⁶ Aurora Liiceanu, "Inventar incomplet", *Dilema*, nr. 288, 7-13 august 1998.

¹⁷ D. Ugresic, *Have a Nice Day*, London, Jonathan Cape, 1993, (pp. 22-23), citat în Joanna Regulska.

¹⁸ Cred că această elită în formare din țara noastră poate fi comparată cu acea nouă clasă de mijloc, provenind din mica burghezie, analizată de Pierre Bourdieu în cartea sa *La Distinction: Critique sociale du judgement*, Paris: Les Editions de Minuit, 1979.

¹⁹ Aceste idei sunt uneori exprimate în termenii foarte apropiatai de descrierile lui Bourdieu. "Există largi categorii de clienți din actuala clasă de mijloc în formare care simt nevoie unei identități estetice", *Unica*, noiembrie, 1998, (p.71) sau articolul "Spune-mi cum te prezintă și-ji spun cine ești", *Exces*, aprilie, 98.

²⁰ Joke Hermes, *Reading Women's Magazines. An Analysis of Everyday Media Use*, Cambridge, Polity Press, 1995.

²¹ Salutăm cooperarea dintre revista *Avantaje* și organizația USAID pentru promovarea sănătății reproductive la femei.

²² Stuart Hall, "The Centrality of Culture", *Media and Cultural Regulation*, F. Thomson (ed).

²³ Zeila Eisenstein, (p. 147).

²⁴ Celia Lury, *Consumer Culture*, Cambridge: Polity Press, 1996 (pp. 153-163).

²⁵ Gianni Vattimo, *Societatea Transparentă*, (pp. 48-49).

CINE NE CITEȘTE:

Pentru a înțelege realitatea social-politică din România, aşa cum este judecată de analiști, este obligatoriu să citești și Sfera Politicii. Poți fi sau nu de acord cu opinile expuse aici, dar calitatea analizelor te îndeamnă la un dialog serios cu autorii.

Daniel Dăianu

Economist, fost Ministrul de Finanțe

MĂDĂLINA NICOLAESCU

Conferențiar universitar la Catedra de limbă engleză, Universitatea București, unde predă Critică și Teorie Feministă și cursuri de Renaștere Engleză;

Studii de doctorat la Cornell University SUA; Președinte al Centrului de studii ale identității feminine;

A coordonat realizarea cărții—Cine suntem noi? -Despre identitatea femeilor din România modernă, editura Anima, 1997;

Dincoace de feminism: conflicte etnice și violul colectiv

ȘTEFAN STĂNCIUGELU

Războiul declanșat în urma celui de-al treilea val al democratizării (Huntington, *The Third Wave*, 1992) care a cuprins țările din Estul și centrul Europei a adus cu sine recunoașterea expresă a unei strategii de luptă care iese categoric în afara obișnuințelor războinice pentru care "războiul rece" devenise ultima într-o serie inovativă ce se pare că a început o dată cu constituirea comunităților umane. Noua strategie de luptă se referă la *violul colectiv* și capătă caracteristicile unei strategii de luptă nu atât prin violența propriu-zisă fizică a violului, cât prin implicațiile simbolice ulterioare, care duc la excluderea (în cel mai "fericit" caz marginalizarea) femeilor violate în cadrul comunității din care fac parte. O violență simbolică ce se constituie prin provocarea unui sistem referential comunitar/etnic de tip cultural-religios vine astfel în prelungirea unei agresiuni fizice colective a soldaților împotriva unui segment social non-combatant: femeile. Obișnuințele raiduri armate în spatele frontului sau atacul asupra populației civile capătă în cazul violului colectiv semnificațiile unei întregi strategii de luptă gândită de la agresiunea fizică a violului la consecințele dezastroase pe care aceasta le are pentru potențialul de reproducere și pentru stabilitatea diferitelor comunități ale subiectului identificat ca inamic de război. Cum se prezintă evenimentul în semnificațiile lui sociale de suprafață și în structura de profunzime deopotrivă?

La o primă aproximare, evenimentul pare să facă parte din ororile obișnuite ale războiului, în

care o parte a populație femeiești este agresată fizic de către soldați ai armatei inamice. Semnificațiile unora dintre evenimentele înregistrate de *Amnesty International* în anii '92-93 le proiectează însă cu mult dincolo de simpla "barbarie" pe care o poartă cu sine orice război. Astă, dacă acceptăm că există un spațiu pentru "și mai rău", dincolo de atrocitățile știute, morți ale unor combatanți sau ale non-combatanților, ambele categorii sacrificiate în virtutea unor presupuse "rajiuni de stat" – în cele mai multe cazuri justificări grosolană pe care le servesc lumii sociale șefii politici "superdemocrați" și dictatori, pretenți salvaitori de popoare în egală măsură.

Dacă informațiile referitoare la lagările pentru viol colectiv special construite în sensul marginalizării și respingerii femeilor violate de către comunitatea căreia îi sunt redate atunci când avortul devine imposibil sunt adevărate, atunci este clar că imaginea războinică a unei specii care cu mândrie se proclamă "homo sapiens sapiens" este departe de a se fi oprit astăzi în inventarea și folosirea de strategii de luptă. Înainte de a prezenta semnificațiile și conținutul acestei violențe fizice și cu consecințe simbolice - violul colectiv, să trecem în revistă câteva elemente prin care studiile feministe trimit la substratul de gen al simbolisticii etnice și naționale.

Asocierile făcute de unii dintre analiștii fenomenului par să propună o legătură indirectă între etnie-națiune și femei, prin simbolistica intermedieră pe care o recunoaștem în multe dintre

imaginile prin care memoria colectivă a diferitelor etnii sau națiuni se exprimă în momente în care apelul la simboluri tradiționale cu rol întemeietor devine necesar.

Este un loc comun faptul că identitatea etnică sau națională este adesea privită prin raportare la un semnificant reprezentat de o femeie. Știm, de asemenea, că atât etnia cât și națiunea sunt asociate în multe cazuri cu o familie numeroasă care se revendică de la strămoși comuni și de la o tradiție comună, identificabilă în mituri și simboluri care structurează imaginariul colectiv și care se reproduc într-un proces continuu de socializare, cel mai evident argument fiind apelul manualelor de școală primară la astfel de strategii de autoreproducere simbolică. Barbara Einhorn subliniază că națiunile sunt adesea simbolizate printr-o femeie, acestea din urmă devenind, la rândul lor, simboluri pentru identitatea culturală a unui grup. Femeile sunt astfel concepute drept „...depozitate ale tradiției, ale autenticității și ale forței soldaților care luptă pentru națiune”. Plecând de la aceste premise, autoarea leagă preocupările de gen de procesul de formare a statului-națiune. Dar, o dată identificate, drepturile femeilor devin acum obiectul de preocupare al altora, ele regăsindu-se definite ca parte a strategiilor etnice sau naționaliste. În interiorul unor astfel de preocupări ale bărbaților (elitei politice, aici) violul devine o armă de război sistematică, controlul populației, subordonarea aspirațiilor femeii intereselor colectivității, reliefând toate importanța controlului asupra sexualității femeilor, a fertilității și autonomiei lor în proiecte pe care diversi autori le numesc „naționalism de stat”. (1)

În cele ce urmează, vom încerca să subliniem semnificația violului ca agresiune fizică și transformarea lui în violență ce capătă o putere de viol pe scară largă și în tabere organizate pentru simbol maximală, până la autodistrugerea femeilor ca subiecți morali și activi în devenirea istorică a comunității de apartenență pe care soldații armatei adverse o declară în termeni de comunitate dușmană care trebuie *Amnesty International* precizează foarte clar că „abuzul împotriva femeilor,

inclusiv violul au fost larg răspândite”, atât ca armă de război a sârbilor cât și a musulmanilor, deși „femeile musulmane au fost victime în mai mare măsură, soldații sârbi fiind în mai multe cazuri autorii violurilor”. S-a descoperit astfel că în unele cazuri violul femeilor s-a petrecut în mod organizat și sistematic, dincolo de simplul incident, femeile fiind în mod vădit făcute prizoniere în tabere și lagăre speciale. Încercând să identifice situații de abuz sexual, organizația mondială a evidențiat că există o diversitate de tabere în care sunt ținute femeile, inclusiv acele „tabere de viol”, tabere de detenție care par să fie organizate în mod special pentru sau, în principal, pentru viol sau abuz sexual asupra femeilor. (3)

Violul capătă pentru soldații fiecareia dintre armate o triplă semnificație. În primul rând, el are o semnificație ce se regăsește în umilirea nu atât a persoanei supuse agresiunii fizice directe, cât a combatanților-bărbați de pe front, adversarii de înfruntat în mod direct. În al doilea rând, el este un element de putere și de simbolică a puterii pentru forțele ocupante. În al treilea rând, o parte dintre soldați consideră că violarea femeilor le sporește forța de luptă. Nu știm cât de sincer va fi fost unul dintre soldații sârbi sau cât de aproape de adevăr este o declarație din *Newsweek* în 1993, dar sugestia că o parte a soldaților au nevoie de o motivație morală pentru o astfel de acțiune este evidentă: „Ni s-a spus că luptăm mai bine dacă violăm femeile”. Războiul din Bosnia-Herțegovina a demonstrat mai clar ca niciodată că violul este folosit ca o armă de luptă iar violarea femeilor de către trupele de ocupație sau de către cele ajunse în proximitatea femeilor altrei etnii are semnificații simbolice și este o dimensiune a politicii violente. Analiza cea mai dură a unei astfel de incidente de viol pe scară largă și în tabere organizate pentru simbol maximă, până la autodistrugerea femeilor ca subiecți morali și activi în devenirea istorică a comunității de apartenență pe care soldații armatei adverse o declară în termeni de comunitate dușmană care trebuie *Amnesty International*

“Ceea ce apare nou în violul femeilor musulmane în Bosnia (și într-o măsură mai mică și pentru cazul femeilor croate) stă în faptul că a devenit evident scopul politic al acestei practici.

Violurile din Bosnia nu sunt doar o simplă tactică standard de război, ci reprezintă o încercare organizată și sistematică de a elimina (muta, exila) populația musulmană din anumite teritorii pe care sârbii vor să le cucerească pentru a stabili Serbia Mare. Informații ale martorilor oculari spun că femeile sunt violente peste tot și în toate cazurile, iar victimile sunt de toate vîrstele, de la 6 la 80 de ani. Femeile sunt, de asemenea, lăsate însărcinate în mod deliberat în număr mare (...) ținute captive și eliberate doar atunci când avortul devine imposibil. Astă pentru ca ele să dea naștere la mici cetnici, după cum li se spune acestora.” (4) Mai mult, campania de epurare etnică a serbilor are ca justificare și ideea potrivit căreia frații, familia și în primul rând bărbatul, va pierde afecțiunea față de femeie, ceea ce înseamnă o scădere a potențialului creativ al națiunii. În spatele soldaților, rămâne o națiune nenorocită, care este foarte greu de restabilit pentru că spiritul colectiv al femeilor a fost fundamental afectat. În același gest de agresiune se cuprind astfel o serie de semnificații culturale care trimit actul violului femeilor în categoria distrugerii culturale și a simbolicii politice, care poate deconstrui semnificații ale violenței de tip războinic. Chiar dacă femeile supraviețuiesc, deși teama de moarte este sentimentul dominant al victimei, după cum declară una dintre acestea, ele rămân pentru rudele, vecinii și concetățenii lor proba bestialității inamicului. Încetând să mai fie un subiect activ al etniei/națiunii, ele rămân semnul înfrângerii și al umilirii, semnul unei „proprietăți distruse”, o paria pur și simplu pentru semenii ei, după cum aflăm din analiza teoretică a S.Brownmiller.

Dincoace de feminism

Punctul de plecare în analiza acestui tip de violență colectivă a fost cel al teoriilor și analizelor feministe. Probabil că relația directă și categoria de subiect supus violenței – femeile au făcut ca primii analiști care să reacționeze și să interpreteze informațiile puse în circulație pe

această temă să fie dintre aceia/cele cu identitate teoretică manifest definită în cadrul feminismului. Dacă rămâhem la interpretări din interiorul acestui curent de gândire însă cred că limită aria de semnificație a subiectului de interpretat. Căci, în realitate, violul colectiv prezentat în ambele sale semnificații – violență fizică și violență simbolică, este un fapt care ne cere să ieșim în imaginariul colectiv al unei întregi comunități prin intermediul valorilor pe care agresiunea în dubla ei ipostază le reclamă. Dacă violul colectiv ar rămâne la semnificația lui de agresiune fizică, atunci curentul feminist de gândire ar fi suficient în analiza și interpretarea fenomenului. În dimensiunile ei simbolice însă violența colectivă de acest tip cere un „dincoace de feminism”. Un spațiu interpretativ deci, care se constituie în jurul temelor antropologice și sociologice referitoare la valori constitutive și la elemente fundamentale ale memoriei colective pe care o cere orice comunitate umană. În acest cadru mai general femeile devin mai degrabă instrument – obiectul, primul pas – al strategiei pe termen lung de dislocare a unei comunități prin negarea-distrugerea sau pângărirea valorilor care îi susțin memoria colectivă. Dar, în calitatea lor de purtătoare de viață și prin condiția de subiect procreator în comunitate, femeile au fost de-a lungul istoriei și purtătoarele celor mai mari interdicții sociale, subiecți în jurul căror s-au construit tabuurile cele mai dure. Spargerea acestor tipare instituționale echivalează cu spargerea și dezorganizarea întregii comunități. Lucrurile sunt departe de a se opri aici însă. De exemplu, numărul celor neacceptați sau marginalizați de către comunitate este cel puțin dublu față de cel al femilor violate, noi născuți și viitori bărbați/femei putând ei însăși deveni centre de revoltă și destabilizare în comunitate de care sunt percepți mai degrabă că nu aparțin decât că aparțin. Fenomenul scăpă, astfel definit, de semnificația reducționistă prin insuficiență aici, a „schismelor originare” (5) succesive care se încheie cu ultima – cea a dominării femeii de către bărbat. Violul colectiv este devine în interpretarea pe care o propun o

problemă rezolvabilă doar parțial cu instrumentul curentului feminist. Căci, deși are ca victime femeile, violența fizică este pasul necesar pentru un atac la ființa spirituală și coeziunea unei întregi comunități definite ca "inamică". Iar dacă definim comunitatea ca punct de reper pentru distincții, categorii, schisme, opozitii, etc. de tipul femeie/bărbat, masculin/feminin, patriarhal/matriarhal, androgyn/giocentric, atunci putem cu siguranță vorbi despre un "dincoace de feminism". Adică despre exact spațiul în care este complet circumscrisă violența fizică și simbolica reprezentată de violul colectiv.

Concluzia? Pare să nu mai fie nevoie de nici o concluzie. Datele prezентate scot acest tip de agresiune din categoria paradigmelor agresiune/frustrare, agresivitatea ca instinct înăscut al speciei, violența iraționalistă, etc. Apartenența violului colectiv ca strategie de luptă la violența și interpretările intemeiate pe *calculul rațional* este mai mult decât evidentă. Avem însă de-a face cu un calcul rațional care depășește, la nivelul intemeierii sale, violența războinică obișnuită a distrugerii/eliminării totale a inamicului prin atacul populației civile, sau cu scopul de a împăimânta sau slăbi capacitatea de luptă a combatanților de pe front. O astfel de agresiune calculată are o dimensiune rațională care ia în considerație inclusiv posibilitatea de a nu câștiga războiul. Chiar și atunci, pe termen mediu și pe termen lung, potențialul de devenire al comunității declarată de liderii politici ca "inamică" este calculat în sensul slabirii lui. Cu ce ne poate încâlzi un Eric Fromm care ne spunea în *The Anatomy of Human Destructiveness* că "dacă potențialul de violență al speciei umane ar fi apropiat de cel al animalelor, atunci specia umană ar fi mai degrabă non/violentă"? Cu absolut nimic. Din contră.

Notă:

Studiul este un fragment din lucrarea aflată în fază de corecțură finală *Naționalism și violență colectivă*, mss. care alături de studiul referitor la violența simbolică și pornografia alcătuiesc un subcapitol intitulat "Violență de gen și simbolistica femeii".

CINE NE CITEȘTE:

Citesc cu mare placere "Sfera Politicii" „fiindcă de multe ori, prin analizele sale „eretice“ și „iconoclaște“ îmi contrazice multe idei primite necritic și mi luminează cotloanele spirituale unde se strâng platitudinile auzite sau citite în grabă în alte părți.

Bogdan Baltazar

Președintele
Băncii Române pentru Dezvoltare,
Groupe Société Générale

Note:

1. Barbara Einhorn, *Links across Difference: Gender, Ethnicity and Nationalism*, mss.
2. apud Adam Jones, "Gender and Ethnic Violence in ex-Yugoslavia", *Ethnic and Racial Studies*, Volume 17, nr. 1, January 1994 și Susan Brownmiller, *Against Our Will: Men, Women and Rape*, Bantam, New-York, 1975; vom folosi în continuare idei și fragmente din lucrări mai noi ale autoarei, cum este, de exemplu, articolul din 4 ian. 1993 din Newsweek: "Making Female Bodies the Battlefield".
3. Amnesty International, *Bosnia-Hertzegovina: rape and sexual abuse by armed forces*, 21 ianuarie; cf. A. Jones, op. cit.
4. cf. Jones, op.cit., (p. 118)
5. "schisma originară" se referă la relația dintre Dumnezeu și om, reflectată în același tip de relație despărțitoare precum cea dintre om și natură, spirit și sensibilitate, suflet și trup: "Atât schisma originară, cât și cele în care ea se reflectă au aceeași structură logică: (...) între ele este o relație de subordonare, de domnație"; vezi Mihaela Miroiu, *Convenio*, Ed. Alternative, 1996, (p. 23).

Ştefan Stănciugelu - absolvent al Facultății de Sociologie a Universității București. În prezent este asistent universitar la Facultatea de Științe Politice a S.N.S.P.A.

Violență domestică - pledoarie pentru ridicarea cortinei

ROMINA SURUGIU

În 1995 o organizație neguvernamentală din SUA finaliza un raport asupra fenomenului violenței domestice în România, raport intitulat "Lifting the Last Curtain". Dincolo de substanța raportului, data de discuțiile purtate cu medici, judecători, membri ai organizațiilor neguvernamentale, titlul acestuia ilustrează un trist adevăr: acela că în România violența domestică a rămas "ultima cortină", chiar și după ce fenomene precum prostituția, SIDA și consumul de droguri au fost recunoscute public drept probleme ale societății românești.

A vorbi despre violență domestică în România înseamnă mai întâi de toate a-ți asuma riscul unui discurs nesușinut de date statistice. Deși poate părea greu de crezut, rapoartele periodice ale instituțiilor statului în sfera de preocupare a căroră se află sau ar trebui să se afle fenomenul violenței domestice prezintă o situație pe care am putea-o caracteriza drept idilică, dacă nu ar suna cinic. Respectivele documente ignoră cu desăvârșire violența domestică sau, atunci când înregistrează delicte circumscrie acestui fenomen, datele statistice se bazează exclusiv pe cazurile reclamate de victime, nu și pe anchete sociale sau studii și sondaje de opinie realizate de experți în domeniu. Astfel se ajunge la situația paradoxală de a vorbi despre pericolul reprezentat de violența domestică și de a fi contrazis de datele pe care le aduci drept exemplu.

Astfel, din cifrele prezентate în studiul Ioanetei Vintileanu: "Women and Crime in Romania 1996-1st half of 1997"¹ (bazat pe date preluate de la Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității din cadrul Inspectoratul General al Poliției) rezultă că în prima jumătate a lui 1997, în București au fost înregistrate 52 de cazuri de femei - victime ale infracțiunii de vătămare corporală. În condițiile în care Recensământul Populației și Locuințelor din 7 ianuarie 1992² înregistra în București un număr de 1.234.811 femei, cifra de 52 de cazuri de femei lovite/bătute este cu siguranță greu de crezut.

Acestă stare de fapt nu se datorează în exclusivitate unei activități presupus deficitare a Poliției Române, cât faptului că datele statistice pomenite mai sus se bazează exclusiv pe înregistrarea plângerilor depuse de victime la secțiiile de poliție. Din acest punct de vedere se cuvine să remarcăm și faptul că românii apelează în continuare la Poliție ca la medic... doar când îi doare foarte tare!

Pe de altă parte, numărul mic de reclamații venite din partea unor persoane-martore la situații de violență domestică se datorează atât *lipsei de educație civică*, precum și unei *mentalități de tip patriarhal*, înclinată să considere violența în familie ca pe o problemă ținând de sfera privată. Cele prezентate mai sus nu fac decât să îndesească vălul care înconjoară violența domestică, susținând

opinia eronată potrivit căreia acest tip de agresiune nu poate constitui subiectul unor politici publice și al unor studii desfășurate la nivel național, ci mai degrabă o stare de lucruri regretabilă, dar periferică și care poate fi rezolvată prin măsuri luate la nivel individual (separare, divorț etc.)

De ce este însă atât de importantă abordarea acestui subiect din perspectiva implicării instituțiilor statului român?

În primul rând pentru că statul este garanțul respectării drepturilor și libertăților persoanei, așa cum sunt ele descrise de Constituție și de documentele internaționale la care România este parte semnatara.

În iunie 1993, la Conferința Mondială asupra Drepturilor Omului de la Viena³, violența împotriva femeii (incluzând-o aici și pe cea din mediul familial) a fost declarată ca fiind o violare flagrantă a drepturilor omului, depășindu-se astfel definitiv bariera care desparte viața privată de cea publică. Formularea explicită a dreptului femeii la protecție împotriva violenței și plasarea lui sub "umbrela" conceptului de *drepturi ale omului* nu constituie o diferență de nuanță, ci una de fond, deoarece eliminarea violenței împotriva femeii ar trebui să devină astfel o țintă clară în strategia guvernelor de respectare a drepturilor omului, indiferent de tradiții, cutume sau mentalități specifice unei anumite comunități. Până acum, sfera privată, zona în care se produc nenumărate atacuri la adresa femeii, a fost o zonă protejată de intervenția autorităților, prin invocarea autonomiei familiei și în virtutea tradiției patriarhale - ce rezervă femeii un loc inferior în raport cu bărbații.

În ultimii ani, măsurile luate de Guvernul României în direcțile de acțiune stabilite la nivel mondial sunt insuficiente în raport cu amplitudinea fenomenului și cu obligațiile pe care România și le-a asumat pe plan internațional.

În ceea ce privește legislația internă remarcăm faptul că nu a intervenit nici o modificare, deși la ultima reuniune internațională - *Forumul anual de informare privind politicile naționale în domeniul egalității dintre femei și bărbați* -

*Eliminarea violenței familiale: acțiuni și măsuri*⁴ - desfășurată la București în noiembrie 1998 s-a vehiculat un proiect de lege care viza direct incriminarea violenței domestice.

Proiectul amintit are multe "șanse" să rămână în această fază în condițiile în care există deja un curent de opinie defavorabil. Astfel, avocatul Răzvan Dobrescu, președintele Comisiei Juridice a Senatului pledează împotriva adoptării unor reglementări speciale pentru incriminarea violenței domestice:

"Când s-a dezbatut Codul Penal, în anii '94-'95, nu s-au luat în discuție astfel de probleme (n. a. infracțiunile din sfera violenței în familie), ci s-a mers pe înăsprirea pedepselor. Infracțiunile de violență la noi sunt prezente și pedepsite de Codul Penal, începând de la lovirea "simplă" care nu necesită certificat medical până la "omorul deosebit de grav". Nu este prevăzută nici o circumstanță agravantă sau atenuantă, dacă o astfel de faptă se petrece în familie. (...)

Opinia mea este că nu trebuie schimbată legea, ci lăsând-o așa cum este, Poliția să-și schimbe modul de lucru. Protecția victimelor este asigurată prin legile existente? Este! Dar cu condiția să se intervină altfel, adică Poliția să intervină acolo unde, până acum a fost pasivă. (...) Poate ar trebui "pieptănată" unele dispoziții ale Codului de Procedură Penală. Este de văzut. În general, schimbările frecvente de legi creează derăuță. Întâi trebuie văzut dacă respectiva lege, așa cum este, reprezintă un bun instrument pentru scopul în care a fost creată, abia după aceea să ne gândim la o eventuală modificare a ei. Oricum, în problema în care mi-ați solicitat părerea, consider că trebuie lucrat asupra mentalităților, nu asupra textului legii."⁵

Autoritățile române adoptă aşadar și în problema violenței domestice o atitudine ambiguă, "repartizând" problema unui alt departament, minister etc. Cât despre schimbările frecvente de legi, nu trebuie să uităm că acestea au avut loc în domeniul economic, nicidcum în cel al protejării femeilor și incriminării violenței domestice.

Demn de remarcat este și faptul că juriști independenți sau membri ai organizațiilor neguvernamentale interesate de fenomenul violenței domestice au elaborat studii pertinente care au demonstrat nevoia unor schimbări legislative de fond. Este și cazul studiului⁶ realizat de jurista Monica Macovei, lucrare în care se afirma:

"Conținutul textelor penale discutate evidențiază clar inexistența unei protecții a femeii victime a violenței exercitate în familie. De fapt, legislația penală română nu reglementează ca atare violența domestică. Infracțiunile cu aplicabilitate generală, din care unele bazate pe instituția juridică a plângerii prealabile și împăcării părților nu asigură protecția femeilor împotriva violenței exercitate de soț. Carențelor legislative li se adaugă superficialitatea investigațiilor și părtinirea celor care efectuează cercetări în astfel de cazuri. Lipsa de protecție a victimelor violenței domestice este de fapt o atitudine discriminatorie a statului în raport cu femeile, subiecte pasive ale acestui tip de violență."

În studiul amintit sunt propuse mai multe schimbări legislative, dintre care menționăm două, importante pentru demersul de față: "incriminarea și pedepsirea distinctă a actelor de violență săvârșite în familie asupra femeilor, inclusiv a celor prin care se cauzează leziuni minore; atribuirea cercetării acestor infracțiuni, indiferent de gravitatea vătămărilor produse în competența organelor de urmărire penală, pentru a le da posibilitatea intervenției în orice fază a conflictului".

Implicațiile sociale ale fenomenului violenței domestice sunt și ele de departe de a figura printre prioritățile autorităților române. În România există în acest moment doar un singur adăpost "de stat" pentru femeile victime ale violenței domestice, înființat prin Hotărârea de Guvern 852/23.09.1996. Acest Centru Pilot de Asistență și Protecție a Victimelor Violenței în Familie a fost gândit ca un prim pas în direcția dezvoltării unei rețele de astfel de centre în toată țara, dar a rămas o inițiativă demnă de laudă, lipsă cronica de fonduri oprind dezvoltarea de programe în cadrul acestui

Centru și multiplicarea lui la nivel național.

Discuția devine interesantă în momentul în care compărăm toate cele prezentate mai sus cu situația de fapt, așa cum este ea creionată de dr. Cornel Crețu, expert în cadrul Centrului Pilot de Asistență și Protecție a Victimelor Violenței în Familie din București:

"Am avut un caz în care, după un an de zile de la divorțul de soțul violent, o femeie a obținut apartamentul pentru a locui în el împreună cu cei patru copii. Cu toate acestea, fosta soție nu a putut să locuiască efectiv acolo deoarece, atât ea, cât și copiii erau tot timpul bătuți de fostul soț. Până și vecinii care au intervenit pentru a o apăra pe femeie au fost agresați. O perioadă femeia a stat la noi la Centrul Pilot, până când Tribunalul a dat un ordin de interdicție pentru soț, ordin afișat pe ușa apartamentului.

În pofida ordinului fostul soț a spart ușa și a intrat în apartament de mai multe ori, luând lucruri din casă pentru a le vinde. Treptat a vândut tot, până și căruciorul unuia dintre copii, handicapă locomotor. Când nu a mai rămas nimic de vândut a început să distrugă apartamentul: linoleumul, chiuvetele, pereții, tot.

Femeia a vândut apartamentul și a cumpărat în locul lui o garsonieră. În continuare, însă, fostul soț o urmărește și o hărțuiește, mai ales când ridică de la poșta alocată pentru copii. Nu e de mirare cătă vreme acest individ este cel care a vrut să intre cu forță în spațiul Centrului Pilot, fiind în cele din urmă obligat să plătească o amendă contravențională de 80.000 de lei."⁷

Din informațiile culese de la angajații Centrului Pilot, agresorul prezentat mai sus nu reprezintă o excepție din perspectiva comportamentului, însă este singurul dintre cei peste 1.000 de soțи violenți înregistrați în doi ani de lucrările Centrului, care a făcut închisoare... nu ținute faptele sale, ci pentru refuzul de a plăti amendă contravențională. Alți soții/concubini violenți își pândesc soțile adăpostite de Centrul Pilot și le agresează în momentul în care femeile ieșă din incinta acestuia. Ori de câte ori au fost

chemați poliștii de la cea mai apropiată secție de poliție, agresorilor li s-a aplicat o amendă contravențională în baza Legii 61/1991, lege care sănționează faptele de încălcare a unor norme de conviețuire socială, a ordinii și liniștii publice.

Tot din discuțiile cu personalul Centrului reiese că momentele cele mai periculoase sunt acelea în care femeile se întorc la Centrul Pilot cu salariul sau cu alocația copiilor, deoarece sunt urmărite și jefuite de soții lor. Există, de asemenea, cazuri aflate în atenția centrului în care femeile sunt imposibil de reintegrat în domiciliu, chiar dacă în toate situațiile se colaborează strâns cu Poliția. De multe ori, după două-trei zile, femeia este bătută și alungată din casă, drept pentru care se reîntoarce la Centru, după ce a dormit în scara blocului sau în gară. În concluzie, *chiar dacă se aplică reglementările legale femeia afectată de violență domestică nu este protejată*. În acest context, singura soluție pare să rămână acțiunea individuală, prin care unii înțeleg că trebuie să răspunzi la violență cu violență și să-ți faci singur/ă dreptate. Relevant este cazul prezentat în Raportul de activitate al SIRDO⁹ pe anul 1997. Un adolescent de 16 ani și-a ucis în mod bestial tatăl pentru a-și scăpa familia de actele de violență zilnice la care bărbatul îi supunea pe toți. Tânărul a văzut în gestul său singura soluție pentru a scăpa definitiv de bătăile și injuriile tatălui său, eliberându-și astfel familia, terorizată în continuu de acesta din urmă. În condițiile în care "...statul își acumă inclusiv dreptul de a gestiona violența, interzicând accesul privat și colectiv la gestionarea violenței ..." (Ștefan Stănciugelu¹⁰), dar ezită să acorde femeilor protecție contra violenței din cadrul privat, multe persoane recurg la măsuri individuale de reglementare a relației cu individul violent, chiar cu riscul de a suporta rigorile legii.

Deși statisticile oficiale nu surprind amploarea fenomenului, violența domestică afectează în fiecare an mii (poate zeci de mii) de femei din întreaga Românie. În acest timp, autoritățile Statului român continuă să se cantoneze în conservatorism, cramponându-se de actualul

Cod Penal, destul de puțin modificat în ceea ce privește incriminarea violenței domestice față de perioada comunistă, când violența familială era, în totalitate, ocultată¹¹. Principiul acceptării și recunoașterii violenței domestice ca infracțiune ce trebuie pedepsită este respins constant, ca urmare a recurenței ideii că nu legea trebuie schimbată, ci mentalitatea. Guvernările așteaptă, se pare, în continuare, ca acest fenomen social să fie reglat de intervenția unui "deus ex machina", care să modifice eventual convingerile înrădăçinate ale bărbătilor și femeilor privind violența în familie. Dincolo de legi, strategii guvernamentale și discursuri minimalizatoare, violența domestică rămâne cea mai importantă parte a violenței îndreptate împotriva femeii. Pentru a simți acest halou de violență, mai mult sau mai puțin dens, care încjoară viața oricărei femei, indiferent de vîrstă, sex, religie sau naționalitate, ajunge să vă imaginați sau să vă amintiți cum o femeie abia ieșită de la slujbă merge grăbită, seara târziu, pe stradă. Nu o lasă deloc indiferentă pașii unui bărbat în urma ei. Poate fi un vecin sau un violator, un pașnic tată de familie sau un hoț. Femeia însă iuțeste pașii, ca pentru a scăpa de o amenințare. Nu se uită în spate, ci merge din ce în ce mai repede spre limanul salvator: casa. Femeia închide ușa în urma ei și un sentiment de ușurare o cuprinde; a ajuns acasă. Acasă unde are la fel de multe șanse să fie bătută, violată, chinuită, amenințată, înjurată. Și nu de un posibil răușăcător strecurat în locuință, ci chiar de partenerul ei, fie că e vorba de soț, concubin sau prieten.

Bibliografie:

1. Grunberg, Laura; Miroiu, Mihaela (coord.): *Gen și societate*, Ed. Alternative, București, 1997
2. Pasti, Vladimir; Codă, Cornel; Miroiu Mihaela: *România - starea de fapt*, vol. I Societatea, Ed. Nemira, București, 1997
3. Stănciugelu, Stefan: *Violență, mit și revoluție - De la violența rituală la violența simbolică și donjuanismul politic al democrațiilor*, Editura ALL, București, 1999

4. *** *Drepturile femeii - culegere de documente internaționale și acte normative de drept intern*, Liga Apărării Drepturilor Omului, București, 1997

5. *** *Lifting the Last Curtain: A Report on Domestic Violence in Romania*, Minnesota Advocates for Human Rights, February 1995

6. *** *Raport de activitate 1997, SIRDO* (Societatea Independentă Română a Drepturilor Omului), București, 1998

7. *** *States Responses to Domestic Violence: Current Status and Needed Improvements*, The Institute for Women, Law & Development, Washington D.C., 1996

8. *** *"The Status of Women in Romania 1997-1998"* UNDP România, 1999

Notă: Mulțumesc personalului Centrului Pilot de Asistență și Protecție a Victimelor Violenței în Familie din București pentru sprijinul acordat pentru realizarea acestui studiu.

Note:

¹ Studiu apărut în *The Status of Women in Romania 1997-1998*, UNDP România, 1999, (p. 107)

² Date publicate de Comisia Națională de Statistică în 1994

³ *States Responses to Domestic Violence: Current Status and Needed Improvements*, The Institute for Women, Law & Development, Washington D.C., 1996

⁴ Forum organizat de Comitetul Director pentru Egalitate între Femei și Bărbați din cadrul Consiliului European și de Ministerul Muncii și Protecției Sociale, București, 26-28 noiembrie 1998

⁵ Opiniile consemnate de ziaristul Adrian O. Vasiliu într-un interviu din *România Liberă*, 16 aprilie 1998, (p. 10)

⁶ "Violență împotriva femeii", studiu a apărut în volumul *Gen și societate*, coordonat de Laura Grunberg și Mihaela Miroiu, Ed. Alternative, 1997, (p. 58)

⁷ Monica Macovei, op. cit., (p. 59)

⁸ Documentare realizată la sfârșitul lunii februarie

a anului 1999

⁹ Op. cit., (p. 60)

¹⁰ Ștefan Stănciugelu: *Violență, mit și revoluție - De la violența rituală la violența simbolică și donjuanismul politic al democrațiilor*, Ed. ALL, 1999, (p. 71)

¹¹ "Cercetările empirice în domeniul violenței familiale se află la început în România, datând numai de câțiva ani, odată cu recunoașterea faptului că violența contra femeii este unul dintre cele mai caracteristice fenomene cu care se confruntă societatea românească în tranziție. În mod evident, acest fenomen s-a manifestat cu acuitate și în anii de dictatură, dar a fost ținut sub tăcere din rațiuni ideologice." cf. Sorin M. Rădulescu și Dan Banciu, "Violență domestică în România", studiu apărut în *Revista română de sociologie*, nr. 1-2/1997, (p. 40)

Romina Surugiu - jurnalistă, preparator universitar în cadrul Facultății de Filosofie și Jurnalistică - Universitatea "Spiru Haret", studentă la Masteratul de gender din cadrul Școlii Naționale de Științe Politice și Administrative.

CINE NE CITEȘTE:

Sunt deosebit de mulțumit de câte ori deschid "Sfera Politicii". Înținta revistei, sobrietatea și profesionismul ei, numele prestigioase ale colaboratorilor, tematicile actuale, reprezintă adevărate îndemnuri la o lectură interesantă.

Andrei Chirică

Președinte S.C. MobilRom S.A.

Patafizica sexului

EMILIA IRINA STRAT

Avatarurile liberalismului

Dinamica democrației contemporane e marcată de revoluția liberală de natură economică și culturală ca atare a moravurilor. Liberalizarea moravurilor și domnia pieței sunt compatibile sau se disimulează contradicții în împlinirea lor?

Reacțiile antiliberale au fost de dreapta (conservatoare) pe planul moravurilor și de stânga pe plan economic. Trebuie menționat că, în context american, liberală e stânga culturală, care e pentru emanciparea moravurilor. Mișcarea conservatoare se sprijină pe un lobby religios și familiarist, un conservatorism moral de dreapta ca o contraponere la emanciparea moravurilor la care participă fiecare. Așa încât, nu este doar o manifestare conjuncturală și arhaică ca turnără antiliberală. Dimpotrivă, dinamica individualistă e sursa cererii de control și "represiune", emanciparea individuală antrenează recompuneri familiale. Cererea de drepturi individuale e însotită de teama punerii în discuție, astfel că ceilalți sunt o amenințare pentru realizarea lor. Prin urmare, revindicarea liberală individualistă se acordă cu sentimentul victimizării crescând și cu voința extinderii câmpului pedepsei.

Moda *politically correct* impune multiculturalismul ca dezirabil și progresist, părând a arbora diferența radicală, convertită în conformism înrădăcinat, ca identitate forțată. În realitate, singurele diferențe admise ca inalienabile sunt diferențele colective, niciodată individualitatea ca disensiune în raport cu identitatea grupului. Așadar, identitatea colectivă, ca Logica Unului, pretinde emanciparea umanității, nu garantarea condițiilor

individuale de emancipare. Aici se subscrive și ideologia feminismului prin proclamarea necesității recunoașterii diferenței genului. Femeia reală, refuzând recunoașterea în această identitate, este denunțată ca femeie *sui generis*, lipsită de "conștiința genului" (model machist). Prin urmare, feminismul nu revendică recunoașterea diferențelor femeii, ci impune femeii ideologia diferenței ca și criteriu discriminatoriu. Ideologia diferenței aneantizează diferența prin subordonarea individului la grup. Determinarea eteronomă a voinei salvează diferența ca atribut al unei culturi-comunitate, nu individuale, acceptând în bloc regulile grupului, oricare ar fi ele. Pretinzând diferența, în interiorul fiecărei culturi se exercită "imperialismul asimilării". Așadar, discursul despre compatibilitatea logicii drepturilor civile cu logica multiculturalismului se confruntă cu situații extreme. Trebuie privilegiate diferențele individuale sau culturale?

Identitatea-comunitate oferă protecție scumpă plătită contra comportamentelor nonconformiste care ar putea mina unitatea și stabilitatea sa. Atunci, multiculturalismul și *politically correctness* sunt succedaneul consolidat al revoluției ratate a drepturilor civice?

Metafizica sexului

Julien Evola (1958) consideră sexul cea mai mare forță magică a naturii, în el acționând un impuls care prefigurează misterul Unului, fiind un reflex al transcendentelor trăite, dar nu numai prin sex, ca experiență erotică, ci prin experiență ascetică. Așadar, nu se sprijină pe sentimentalisme autorizate, ci oferă deschiderea, dincolo de

condițiile existenței pur individuale, spre adevărurile fundamentale ale însemnatății dragostei și sexului. Fausto Antonini, în prefața cărții *Metafísica del sesso*², arată că pivotul adevărului evoljan este desosebirea dintre sexe, programată în întreaga natură aproape străină scopului reproducerii. Scopul reproducerii sexuale ar fi augmentarea sistemului de apărare împotriva atacurilor venite din exterior. Există un mod de reproducere prin divizarea celulară la partenogeneză. Reproducere asexuală, modificarea genotipurilor determinante cromozomial, creează dificultăți virușilor, care, spre deosebire de microbi și bacterii, nu pot fi contracarați de fagocite, de leucocite, de anticorpi organismului. Virușii nu sunt autosufiienți, nu au nucleu și se reproduc prin diviziune multiplă. Adăpostiți în organismul viu, acestea le metabolizează substanțele nutritive.

Tragedia lumii contemporane e combinarea "demoniei economice" cu voluptatea degradării, a brutalității, a promiscuității, a preferinței pentru rău. Asistăm la fiziologizarea sexului, la lipsa lui de spirit, de arhetipalitate, de adevăr. Dominația mentalității mercantile face și sentimentele să devină piată, totul reducându-se la un sănătate moral aflat la baza oricărei relații umane.

Fausto Antonini consideră adevărata valoare feminitatea, care atestă complementaritatea sexelor, fiind prezentă și la bărbat, dar nu ca atentat la virilitate. Feminitatea ar fi disponibilitate, docilitate, podoare ori spirit de supunere sau capacitate de întâmpinare ori de dispoziție profundă, ceea ce determină atracția sexului opus. E ușor să găsești femei deflorate anatomic, mai dificil, deflorate sexual, orgasmic, aproape imposibil, deflorate mental.

În semnificația profundă, primară a sexului, ca utilizare a posibilităților lui superioare, se poate reintegra omul modern, trecând peste depresii psihice și spirituale? În epoca modernă, în domeniul sexului și al dragostei, ca semnificative spiritual, este prezent un *caracter regresiv*, adică senzualități primitivizate, degenerate sau vecine cu

nevroza și cu depravarea cea mai banală. În acest sens, homosexualitatea este un comportament sexual normal, admis din rațiuni de conformism ideologic, inconștient, decât din convincere profundă. Homosexualitatea este incapacitatea de a-l accepta sexual și mental pe celălalt, privându-te de experiența alterității diferențiate. Pentru J. Evola, homosexualitatea este o reprimare, adică o răsturnare, amestecare, desacralizare a modalităților și arhetipurilor virilității olimpice și ale femininității.

În acest caz, rămâne întrebarea dacă este iremediabil osândită cultura noastră să rămână o enormă raționalizare a represiunii? Sufletul în care sexul și sentimentul s-au scindat e dezorientat. Ar fi putut logica puterii și logica pieței, nemiloase cum sunt, dar neutre, să apere structurile pentru reedificarea dragostei? Răspunsul este că puterea s-a născut, în definitiv, pentru a se opune posibilității de a iubi.

Feminin/Masculin³

Cultura feminină înseamnă multiplicarea aceleiași valori, crearea unui obiectiv nou, cu accente euđemoniste, etice, sociale (Georg Simmel). Bărbatul în realitatea diviziunii muncii, care nu poartă nici o unitate sufletească, nu lasă să i se distingă existența personală pentru că pune realizarea sa la distanță obiectivității. Pentru femei, lipsa acestei capacitați provine din partea pozitivă a naturii ei: confirmarea individuală nu cunoaște evoluția specializării și separării de ea cu centrele sale de simțire și dispoziții, împinge realizarea în obiectiv, făcând suportabilă specializarea lipsită de suflet printr-o existență personală. Unde e prezentă o structură diferențiată, ea se înșătiează ca relativ unitară și complet închisă în sine, conducând la aceeași configurație sufletească astfel că principiile evoluției și cel al diferenței merg împreună. Femeia nu lasă relația momentului să se desfășoare impersonal, ci o trăiește în unitate cu existența sa integrală. În consecință, diferențierea fiind absentă, se realizează o unitate închisă a femeii,

fiecare atac lovind întreaga persoană, nimerind punctele nevrăgice. Femeia este o natură mai unitară, structural străină de cultura obiectiv specializată, ceea ce se exprimă istoric prin fidelitate, adică întregul și omogenitatea sufletească se leagă inseparabil de unul din conținuturile sale izolate. Bărbatul e mai lipsit de pietate, caracterul lui diferențiat îl face să vadă lucrurile în obiectivitatea lor separată, facând periferia independentă de centru, ceea ce conduce la infidelitate. Așadar, diferențirea și obiectivitatea, conform logicii psihologice, sunt opuse fidelității.

În psihologia femeii, eul și comportamentul lui, centrul personalității și periferia sa, sunt contopite, de aceea transpus procesul interior (nevoalat de tradiție sau interes) în exprimarea sa, până la unirea caracterului, lăsând mai ușor să treacă alterările sufletești în cele trupești. Aici e motivul nerealizării în cultura obiectivă și a excelentei realizări feminine în arta dramatică, legând realizarea de integritatea personală, nelăsând interval între proces și rezultatul realizat. Casa e marea realizare culturală.

Frumosul feminin ar fi dat de impenetrabilitatea periferiei, existând unitatea organică, armonioasă dintre elementele existențiale și relația unificării cu centrul. Ca simbolică a noțiunilor metafizice, femeia e existența frumosul, fericirea însăși, bărbatul este devenirea, el își câștigă însemnatatea printr-o faptă sau idee, prin prezența în lumea istorică sau a cunoașterii, având posibilitatea ieșirii din sine, a contactului eficient cu exteriorul. „Îmblânzirea moravurilor” a pornit de la evoluția spiritualității pur obiective, care dă caracter specific masculin culturii, adică idealitatea eului, a cărui funcție transcendentală este ieșirea din sine și formarea în afara sa.

Enigma egalității sexelor sau căsătoria-conversație⁴

Răsturnarea concertată de perspective indică enigma egalității nu ca înlăturare a diferențelor dintre sexe, ci deschide dragostei posibilitatea

inedită a libertății alterității, asociind egalitatea și conversația sexelor, ca nouă aprehensiune a legitimității mariajului, suscînd misterul legăturii cuplului.

Căsătoria-conversație are validitatea conferită prin dovedirea legitimității reunii, având conținutul de căsătoria egalității. Conversația e înțelegerea ca dialog, dar și ca înțelegere amoroasă și sexuală, substanțializare a legăturii conjugale, fiind semnul privatizării căsătoriei. Căsătoria nu mai e rezistentă în timp, prin indisolubilitatea jugului matrimonial, ci face posibilă explicarea, contestarea, reconcilierea. Căsătoria modernă sau “tradicională” era o instituție, adică semnificația, forma și durata uniunii erau legate prioritar de nevoi și interese familiale. Căsătoria contemporană sau postmodernă are o reprezentare funcționalistă.

Căsătoria-conversație este puterea sentimentalizării, degajarea de interesele care formează dependența mutuală. Fragilitatea, dacă există, este a dragostei, pentru că o trăsătură importantă este individualizarea, corespunzând mișcării generale de trecere de la holism la individualism. Preeminența individului face cuplul improbabil și descalifică familia-instituție, căreia îl se substitue negocierile schimburilor intersubiective private. „Dezinstituționalizarea” căsătoriei dezinstiționalizează familia în general.

În concepția feministă, familia e un simplu artefact al dominației masculine, astfel că raporturile de gen sunt gândite ca o transpunere a raporturilor de clasă.

Egalitatea bărbatului cu femeia trebuie să fie promisiunea dublei alterități, o alteritate descoperită, cucerită, făcând posibilă dinamica egalității. Egalitatea nu se reduce la similitudine, ci enigma egalității presupune legare și separare (autonomie), nu asemănare, confundând egalitatea cu nediferențierea. Teama pierderii diferenței sexelor și disoluția masculin/feminin au generat lupta femeilor contra inegalităților, ca “al doilea sex”.

Egalitatea e premisa intrigii și obiectul recăsătoriei, desfăcând mitul cuplului fuzional.

Autentificarea mariajului se face prin recunoașterea asimetriei: celălalt nu este dublura mea, nu este *alter ego*, ci un mister pe care îl respect. Este vorba de reciprocitate, care nu este un principiu de echilibru, ci un perpetuu dezechilibru care face intriga, dinamicitatea, enigma uniunii. Nunta nu autentifică veritabila căsătorie, doar procreerea conferă legitimitatea fundamentală, ca împlinire a identității feminine. În felul acesta, disimetria cuplului e prelungirea disimetriei dintre paternitate și maternitate. Așadar, legitimitatea uniunii e reală în intimitatea cuplului.

Se vorbește despre dragoste ca aristocratie, ca etern remariaj, reinventare aristocratică, în care exceptionalitatea eului se obține prin capacitatea imaginativă și a disponibilității. Aristocrația e comună egalității și libertății; egalitatea presupune cucerirea proprii libertăți și a dorinței celuilalt, trecând prin riscul de a pierde propria identitate. Diferența nu se diluează, ci prin proba ambiguității e mai bine celebrată. În dragoste, ca în muzică, lipsa urechii nu te scuză. Punerea la încercare trebuie să fie publică, dovedind puterea relației egalității care face posibilă diferență, independență, straniere, capacitatea remarcării reciproce, independența mutuală. Intimitatea, în acest caz, e amenințarea dependenței reciproce. Caracterul dual, privat și public, protejează individul democratic de el însuși. Această dualitate îl atrage în același timp spre nebunia solipsistă și spre civilitate.

Aristocrația ca alteritate, diferențiere în cuplul egalitar, este recunoașterea, pentru asimetria sexelor, a misterului cuceririi dualității. Este miracol produs prin recunoașterea femeii ca egal și interlocutor. Când diferența se vrea reciprocitate, poate deveni animozitate, amenințând dragostea cu trivialitatea. Nebunia solitudinii și necivilitatea se produc numai dacă se disociază privatul de public, visul de realitate. În acest caz, reciprocitatea răstoarnă mizele dragostei, astfel încât contractul genurilor dă egalitatea și diferența sexelor, spre deosebire de căsătorie, simbolizând contractul societății democratice, în care consensul este

societatea legitimă.

Sexul ca seducție.

Obscenitatea distrugе seducția

Se consideră că mișcarea modernismului nu ar fi descătușat individul în singularitatea sa, ci ar fi reușit o uniformizare printr-o savantă punere în scenă a pseudo-diferenței⁵, ca panoramă a anonimatului, pecetluind sfârșitul individului în profitul imperialismului uniformizării. “Eul este celălalt” (Rimbaud)- slogan străin solipsismului gândirii religioase. În modul de aprehendare a lumii moderne târziu, eul se clonează, se autoreproduce.

Pe de altă parte ar exista acei mutantă, ca ființe baroce genetic, a căror infățișare erotică ascunde o determinare generică, ca modalitate a veșnicei simulări. Azi, realitatea socială e devoalată, mitul egalității a trăit ca un vis al hedonismului raționalizat. Este vorba de o irupere a obscenului, a transparentei oricărei structuri. Lumea noastră agonizează pentru că nu are sens sau are în exces. S-a trecut de la creștere la excrescență, sexul alunecă în pornografia. Lumea noastră are hipertelie, adică hiperfuncționalitate, este destinul de inerție al unei lumi saturate, o depășire a măsurii prin pasiune și orgoliu, o patafizică a sistemului, cu soluții imaginare⁶ (J. Baudrillard).

Exhibarea structurilor ar fi chiar obscenitatea, vizibilitatea tuturor acțiunilor, o exhibiție a inhibițiilor prin doze masive sau homeopatice. Există o nesupunere secretă la propriile principii, o imoralitate și o profundă duplicitate, care fac ca ordinea să existe doar pentru a fi atacată, excedată. Duplicitatea e strategică, fatală. Simularea este arma cea mai eficace, sugerează cartea *Strategiile fatele* (1983), pentru că există un santaj al realului. Patologia obezității nu este endocrină, ci e o patologie a scenei și a obscenului. Scena corpului, unde se oferă ca seducție. Clonul, ca mutant prefigurat de obez, e un vis de hipertrofie pentru a se diviza transsexual, vizând depășirea reproducerei sexuale pentru a o regăsi pe cea a ființelor scizipare.

Proliferarea corpului nu-i de departe de proliferarea genetică. Obezul e obscene nu pentru că are prea mult corp, ci corpul e de prisos, existând lubricitatea.

Suntem cu toții în același timp teroriști și ostatici. Ca ostatici servim drept argument de disuasiune, în zodia șantajului, în care ești provocat să te reveli așa cum ești, fiind un șantaj la identitate.

Seducția permite lucrurilor să se joace și să apară în secret, în duel și ambiguitate. Obscenul e pierderea scenei sexuale, a secretului, a distanței și a stăpânirii iluziei. Această formă de suveranitate, care constă în exercitarea simulacrelor căruia i se opune partajul forțat al realului și al sensului. În acest sens, modul de apariție a realului e obscur. Ceea ce nu mai creează iluzie e mort și inspiră teroare, se confundă cu sine și nu se mai folosește de propria aparență. Această limită a deziluziei e cea a morții. Miza este seducția împotriva terorii realului.

Căsătoria e echivalentă cu luarea de ostatici? Este denunțarea unei posibilități negociate, distrugerea alterității relației? Sfârșitul secretului, al seducției e condiția noastră fatală. Dacă orice iluzie e transparentă, atunci cerul devine indiferent față de pământ. În cultura noastră totul se sexualizează înainte de a dispărea. Lubricitatea spectrală care pună stăpânire pe toate, inflexiunea obscene care stăpânește orice discurs este semnul cel mai sigur al dispariției lui. Nu mai există o socialitate mitică transcendentă, ci una patetică, de apropiere, de contact. Este un social de doliu. Grupul e obsedat de socialitate, ca și individul de sex. Ambele sunt sexual obsedate de dispariția lor. Obscenitatea este o reprezentare exorbitantă a adevărului, adică apogeul simulacrului, pentru că realizarea utopiei e năruirea ei în realitate. Puterea obscenului extermină orice ambiguitate și seducție pentru a oferi fascinația definitivă a corpului fără chip, a chipului fără ochi și a ochilor fără privire. Când totul e supra-semnificat, sensul devine insesizabil.

Seducția e fatală, prețul ei este că nu trebuie să se ajungă la o relație. Trebuie păstrată taina,

efectul care recreează în noi tulburarea originară, deznodământ fatal și spiritual, pentru că totul s-a amestecat de la începuturi într-o returnare originară, făcându-ne să existăm prin jurul lumii și al seducției (Monique Schneider).

Excentricitatea ne protejează de real și de consecințele sale dezastruoase, prin epuizarea lucrurilor în propriul lor spectacol, reprezentând o distorsiune combătută de spiritele serioase, care au utopia de a cenzura lumea cu scopul de a o predă exactă, intactă.

Notă:

¹ Olivier Mongin, *La révolution libérale et ses avatars*, în *Esprit*, octombrie 1998

² Julien Evola, *Metafizica sexului*, Humanitas, București, 1994

³ Georg Simmel, *Cultura filosofică. Despre aventură, sexe și criza modernului*, Humanitas, 1998

⁴ Stanley Cavell, *A la recherche du bonheur*, apud Irene Thery, *L'enigma de l'égalité*, în *Esprit*, mai 1989, Paris

⁵ Claude Karnouh, *Adio diferenței*, Dacia, Cluj-Napoca, 1994

⁶ Jean Baudrillard, *Strategiile fatele*, Polirom, Iași, 1996

Emilia Irina Strat a absolvit Facultatea de Filosofie, Cluj-Napoca, precum și Facultatea de Relații Internaționale, curs postuniversitar, București. Este doctorandă a Facultății de Filosofie, București.

Un thermidor în stil românesc

CLAUDE KARNOOEH

Pe parcursul celor trei emisiuni ale *Radio libertaire, Vent d'est et informations syndicales* (24 și 30 decembrie 1989 și 7 ianuarie 1990), dezvoltaseră o lectură a evenimentelor românești ca un complot, fapt care se opunea vulgatei mediatici a momentului: revoluția populară. La acel moment, numeroase articole publicate de presa românească¹, franceză și internațională, în special două articole din *Nouvel Observateur*², confirmă această percepție și permit măsurarea amplorii complotului până în punctul în care să se poată vorbi despre un veritabil Thermidor românesc.

Dacă publicarea în *România liberă* și *Le Nouvel Observateur* a stenogramelor reunii ținute în cursul serii de duminică 17 decembrie 1989 de Comitetul Politic Executiv al Comitetului Central (în ajunul plecării lui Ceaușescu la Teheran) se constituie într-un fapt autentic, atunci nimeni nu poate evita interpretarea evenimentelor ca fiind preambulul unei lovitură de stat destul de zbuciumate. De fapt, aceste documente ne informează că șeful statului și partidului i-a acuzat violent pe ministrul de Interne (Postelnicu), pe ministrul Apărării (generalul Milea, care va fi executat în noaptea de joi spre vineri 22 decembrie) și pe comandanțul șef al Securității (generalul Vlad) că nu au aplicat ordinele sale pentru a răspunde situației de la Timișoara. Mai precis, Ceaușescu le-a reproșat că nu au concentrat cadrele militare ale Armatei și Securității în centrul orașului și că nu au lăsat acolo decât câteva detasamente înarmate cu bastoane și arme de foc fără munition. Din acel moment, masacrele de duminică 17 decembrie au semnat cu un

cumpărăturile lor sau priveau tirurile ca niște spectatori ai unei sărbători străine. În două zile, un regim atotputernic, susținut și protejat de numeroase trupe de pretori și de o feroce poliție politică se prăbușea ca un castel de cărți de joc! Nu prin demonizarea erei lui Ceaușescu vom putea ajunge într-o zi să o înțelegem!

Și alte serii de elemente ne îndrumă spre ideea unei lovitură de stat. Astfel, filmul (prezentat de FR3) despre una dintre primele reuniuni ale Consiliului Frontului Salvării Naționale îi arăta, în jurul președintelui Ion Iliescu și al prim-ministrului Petre Roman, pe generalul Ardeleanu (șeful trupelor antiteroriste ale Securității) și pe inginerul Voicu (inginer al Securității însărcinat cu menținerea clădirilor și subteranelor Comitetului Central și a palatului preșidențial). Dar ceea ce apare ca unul dintre cele mai graitoare indicii este fuga solitară a șefului statului și a soției sale. Într-adevăr, dacă ar fi avut loc un război civil între o fațătire a armatei, populația înarmată și Securitate, șeful statului nu ar fi fugit abandonat de toți într-un elicopter al armatei (și nu într-un elicopter al Securității) pentru a ateriza la 40 de kilometri de București și a fi imediat arestat. Un război civil ar fi dat la iveală lucruri asemănătoare preluării orașului Panama de către parașutisti americanii sau bombardamentelor Beirutului. Nimic din toate acestea. În fine, fără pretenții de exhaustivitate, trebuie insistat pe cronologia zilei de vineri 22 decembrie 1989, care a consfințit căderea regimului Ceaușescu. La ora zece și jumătate șeful statului a fugit, iar la un sfert de oră mai târziu Petre Roman însoțit de un grup de studenți a intrat în clădirea Comitetului Central, considerată în București ca una dintre fortăretele Partidului și Securității. În același timp, Iliescu intra în imobilul Radioteleviziunii, iar poetul Mircea Dinescu anunță căderea și plecarea "tiranului". Stranie sincronizare pentru un război civil? Mai mult, dizidenții care ulterior au aparținut Consiliului Frontului Salvării Naționale (fie că erau vechi conducători comuniști, fie intelectuali) erau supuși unei supravegheri permanente din partea Securității. Zile și nopți polițiști în civil, echipați cu

aparate de emisie-recepție făceau cu schimbul în fața domiciliilor lor, interzicându-le accesul vizitatorilor și însoțindu-i în timpul celor mai mici deplasări. Dacă ar fi fost declarat un veritabil război civil, atunci nimeni nu ar putea înțelege de ce dizidenții nu au fost execuți, deopotrivă pentru răzbunare și pentru a pune în dificultate viitoarea putere prin suprimarea elitei politice și culturale desemnate. Dimpotrivă, ca prin farmec, din momentul anunțării căderii lui Ceaușescu, cadrele Securității care îi păzeau au dispărut, spre surpriza prizonierilor lor. Interviurile cu pastorul Tokes⁴ și cu Dan Petrescu⁵ sunt exemplare: din momentul anunțării căderii șefului statului la radio, ei se așteptau să fie imediat execuți.

Dezbaterea asupra anteriorității Consiliului Frontului Salvării Naționale oferă un nou indiciu a cărui pertinență a fost subevaluată de presa occidentală, chiar dacă autoritățile române se încăpătânează să proclame crearea sa în mod spontan! Totuși, există informații precise despre această anterioritate, care va permite înșușirea unor învățăminte în privința punerii în scenă a loviturii de stat și a pertinenței relației dintre realegerea triumfală a lui Ceaușescu la al XIV-lea Congres al P.C.R. (ținut în 22-23 noiembrie 1989) și prăbușirea regimului o lună mai târziu. Într-un număr al său din 22 septembrie 1989, revista dizidenților români din Franța, "Lupta", publica un manifest intitulat "Poporul român se găsește în stare de grevă generală", semnat de un anume Front al Salvării Naționale.⁶ Cu o lună înainte, acest text fusese citit pe unde postul de radio Europa Liberă din München. Textul prezenta argumentele unei critici a situației românești în spiritul unui comunism reformist ce condamna deriva ultra-naționalistă, izolaționismul și stângăcia gestiunii economice și sociale a țării. În concluzie, manifestul deplângea slabiciunea rezistenței populare românești, gradul de atomizare al acesteia și lipsa ei de organizare.

După cum se vede, confruntată cu slabiciunea mișcării sociale, schimbarea cerea un complot care, pentru a reuși până în cele mai mici

amănunte, trebuia să implice o rețea de complicități care să se întindă până la cele mai înalte niveluri în stat, armată și securitate. O dovadă în acest sens este originea politică a figurilor celor mai importante ale Consiliului Frontului Salvării Naționale. Toți acești oameni au participat mai mult sau mai puțin la putere în era lui Ceaușescu. Cu siguranță, Iliescu s-a dat la o parte în 1971, dar Brucan (fost ambasador în Statele Unite), Celac (vechi diplomat și interpret personal al lui Ceaușescu), Mazilu (vechi reprezentant la O.N.U.), Militaru (vechi colonel de securitate condamnat la moarte în 1980 sub acuzația de spionaj și salvat de sovietici), Roman (fiul unuia dintre fondatorii Securității în 1948) au abandonat nava foarte târziu. Toți acești oameni au sprijinit și au participat la punerea în aplicare a programului partidului comunist român inițiat în 1965 și urmărit până în decembrie 1989: industrializare și urbanizare forțate, autosuficiență națională, identitate națională valorificată până la caricaturizarea miturilor etnografice și istorice.

Între 1964 și 1975 acest program a obținut succese și legitimare populară, mai ales după ce Ceaușescu a proclamat la sfârșitul lunii august 1968 refuzul României de a participa la invazia Cehoslovaciei alături de armatele țărilor membre ale Pactului de la Varșovia. Această decizie a atrăs numeroase elite naționaliste eliberate din închisoare în 1962, care i-au acordat încredere lui Ceaușescu, și a motivat mulți tineri intelectuali să solicite aderarea lor la partid. Dar, mai mult, această dorință de independență, apreciată de țările occidentale, permitea recrearea unei veritabile uniuni naționale care fusese un timp fisurată de comunismul prosovietic al lui Gheorghiu-Dej (mort în 1965). Din partea intelectualilor, acordul asupra acestui program a durat până în anii 1972-1973, când partidul a făcut cunoscut că independență în politica externă nu favoriza autonomia unui anumit grup social, care să scape astfel sferei de influență a partidului. Expulzarea scriitorului Paul Goma (semnatar al Chartei 77) a marcat divorțul acestor interese ireconciliabile; dar intelectualii dizidenți nu au fost niciodată altceva decât indivizi solitari, fără

susținere populară. Așadar, între 1964 și cel de al doilea soc petrolier de la sfârșitul anilor 1970, abundentele credite occidentale au permis industrializarea și acțiunea pe cont propriu, menținând în același timp o stabilitate socială și un nivel de viață încă acceptabil pentru o populație nu foarte săracă. În momentul când greutatea datoriei economice a devenit foarte dificil de suportat și a apăsat asupra politicii interne, guvernul lui Ceaușescu a hotărât să o ramburseze pentru a păstra independența, cu prețul unor restricții draconice care au antrenat o săracire absolută a întregii populații, inclusiv a membrilor partidului comunist (având aproximativ 3,8 milioane de membri). Totuși, marile greve muncitorești, cea a minerilor din Valea Jiului din 1977 și cea a muncitorilor din Brașov din 1987, nu au fost niciodată reprimate cu arme de foc. După devastarea clădirilor partidului comunist, muncitorii s-au confruntat cu forțele de ordine înarmate cu bastoane și tunuri de apă. Puterea a arestat câțiva conducători ai revoltelor, sau pretenși conducători (se afirmă, fără dovezi concrete în acest sens, că unii dintre aceștia au dispărut⁷), a demis responsabilii locali ai partidului și ocazional un ministru, a aprovisionat magazinele și situația și-a recăpătat ambiguitatea inițială. De aceea situația din Timișoara este surprinzătoare, întrucât se pare că nu era vorba despre o manifestație muncitorească, ci despre un lucru mai nesigur, posibil organizat în prealabil. Asupra acestui punct, concluziile anumitor ziariști occidentali și remarcile lui Ceaușescu făcute la adresa membrilor Biroului Politic al partidului responsabili cu menținerea ordinii sunt de acord. După o anchetă, primii au crezut că pot afirma că mici grupuri de provocatori au devastat clădirile partidului, magazinele (de altfel goale) și au atacat soldați și ofițeri ai armatei. Din momentul pseudo-procesului său, Ceaușescu nu a făcut decât să reitereze, la întâlnirea cu acuzatorii săi, afirmația despre o provocare.

Toate informațiile provenite din ziare, atât de dreapta cât și de stânga, sunt de acord când subliniază absența clasei muncitorești ca atare de

la manifestațiile care au precedat și au urmat căderea regimului Ceaușescu. Cei mai implicați în agitația populară au fost studenții, puțin numeroși în România din cauza exigenței concursului de admitere în universități.

Acum este convenabil să ne interogăm în privința aparentului triumf al lui Ceaușescu la al XIV-lea Congres al P.C.R. Se cunoaște organizarea prealabilă a acestor congrese unanimiste în toată regula, iar în același timp informațiile culese din Ungaria în octombrie 1989 lasă să transpară o nervozitate fundamentală din momentul reunuiilor preparatorii. Mai mult, în mediile informate din Budapesta se susținea că membrii de partid din anumite întreprinderi s-au opus realegerii lui Ceaușescu în postul de secretar general al partidului. În sfârșit, mediile intelectuale din București îl dădeau pe Iliescu ca succesor al lui Ceaușescu. Dar nimic din toate acestea nu a apărut în timpul ședințelor plenare. Congresul a pus accentul pe independența românească obținută grație plătirii datoriei și sacrificiilor necesare pentru "a apăra și consolida cuceririle socialismului". În acest timp, mediul politic european, de la est la vest, era la unison în a condamna această politică de rationalizare drastică, de urbanizare distructivă și de permanent control polițienesc. Totuși, telegrama de felicitare trimisă de Gorbaciov din momentul deschiderii semăna mai mult cu o poruncă de schimbare (insultătoare pentru Ceaușescu) decât cu un mesaj de solidaritate între șefii comuniști. Răspunsul i-a fost dat cu ocazia discursului de închidere, când Ceaușescu a amintit foarte ferm că pactul germano-sovietic recent denunțat de partea sovietică în ceea ce privea Polonia și țările baltice omisese să menționeze injustiția comisă față de Basarabia (Moldova sovietică) și de Bucovina de Nord, smulse României Mari înainte de război. Secretarul general român a făcut uz de argumente naționaliste care până atunci reuniseră o parte a populației în jurul puterii. Ori, numeroase indicii arătau că importanți membri ai Consiliului Frontului Salvării Naționale întrețineau relații strânse cu sovieticii⁸, dar și cu americanii, fapt care, după întâlnirea de la Malta, nu poate să treacă drept nesemnificativ. Astfel, Ion Iliescu, numărul 1, este prezentat ca un vechi prieten al lui Gorbaciov; Brucan, numărul 2 în Consiliul Frontului, se întorcea dintr-o călătorie de studii în Statele Unite în septembrie 1989, pentru a pleca din nou în scopul de a face o documentare științifică la Moscova în octombrie 1989; Militaru, numărul 3, a fost salvat de la moarte de sovietici; Bogdan (vechi diplomat, mort în urma unui stop cardiac) se întorsese în octombrie 1989 din Statele Unite, unde locuiau cele două fiice ale sale. Se pare că această chemare la realipirea Basarabiei la patria-mamă a jucat rolul de detonator, punând în mișcare o acțiune simultană a complotiștilor români și a sovieticiilor (de fapt pentru sovietici chestiunea Basarabiei nu era negociabilă, pentru că punea în discuție unitatea Uniunii Sovietice). În absența unei opozitii populare cât de cât organizate, erau necesare alte mijloace pentru a răpune o putere incapabilă de schimbare prin sine însăși: spre deosebire de toate celelalte țări din est (cu excepția Albaniei⁹), pe teritoriul României nu au mai existat trupe și consilieri sovietici din 1958, în timp ce aliații Moscovei ce operau în serviciile interne ale Securității fuseseră prizonieri fără milă de douăzeci de ani. Totuși, legăturile cu sovieticii nu au fost niciodată complet rupte; serviciile române de spionaj au fost adesea acuzate de presa occidentală (ca și în memoriile lui Pacepa¹⁰) că au lucrat cu sovieticii, iar întâlnirile dintre statele majore ale armatelor țărilor membre ale Pactului de la Varșovia permiteau ofițerilor generali români să fie în legătură permanentă cu generalii sovietici, bulgari și unguri.

Mai rămânea de găsit un pretext, care să poată fi exploarat sau chiar creat, cine poate ști? Așa ar fi, de exemplu, misterul de la Timișoara sau cel al mitingului din București de joi 21 decembrie 1989 (considerat de către toți observatorii drept o eroare politică), când multimea adunată și controlată de Securitate l-a huiduit pe Ceaușescu. În momentul de față, nici un indiciu nu ne permite să descifrăm relația care unea mica manifestație

de susținere a pastorului Tokes și manifestația de treizeci de mii de persoane de duminică 16 decembrie 1989, când elemente turbulente, după *Le Point* (1-7 ianuarie 1990), persistau în a provoca trupele Armatei și ale Securității dezarmate (cf. *Le Nouvel Observateur* 11-17 ianuarie 1990). Iată de ce șeful statului și soția lui au trebuit execuții; deoarece denunțul unui complot condus din interior cu ajutorul puterilor străine ce transparea în timpul discursului televizat de miercuri 20 decembrie 1989, în ciuda găunoasei rigidități a limbii de lemn ceaușiste, lăsa să se întrevadă o veritabilă tensiune dramatică.¹¹

Ceaușescu s-a găsit într-o situație identică cu Robespierre, cel care, adulat de masele pariziene (în cazul lui Ceaușescu, adunările de mase ce au urmat celui de al XIV-lea Congres) și lăudat de cei mai apropiati prieteni, avea să fie, două luni mai târziu, trădat de cei care în ajun îl ridicau în slăvi până la adorație și injuriat, aproape desființat, de aceleasi mulțimi pe când îl conduceau pe drumul de moarte spre eșafod.

Nașterea ambiguă a noii puteri, apărută ca urmare a unei lovitură de stat și a punerii în scenă a unei revolte populare o face pe aceasta și mai fragilă și o supune unor atacuri neconvenite din partea curentelor celor mai reacționare ale emigrației române (revenită pentru a ajuta la renășterea vechilor partide politice) și unei condamnări unanime a mulțimilor cu atât mai feroce îndreptate împotriva vechilor comuniști cu cât aceștia demonstraseră o disponibilitate și un servilism fără egal. Ori, trecutul precomunist românesc nu a excelat niciodată prin-o înclinație spre democrație. Din 1937, democrația (chiar și formală) a fost cvasi-suspendată în România; din timpul dictaturii regale până în 1940, apoi în perioada dictaturii Gărzii de Fier fasciste până în 1941 și, în fine, pe durata dictaturii mareșalului Antonescu, aliat fidel al Germaniei fasciste până în 1944 (și în ciuda interludiului dintre august 1944 și decembrie 1948 sub control sovietic) poporul român nu a avut deloc răgaz să se obișnuiască cu altceva decât cu puterea dictatorială.

Astăzi, în absența unei clase muncitorești mai mult sau mai puțin unitară în fața diverselor puteri care se constituie și în prezență unor probleme de cele mai multe ori de nesoluționat puse de contenciosul și resentimentul minorităților naționale, pare destul de dificil să se prevadă viitorul imediat al României. În ciuda gafelor inevitabile (confuzia dintre soldații diverselor trupe a provocat moartea și rănirea unor civili¹²), toată măiestria acestei lovitură de stat a constat în a face credibile o revoluție și un masacru de proporții uriașe. Dar, datorită proclamării victoriei unei revoluții populare cu prețul unui imens sacrificiu uman în care s-au răsfrânt cele mai rele compromisuri ale trecutului, există posibilitatea ca poporul să sfârșească prin a se convinge de aceasta și să ceară să beneficieze de folosurile ei. În același timp, toate informațiile raportate de echipele de acțiune umanitară lasă să se întrevadă lenta instaurare a unei dictaturi militare¹³. Aceasta deoarece, alături de popor, armata, aureolată de victoria sa asupra "teroriștilor", rămâne singura instituție coerentă și organizată, capabilă să facă să domnească un minimum de ordine, să mențină în stare de funcționare mașinaria industrială și să țină sub control o revoluție plebee care în prezent ar putea să izbucnească pentru a înlătura o putere politică fără legitimitate reală.

Repușcate după alegeri, nu cred deloc că argumentele avansate în acest text și-au pierdut pertinență. Ar trebui pur și simplu adăugat faptul că, alegându-l pe Iliescu, românii și-au manifestat atașamentul pentru o putere comunistă care a înlăturat doar constrângerile cele mai dure ale regimului Ceaușescu, menținând în același timp fundamentele naționaliste ale vechiului regim (a se vedea modul în care Frontul a lăsat să degenerizeze situația dintre români și unguri) și garantând un control riguros al economiei de piață. Nu rămâne mai puțin adevărat faptul că lovitura de stat i-a permis vechii administrații a partidului comunist, a Securității și a Armatei să conserve aspectele esențiale ale inflexibilității puterii, cu atât mai mult cu cât tocmai recăstigase o nouă legitimitate grație

alegerilor mai mult sau mai puțin democratice. În momentul în care toate regimurile comuniste din Europa de Est au fost înălțurate în favoarea partidelor conservatoare din punct de vedere politic și liberale din punct de vedere economic, România se dovedește în mod hotărât a fi un caz singular.

Notă:

¹ *România Liberă*, 10 ianuarie 1990

² Guy Stibon, "Televiziunea m-a mințit", în *Le Nouvel Observateur*, 11-17 ianuarie 1990

Jean-Paul Mari, "Ultima furie a lui Ceaușescu", *ibidem*

³ A se vedea fotografiile publicate în *Le Point*, 1-7 ianuarie 1990

⁴ *Liberation*, 5 ianuarie 1990

⁵ *Le Monde*, 2 ianuarie 1990

⁶ *Le Combat*, nr. 128, 22 septembrie 1989

⁷ Jurnalul B. Poulet l-a regăsit pe Paraschiv (muncitor, fondator al unui sindicat liber) în stare bună; se presupunea dispariția sa din cauza faptului că nu mai răspunde apelurilor telefonice internaționale.

⁸ Acest punct de vedere va dovedi ca un element pertinent călătoria la Budapesta, opt zile înaintea căderii lui Ceaușescu, a trei dintre cei mai înalți responsabili ai Armatei: generalul Chițac (responsabil de războiul chimic, ulterior ministru de Interne), generalul Stănculescu (șeful statului major al Armatei, ulterior ministru al Apărării) și generalul Milea (ministru al Apărării, care s-a "sinucis" în timpul loviturii de stat)

⁹ Trebuie notat extrem de interesantul articol al lui Francis Cornu din ziarul *Le Monde* de miercuri 17 ianuarie 1990, în care, în legătură cu Albania, el evidențiază o schemă de bulversare politică fondată pe o lovitură de stat venită din interiorul partidului comunist și rezultată de pe urma unei crize economice; el adaugă: "o astfel de schemă se poate observa și în România"

¹⁰ Generalul Ion Pacepa, "Orizonturi roșii", Paris 1987

¹¹ *România Liberă* de joi 21 decembrie 1989: "Nu este un efect al întâmplării faptul că radioul din Budapesta și din celelalte țări au declanșat în cursul acestor acțiuni antinaționale și teroiste o campanie nerușinată de defaimări și minciuni împotriva patriei noastre". Astăzi unii știu că acesta era de fapt adevarul.

¹² *International Herald Tribune* de vineri 5 ianuarie 1990: "Numeroase detalii date în prezent de martori sugerează că mai multe persoane au fost ucise de soldați nervoși și foarte prost antrenați". Celestine Bohlen, "Sarea și piperul rumorilor bucureștene"

¹³ După șase ani de guvernare Ceaușescu începuse deja o militarizare a conducerii celor mai mari întreprinderi industriale și a circumscriptiilor administrative din zonele mai delicate.

(Traducere de Oana Manolache și Flaviana Teodosiu)

CINE NE CITEȘTE:

Apreciez "Sfera Politicii" ca o revistă de avangardă a societății românești. Doreș să felicit editorii și redactorii acestei reviste pentru că au reușit, în toți acești ani, să păstreze o abordare serioasă a unor subiecte multiple anorate în realitatea tranziției sau în trecutul încă nedeslușit pe deplin.

Mult succes și viață lungă revistei "Sfera Politicii"!

Theodor Stolojan
23 iulie 1999

Theodor Stolojan
Economist, fost Prim Ministrul
României

SEMNAȚURA LUI SADOVEANU

PREZIDIUL MARII ADUNĂRI NAȚIONALE

PROCES VERBAL

Astăzi 13 mai 1952,

Noi, Biroul Prezidiului Marii Adunări Naționale, ne-am întrunit în ședință de lucru sub Președinția Academicianului Prof. Dr. C. I. Parhon, Președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale, de față fiind tov. P. Constantinescu- Iași, M. Sadoveanu, Vice-Președintă ai Prezidiului Marii Adunări Naționale, Marin Florea Ionescu, Secretarul Prezidiului Marii Adunări Naționale și Mihail Moraru, Anton Alexandrescu, Popa Emil, Bică Ioan, Membri ai Prezidiului Marii Adunări Naționale.

Ordinea de zi:

Cererea de grătire a numitului Bratu Grigore din Com. Sărdănești-Gorj, condamnat la moarte pentru crima prevăzută de art. 1, lit. d, din Legea Nr. 16/949, modificată prin Decretul Nr. 199/1950, prin sentința Tribunalului Militar Craiova Nr. 828 din 23 noiembrie 1950, sentință rămasă definitivă în urma respingerii recursului prin Decizia Curții Militare de Casare și Justiție Nr. 161 din 29 ianuarie 1951.

Faptele comise constau în aceea că:

- Împreună cu alții, a dus propagandă dușmanoasă împotriva conducerii Statului, spunând locuitorilor că americanii și sărbii vor porni război împotriva Republicii Populare Române și U.R.S.S.

- În cursul anului 1950, numitul a sărit înarmat cu pari de lemn asupra Comisiei ce era înființată pentru a forma Gospodăria Agricolă Colectivă din acel sat, ducând propagandă ca cetățenii să nu se înscrive în Gospodăria Agricolă

Colectivă și să nu predea cotele fixate.

- De asemenei, a bătut pe un paznic agricol care îl denunțase autorităților pentru propaganda dusă de el.

- Tot atunci, a scos oamenii din case, amenințându-i și îndemnându-i să nu dea cotele fixate, obligându-i să se înarmeze cu pari, securi, furci și ciomege, pentru a lovi în armată ce venise acolo pentru a face ordine.

- Numitul a omorât un ofițer, iar după aceasta a încercat să plece fraudulos în Iugoslavia sau Turcia.

Având în vedere gravitatea faptelor comise de către condamnat, prin faptul că a săvârșit acte de terorism care ţinău la crearea unor condiții favorabile acțiunilor criminale de răsturnare a regimului nostru de democrație populară și de reîntoarcere la regimul monarho-fascist al burgheziei și moșierimii și a comis crime odioase și tâlhărești care poartă pecetea urii claselor exploatațoare, împotriva oamenilor muncii, eliberăți de sub jugul exploatației capitaliste, crime ce ne amintesc ferocitatea fiarei fasciste și a reacțiunii burghezo-moșierești, a dușmanilor poporului, ai păcii și libertății popoarelor.

În temeiul art. 44 din Constituția R.P.R., hotărâm în unanimitate RESPINGEREA cererii de comutare în muncă silnică pe viață a pedepsei la moarte dată numitului Bratu Grigore, sentință rămânând executorie, rămânând deci condamnat la moarte.

Președinte:

C. I. Parhon

Vice-președintă:

M. Sadoveanu

Secretar:

M. Florea Ionescu

Membri:

I. A. Negruț

P. Constantinescu

J. Bică

Nr. 7/S/13-V-1952

**Către MINISTERUL FORȚELOR ARMATE
LOCO**

Vă facem cunoscut că în ședința de astăzi 13 Mai 1952, Prezidiul Marii Adunări Naționale a RESPINS:

Cererea de comutare în muncă silnică pe viață, dată numitului BRATU GRIGORE, condamnat la moarte pentru crima prev. de art. 1, lit. d din Legea Nr. 16/949, modificată prin D. Nr. 199/950, la 5 ani închisoare corecțională pentru instigare publică, la 2 ani închisoare corecțională pentru întrebuițare de fals, de Tribunalul Militar Craiova, prin Sentința Nr. 828 din 23.XI. 950, sentință rămasă definitivă în urma respingerii recursului de către Curtea Militară de Casare și Justiție, prin Decizia Nr. 161 din 29.I.951.

Deci, prin respingerea cererii de comutare a pedepsei date, sentință rămâne executorie.

**SECRETARUL PREZIDIULUI
MARII ADUNĂRI NAȚIONALE,**

Marin Florea Ionescu

**ONORAT PREZIDIU AL
MAREI ADUNĂRI NAȚIONALE A
REPUBLICII POPULARE ROMÂNE**

Prin sentință Tribunalului Militar Craiova Nr. 828 din 23.XI.950, numitul BRATU GRIGORE, din Com. Sărănești Gorj, a fost condamnat la moarte pentru crima prev. de art. 1 lit. d din Legea Nr. 199/950, la 5 ani închisoare corecțională pentru instigare publică, la 2 ani închisoare corecțională pentru fals în acte publice și la 2 ani închisoare corecțională pentru întrebuițare de fals, urmând a executa potrivit art. 101 C.P. pedeapsa cea mai grea.

Faptele comise constau în aceea că:

- Împreună cu alții, a dus propagandă dușmanoasă împotriva conducerii Statului, spunând locuitorilor că americanii și sărbii vor porni război

împotriva R.P.R. și U.R.S.S.

- La 13.VII.950, aflând că va veni în sat o comisie pentru formarea Gospodăriei Agricole Colective, a hotărât să se înarmeze cu pari de lemn și să lovească pe membrii comisiei, îndemnând în același timp pe locuitorii să nu predea cotele de grâu fixate.

- La 20.VII.950, a bătut pe paznicul agricol Ută Ioan, dându-i câteva lovitură cu un par, pentru că-l denunțase autorităților pentru propaganda dusă de el.

- Tot atunci, împreună cu alții, a scos oamenii din case amenințându-i și după ce a strâns peste 150 de locuitori, i-a îndemnat să nu dea cotele fixate; fiind anunțați că au venit două mașini cu militari, au îndemnat populația să se înarmeze cu pari, securi, furci și ciomege și să lovească pe militari.

- Văzând după aceea pe Cpt. Gh. Năbădan luptându-se cu inculpatul Constantinescu, pentru un pistol automat, a aplicat ofițerului două lovitură, una cu parul, iar alta cu sapa, în partea dreaptă a capului; victima transportată la spital a sucombat după o oră.

- A urmărit un militar rănit, care se refugia în pădure pentru a scăpa de agresori, iar după comiterea acestor fapte a plănuir să plece fraudulos în Iugoslavia sau în Turcia.

Sentința de condamnare la moarte a rămas definitivă în urma respingerii recursului prin Decizia Curții Militare de Casare și Justiție Nr. 161 din 29.I.951.

În urma definitivării acestei sentințe, apărătorul condamnatului a făcut cerere de grațiere solicitând comutarea pedepsei cu moartea în muncă silnică pe viață.

În conformitate cu dispozițiunile art. 44, pt. 4 din Constituția R.P.R., vă rugăm să binevoiți a decide asupra cererii de grațiere făcute, cunoscând că părerea noastră este a se respinge cererea.

MINISTRUL FORȚELOR ARMATE
General de Armată,
E. Bodnăraș

Ministerul Apărării ... de Rusia!

"Ministerul tuturor talentelor". Nume dat ironic coaliției lui William Grenville, din 1806, în Anglia, în carteau lui G. W. Cooke, *The History of Party*, 1837, vol. 3, p. 460.

VALENTIN STAN

Coaliția venită la putere în România, după 1996, și-a propus ca punct programatic esențial să elimine incompetența din sfera guvernării politice și să așeze demersurile interne și externe ale guvernului pe principiile sănătoase ale eficienței și responsabilității. Cu toate acestea, în planul politicilor externe, aderarea la NATO și Uniunea Europeană nu a fost demarată până în prezent și există șanse minime ca acest lucru să se întâmple în timpul actualului mandat al coaliției guvernante deși președintele Constantinescu a promis solemn națiunii române că ambele obiective vor fi atinse sub respectivul mandat (inclusiv în discursuri oficiale rostită în fața Consiliului Nord Atlantic, la Bruxelles).

Ideea că în cabinetele actualei guvernări s-ar afla oameni mult mai competenți decât în perioada precedentă este un slogan deja supralicitat în discursul politic al partidelor aflate la putere. Cât de competenți sunt acești oameni și ce pot face ei pentru România este una din întrebările la care ne propunem să oferim un răspuns, în ceea ce privește Ministerul Apărării Naționale.

O frontieră de netrecut în fața Rusiei!

La sfârșitul lunii iunie 1999, ministru apărării naționale, domnul Victor Babiuc a făcut o vizită oficială în SUA, unde s-a întâlnit cu secretarul apărării american, domnul William Cohen și alți înalți oficiali de la Pentagon. Paleta subiectelor

abordate a fost foarte largă vizând toate aspectele colaborării româno-americane, subiect esențial pentru eforturile României de integrare euro-atlantică și chiar europeană. La sfârșitul convorbirilor oficiale, cei doi demnitari au ținut o conferință de presă comună pe 29 iunie [vezi News Briefing, Office of the Assistant Secretary of Defense (Public Affairs), DoD News Briefing, Tuesday, June 29, 1999, 11:00 a.m., Presenter: Secretary of Defense William S. Cohen].

Cu acest prilej, Televiziunea Română a adresat o întrebare ministrului român, cu referire directă la incidentul petrecut în spațiul aerian al României, când o aeronavă rusească, transportând echipament și trupe pentru misiunea KFOR din Iugoslavia, nu a respectat regimul de zbor stabilit prin comun acord între autoritățile de la București și cele rusești, fiind escortată de aparate românești până la ieșirea din țară (pentru acest incident, Rusia și-a cerut oficial scuze, inclusiv la nivelul șefului guvernului de la Moscova, scuze acceptate de guvernul român, care nu a considerat incidentul respectiv ca ostil - era vorba de o greșeală de planificare a zborului).

Iată textul întrebării: "Având în vedere incidentele din ultimele zile legate de violarea spațiului aerian al României, ați discutat, poate, cu domnul Cohen, întărirea măsurilor de securitate ca atare?" Domnul Babiuc a dat un răspuns uluit, care, vom vedea, a pus pe joc agențile de presă și jurnaliștii acreditați la Pentagon. Iată răspunsul: "Unul dintre proiectele pe care le-am discutat este

acela de a face frontieră de est a României de netrecut din punct de vedere militar - evident nu din punct de vedere al controlului vamal și de frontieră. Acest proiect urmează să fie discutat și evaluat de generali din armata română și americană pentru a vedea ce se poate face". Practic, prin această declarație, Babiuc anunță opinia publică internațională că armata americană este implicată în a construi apărarea frontierei de est a României împotriva Rusiei! Nu cunoaștem ce a vrut să spună domnul Babiuc în realitate și nici nu este asta relevant. Contează ce a spus efectiv, ca răspuns la o întrebare ce viza explicit pătrunderea unor avioane rusești în spațiul aerian al României, această fiind singura încălcare a regimului de zbor stabilit de autoritățile țării, în spațiul aerian românesc, din 1989 până în prezent.

Mai mult, domnul Babiuc a fost foarte atent pentru a exclude orice alta interpretare a spuselor sale, precizând că întărirea frontierei de est nu se referă la "controlul vamal și de frontieră". Este evident că demnitarul român se referea la întărirea militară a frontierei, cu sprijin american, împotriva unor violări ale spațiului aerian al României de către Rusia. Aceste declarații incredibile ale ministrului român au pus administrația americană într-o situație delicată. SUA au un parteneriat strategic cu Rusia deosebit de important pentru protejarea intereselor de securitate americane. Niciodată SUA nu s-ar angaja într-un proiect de tipul celui descris de Babiuc, pentru simplul motiv că un astfel de proiect ar fi o încălcare grosolană a înțelegerilor cu Rusia și un exercițiu de apărare cu participare americană, pe care SUA nu îl desfășoară decât pe teritoriul național sau pe teritoriul aliaților SUA.

În Europa, așa ceva nu ar fi posibil decât pe teritoriul țărilor NATO și asta în concordanță în acordurile internaționale la care SUA sunt parte. Nu mai luăm în considerare faptul că incidentul cu avionul rusesc nu prezintă nici un pericol pentru România, iar guvernul român nu a făcut nici un demers internațional pentru a declara Rusia agresor sau pentru a cere asistență în fața violărilor rusești ale spațiului aerian.

Vă rog să-l întrebați pe ambasadorul român!

Chestionat în legătură cu declarațiile lui Babiuc, președintele Constantinescu a fost nevoit să amendeze drastic viziunea ministrului apărării cu privire la întărirea frontierei de est: "Amenințările militare în acest moment sunt surclasate de amenințările privind crima organizată și, în special, de imigrația ilegală transfrontalieră. Aceasta este problema. Nu există în momentul de față, în calculele de risc, posibilități ca Rusia să atace Romania" [vezi "România face eforturi pentru securizarea granițelor sale", declarații ale președintelui Emil Constantinescu la PRIMA TV, 3 iulie 1999, ora 18:00, în RADOR, *Transcrieri - interviuri, comentarii, dezbatere*, 4 iulie 1999, Anul II, Nr. 185(532), p. 12].

Președintele adăuga, cu același prilej, că este vorba strict de "controlul la frontieră", pentru a se impiedica extinderea "rețelelor crimei organizate", aşadar cu totul altceva decât înțelegea domnul Babiuc prin întărirea frontierei de est sau, mai precis, exact ceea ce domnul Babiuc excludea din ideea întăririi frontierei de est. Absolut incredibil pentru statura unui demnitar al statului român și pentru responsabilitatea ce ar trebui să guverneze lăunile sale de poziție, ministrul Babiuc, revenit în România, și-a schimbat radical declarația din conferința de presă cu William Cohen.

În conformitate cu un comunicat ROMPRES, ministrul român a declarat pe aeroport, la întoarcerea din SUA, că "impermeabilizarea" frontierei de est "vizează modalități de a controla trecerile de frontieră" și că "nu este vorba de prezența unor trupe americane în zonă" (vezi "Dl Victor Babiuc dorește sprijin american pentru impermeabilizarea graniței de Est", în ROMPRES, *Știri Interne*, 1 iulie 1999, p. 18). Ce se întâmplase între momentul conferinței de presă comune cu domnul Cohen, unde eliminase ideea "controlului la frontieră" când vorbea de întărirea frontierei de est și momentul sosirii la București, când, iată, întărirea frontierei

de est pare să se limiteze tocmai la "controlul de frontieră"?

În aceeași zi în care Babiuc și Cohen au tinut conferință de presă comună, pe 29 iunie 1999, la numai câteva ore după aceea a urmat briefing-ul purtătorului de cuvânt al Pentagonului, Kenneth Bacon [vezi News Briefing, Office of the Assistant Secretary of Defense (Public Affairs), DoD News Briefing, Tuesday, June 29, 1999 - 2:30 p.m., Presenter: Mr. Kenneth H. Bacon, ASD PA]. Uluiți de afirmațiile făcute de ministrul român, cu câteva ore mai înainte, în conferința de presă susținută alături de William Cohen, jurnaliștii americani au dorit să afle de la sursă, adică de la Pentagon, în ce constă proiectul comun româno-american de întărire a frontierei de est a României, despre care a vorbit ministrul Babiuc. Iată textul dialogului dintre purtătorul de cuvânt al Pentagonului și presă:

"Întrebare: Ministrul român al apărării a spus acum o vreme, în cadrul întâlnirii cu Cohen, că a discutat un proiect cu scopul de a face frontierele de est ale României de netrecut din punct de vedere militar. Ne puteți explica ce înseamnă acest proiect?"

Domnul Bacon: Nu am participat la întâlnire. El (ministrul Babiuc-n.n.) a explicat în timpul conferinței de presă și vă îndrum către ambasadorul român, care a fost la întâlnire și care sunt sigur că va fi bucuros să se refere mai mult la acest lucru.

Întrebare: Vor ajuta SUA România să-și întărească apărarea la frontieră de est?

Domnul Bacon: Jim, ți-am dat singurul răspuns pe care pot să ți-l dau. Nu am fost la întâlnire. Te îndrum să ceri Ambasadei României să elaboreze cu privire la declarația făcută de ministrul român al apărării".

După cum se vede, purtătorul de cuvânt al Departamentului Apărării al SUA a refuzat pur și simplu să se refere la declarația făcută de Babiuc, deși ministrul român o făcuse în plină conferință de presă alături de secretarul apărării american, invocând că nu a participat la convorbirile oficiale.

Trebuie spus că regula la conferințele de presă ale structurilor administrației SUA, atunci când purtătorul de cuvânt nu cunoaște răspunsul la o întrebare referitoare la activitatea altei agenții guvernamentale a SUA, este aceea de a îndruma pe cel care întrebă către agenția respectivă. Dacă întrebarea se referă la agenția reprezentată de purtătorul de cuvânt (cazul nostru, fiindcă era vorba de un proiect pe care Babiuc susținea că l-a discutat cu William Cohen, conducătorul Pentagonului), iar purtătorul de cuvânt nu cunoaște răspunsul, acesta informează ziaristul că se va interesa și va reveni cu informația cerută. În plus, este greu de crezut că Bacon nu cunoștea subiectul discuțiilor lui Cohen cu Babiuc, această cunoaștere fiind principala atribuție a purtătorului de cuvânt.

Bacon a refuzat, pur și simplu, să se intereseze ce este cu proiectul lui Babiuc și i-a trimis pe jurnaliști la ambasada României. Acest gest al purtătorului de cuvânt indică în limbaj diplomatic că Departamentul Apărării al SUA nu își asuma afirmațiile lui Babiuc și, în consecință, un proiect de tipul celui descris de Babiuc nu putea fi avut în vedere de Pentagon, deci purtătorul de cuvânt nu avea de ce să se refere la el. De aceea i-a trimis pe ziaristi la cei care făcuseră declarația respectivă. Faptul că ministrul român și-a schimbat declarația inițială, iar președintele Constantinescu i-a amendat-o drastic confirmă acest lucru. În plus, aceste evoluții indică foarte clar nemulțumirea americană față de astfel de declarații profund dăunătoare relațiilor SUA cu Rusia, nemulțumire care nu e exclus să fi fost transmisă pe canale confidențiale părții române.

Cum de a fost posibil ca Babiuc să facă asemenea declarații la Washington rămâne o enigmă. Faptul că Bacon i-a trimis pe ziaristi la ambasada României pentru a afla date suplimentare despre cele afirmate de Babiuc nu face decât să implice și ministerul de externe român în teribila gafă pe care domnul Babiuc a făcut-o în SUA. Un minister de externe incapabil să stopeze asemenea gafe, care demonstrează că, de fapt, ministerul însărcinat să coordoneze politica externă a

României, a devenit o simplă anexă la îndemâna oricărora demnitari ai statului care au decis de capul lor că au ceva de spus lumii.

Sigur, plecând de la spusele domnului Babiuc, se impun câteva întrebări: Cine l-a autorizat pe ministrul român să propună asemenea proiecte părții americane? Dacă nu l-a autorizat nimeni, crede domnul Babiuc ca este de competența domniei sale să decidă singur cu privire la proiectele respective? Cum de să-a putut referi la ele public, punând administrația SUA și guvernul român într-o situație penibilă? Care este rolul ministerului de externe în această tragicomedie mediatică, minister condus de colegul de partid (în sensul sprijinului politic) al domnului Babiuc, domnul Andrei Pleșu? Cum de nu a existat nici o reacție la nivelul parlamentului român cu privire la prestația lamentabilă a ministrului român în SUA?

Evident, nu aşteptăm nici un răspuns la aceste întrebări. Ne mulțumim a remarcă ceea ce a obținut domnul Babiuc prin "strălucită" prestație a domniei sale în America: O declarație categorică a lui William Cohen, făcută în aceeași conferință comună de presă, prin care, referindu-se la posibila aderare a României la NATO, demnitarul american a ținut să precizeze că SUA "nu și-au luat nici un angajament față de România". Un lucru bine cunoscut, de altfel. Ne punem totuși o ultimă întrebare: Dacă tot nu și-au luat SUA nici un angajament pentru intrarea României în NATO, lucru bine cunoscut de toată lumea, de ce este nevoie să trimitem, din când în când, câte un înalt demnitar la Washington, pe banii contribuabilului român, doar pentru a-i face pe americani să afirme astă răspicat, în auzul întregii lumi?

VALENTIN STAN a absolvit Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității din București. Este lector de relații internaționale și istorie contemporană universală la Facultatea de Istorie a Universității din București. Membru în Consiliul Centrului pentru Studii Euro-Atlantice al Universității din București.

VACANTA BUSINESS

SPECIAL PACKAGE FOR BUSINESS TRAVELERS - TRANSPORT - ACCOMODATION - - BUSINESS - LEISURE

MODULE 1 - TRANSPORT

- Ticketing for individuals
- Charter flights for groups
- Rent a car
- Local and across country transfers

MODULE 2 - HOTEL RESERVATIONS

- Reservations for hotels in and out of the country

MODULES 3-STARTING/DEVELOPING A BUSINESS

- Instant Office

MODULE 4 - LEISURE

- Week-end trips & Tour of Bucharest
- Tickets for concerts, Theaters, exhibitions, museums
- Reservations to restaurants, clubs, bars.

BUSINESS AS USUAL!

TURISM INTERN ȘI INTERNAȚIONAL

For more information contact Mr. Razvan Gaita at:

Tel.: 336 9584, 335 3970

Tel./Fax: 401-335 09 17, 092-534 146

E-mail: vacanta@innovator.itenet.ro

Kosovo: Efecte globale

MIHAI MUŞET

La fel ca la începutul secolului XX, și conflictele recente din Balcani au adus schimbări majore în relațiile internaționale. Ambele conflicte au avut două trăsături comune esențiale: au fost generate de destrămarea imperiilor care controlau zona și au fost inflamate de feroarea politicienilor locali de a imprima pe plan domestic o puternică identitate națională. Primul război mondial a fost declanșat aici pe ruinele imperiului otoman, iar evenimentele recente au urmat dezangrenării imperialismului comunist rus din zona Balcanilor. În ambele cazuri, mitul izolaționalismului și pretențiile politico-economice modeste ale populației au făcut ca mesajul naționalist să captiveze o audiență care suspecta deja sinceritatea influenței transmisă din afara granițelor. Ceea ce distinge însă aceste evenimente este că, spre deosebire de primul război mondial—când toate țările europene erau încă în faza de infatuare cu conceptul unitar de popor-națiune-stat, conflictul curent din Balcani a intervenit în perioada în care țările dezvoltate din Europa au delegat de aproape jumătate de secol importante segmente ale suveranității militare, economice, și politice unor organizații supranaționale, în timp ce unele țări nedezvoltate din Balcani au încă dubii că delegarea suveranității le poate îmbunătăți situația politică și economică. Prin urmare, la sfârșitul secolului XX, Europa integrată și dezvoltată—desprinsă de afinitățile structurale conferite de dogma popor-națiune-stat—a respins modelul suveranității absolute nemaiputând tolera efectele negative ale unei Europe dezintegrate și subdezvoltate—refugiați, instabilitate politică, depresiune

A. Efecte Globale

1. Stabilitate Fluidă

1. Arătam într-un articol recent că relațiile internaționale de stabilitate suferă de un deficit al credibilității, au intrat într-o perioadă de tranziție, și, prin urmare, o intervenție a NATO în Kosovo, chiar și echivalentă, poate elibera forțe extremiste și iridentiste într-o regiune incapabilă să rezolve

pașnic controverse istorice. Intervenția NATO în Kosovo nu a fost echidistantă și în plus a fost escalată dincolo de telul inițial de asistență umanitară, provocând reacții contrariate în majoritatea țărilor din partea continentală a Eurasiei. Deși dezideratele nobile umanitare ale intervenției din Kosovo au fost în general sprijinate, metodele alese pentru a le atinge au fost criticate. Membri importanți ai NATO au blocat decisiv inițiative militare mai agresive pentru a-și proteja baza politică domestică, chiar cu riscul de a compromite în totalitate acțiunea din Kosovo. Dar mai important, reacțiile au inclus demonstrații publice în Europa continentală, chiar și în țări membre ale NATO sau care aspiră la integrare în NATO, dezaprobară verbală violentă în Rusia la toate nivelele societății și pe tot spectrul politico-militar, dezaprobară silențioasă în centrele politice și militare ale Orientului Mijlociu, și atacuri susținute și virulente în Oriental Depărtat asupra simbolurilor vestului. Prin urmare, Kosovo, nu este un eveniment sub-regional European. Din contră, Kosovo, prin efectele pe care le-a creat în relațiile de stabilitate dintre puterile Eurasiatice, face parte din categoria evenimentelor globale, în aceeași categorie cu conflictul Russo-Chinez din anii '60, apropierea SUA de China în anii '70, și dezmembrarea comunismului în anii '80.

În plus, evenimentele din Kosovo au mărit deficitul de credibilitate în relațiile internaționale. În primul rînd, principiul suveranității asupra problemelor interne, promovat după primul război mondial și susținut pe perioada războiului rece în scopul de a exploata divergențe naționale și de a crea fisuri în blocul comunist, a fost din nou relaxat. Intervenția din Kosovo, precum cele din Ungaria în 1956, Cehoslovacia în 1968, Panama în 1989, s-a bazat pe așa-numitele excepții de la dreptul internațional al suveranului, excepții caracterizate atât prin recunoaștere legală extrem de limitată cât și prin aplicabilitate discreționară. Disparitatea masivă în intervențiile împotriva unui adversar minuscul (Praga, Budapesta, Belgrad) trezesc simpatie, chiar și cînd rațiunile care le motivează

devin nobile prin moralitate impecabilă. În al doilea rînd, ficțiunea că drepturile țărilor mici nu vor mai fi subminate de înțelegerile între marile puteri, formată tot după al doilea război mondial, s-a evaporat. Atunci când, independent de voința locuitorilor, un teritoriu suveran este trecut sub tutela unei administrații multinnaționale aranjată de marile puteri, dezbrăcând suveranul de orice haină a autorității, efectul creat are o rezonanță sumbră atât în Europa cât și în majoritatea fostelor colonii. Este adevărat că în Kosovo se experimentează cu norme noi de drept internațional, care pot aduce îmbunătățiri în relațiile inter-umane, dar transferul de teritoriu rămâne transfer indiferent de calitățile nouui maestru de ceremonii.

Acest deficit de credibilitate dă un ton neconstructiv dialogului diplomatic viitor, creând impresia că negocierile dificile cu un suveran nu au o importanță prea mare ori sunt futile, periclitând astfel procesele de mediare a numeroaselor zone de conflict create de sfârșitul războiului rece și încă rămase nerezolvate. Nici credibilitatea NATO, în ciuda acordurilor care îi conferă un rol major stabilizator în Balcani, nu este la apogeu din cauza exodului etnic declanșat la sol concomitent cu atacul aerian. Similar, abilitatea NATO de a acționa imparțial, într-o zonă în care ura etnică se transmite de secole prin colastru, solicită resurse umane necaracteristice alianțelor militare. Pe scurt, credibilitatea NATO în Kosovo depinde de factori umani habitual ignorati în pregătirea militară, punind NATO într-o ipostază în care, pe de o parte, succesul este dificil de măsurat iar, pe de altă parte, eșecul este ușor de identificat și aspru criticat.

Deficitul de credibilitate internațională a împins stabilitatea globală la stagiul în care relațiile de stabilitate între Canalul Mânecii și Marea Japoniei trebuie redeterminate. Perioada de tranziție în relațiile de stabilitate din această zonă s-a metamorfozat într-o perioadă efervescentă. Uniunea Europeană va da curs unui proiect care va forma prima armă Europeană multinnațională, independentă de SUA operațional, tehnic și ca personal. Rusia și-a redefinit doctrina militară, a

aprobat reinvigorarea complexului militaro-industrial, va produce noi arme nucleare cu potențial limitat, a formulat noi metode pentru asigurarea stabilității în zonele de conflict potențiale, și-a proiectat un rol sporit în aspirațiile nucleare ale Orientului Mijlociu, a accelerat procesul de normalizare cu China, a definitivat un nou parteneriat strategic cu India, și este dispusă în viitorul apropiat să ofere concesii teritoriale Japoniei în schimbul neutralității militare. Similar, China a demonstrat că și-a largit sfera de aspirații și că va fi mai activă în Consiliul de Securitate, chiar și în domeniile unde tradițional s-a abținut de la vot. Deși aspirațiile ei pot oscila între mai multe domenii, China va renunța la ele numai dacă va extrage concesii care-i îmbunătățesc poziția strategică în Pacific sau cea economică globală. India s-a desprins de politica de reținere, și-a propus să domine sudul Asiei și nu ezită să-și expună poziția prin forță, evoluînd într-o direcție care sugerează că nici SUA și nici ale puteri din zonă nu o mai pot influența categoric. Toate evenimentele de mai sus au avut loc după declanșarea ostilităților din Kosovo și, chiar dacă ele erau în diferite stagiile de aplicare sau nu erau deloc planificate, este clar că au fost galvanizate de reacția negativă la aceste ostilități.

Trebue deci observat că SUA nu este, cu excepția rolului din Balcani, țara cea mai activă în redefinirea noilor surse de stabilitate din Eurasia. De fapt, chiar și în peninsula Coreea, unde prezența SUA este majoră și guvernul SUA a făcut investiții serioase în diplomație și ajutor economic, succesele politicii către Coreea de Nord apar încă incerte. Asta nu înseamnă însă că SUA nu percepă cu acuratețe situația din Eurasia, însă preferă, ca singura supraputere, să își bazeze interesele de stabilitate pe capacitatele proprii sau să și le asigure prin organizațiile care le pot influența prin efort politic și economic minim. Prin urmare, noile surse de stabilitate în Eurasia includ SUA, atât ca actor independent cât și ca membru în NATO sau în alte aranjamente bi- sau multi-laterale, SUA putând oricând să influențeze evenimentele din această

zonă. Datorită noului său rol doctrinar, așa cum este acesta expus în documentul de la Washington, NATO însuși poate declara că este o sursă de stabilitate în Eurasia. Realitatea este însă că noul rol al NATO nu este fixat printr-un document ci va fi determinat de modul cum își îndeplinește misiunea în Kosovo și de credibilitatea care îi este acordată de țările care nu fac parte din NATO dar care pot fi afectate de acțiunile alianței. Ceea ce înseamnă că NATO nu este deocamdată un factor de stabilitate în toată Eurasia, și că relațiile de stabilitate se vor forma între SUA, China, Rusia și, într-o mai mică măsură (datorită absenței din Consiliul de Securitate), India.

Prin urmare, momentul unipolar al securității globale, început odată cu destrămarea Uniunii Sovietice, a luat sfârșit. Paradoxul este că **multipolarizarea** securității Eurasiatice nu a fost adusă de o diminuare a puterii militare și economice a SUA (din contră, amândouă s-au mărit considerabil în ultimii ani) ci de către lipsa de confidență a puterilor din zonă că unipolarismul poate satisface complexitățile regiunii. Este adevărat că, declarativ, opoziția la rolul dominant al SUA a fost prezentă pe toată perioada anilor '90, dar este mult mai adevărat faptul că acțiunile de formare a noi alianțe de stabilitate au fost nesemnificative. La fel de important este și faptul că ostilitățile din Kosovo au solidificat adeziunea majorității țărilor din zonă la conceptul demodat dar asigurător de popor-națiune-stat. Chiar și SUA, țara cea mai integrată dintre ele are trăsături naționaliste ce vor tempera tendința de a critica naționalismul zelos al celorlalte trei. Naționalismul, deci, nu poate crea tensiuni majore, dar va rămîne ca și până acum un subiect al discursului politic, un subiect de fond dar nu unul determinant. Sosirea în Eurasia a momentului multipolar—SUA, China, Rusia, India—nu are componente ideologice majore, actorii nu își contestează reciproc teritoriul, deci pot cooperă în zone terțe.

Rolul Chinei va rămâne focalizat pe arcul de vest al Pacificului și în Peninsula Coreea. Totuși, China, ca supraputere în devenire, nu mai poate

pretinde că nu este preocupată de evenimentele de la est de Tibet. Economia în creștere are nevoie continuă de noi surse masive de energie, surse pe care nu le poate asigura din Insulele Spratley deoarece nu își poate încă proiecta puterea navală peste cele mai importante linii de trafic maritim din regiune. Prin urmare, stabilitatea Orientului Mijlociu aduce China la aceeași masă cu SUA, Rusia și India. Totodată, procesul de reformă în China depinde în mare măsură de largirea piețelor externe de desfacere, aspect în care SUA poate și este dornică să contribuie în schimbul cooperării în stabilitate. În complementarea relației cu SUA, relația Chinei cu Rusia și India este focalizată pe zonele interstitionale, zone unde SUA nu are interese care să-i justifice participarea. Ca zonă de tensiune, sugerăm că preocuparea Chinei cu probleme eminente economice poate atrage China spre SUA, lucru pe care SUA ar trebui să-l controleze pentru a asigura contribuția sinceră a Rusiei și a Indiei în Oriental Mijlociu.

Rusia a trecut în ultimul an prin cea mai umilitoare perioadă a anilor '90. Câteva exemple sunt de ajuns. Autoritatea statului rus a fost justificat chestionată atunci când masive ajutoare internaționale financiare de urgență au ajuns în conturi personale secrete în vest. Economia s-a aflat în cădere liberă pentru aproape un an, nivelul de trai al populației s-a înjumătățit, puterea militară nu mai a avut credibilitate nici măcar în "zona de aproape," iar interdicția dată NATO asupra intervenției în Kosovo a fost ignorată. În plan politic, forțele de stânga, aceleași care nici nu puteau cumpăra voturi acum câțiva ani, și-au solidificat poziția în detrimentul reformiștilor, devenind favoriți alegerilor DUMA din Decembrie 1999 și chiar a celor prezidențiale din anul 2000. În plus, compromisurile făcute de guvern în situația din Kosovo, compromisuri irezistibile în fața ofertei economice ademenitoare a vestului, au expus fisuri grave între clasa politică și structurile de comandă ale armatei.

Cu toate acestea, argumentăm că agonia de identitate din ultimii opt ani a Rusiei se apropie

de sfârșit. Motivele sunt următoarele. Prin compromisul cu G-7, Rusia consideră, corect sau greșit, că restructurarea și retehnologizarea armatei pavează un drum mai scurt spre redobândirea respectului internațional decât cel al reformei economice. Cu resurse limitate pentru tranziție, este clar că armata va fi favorizată. Deja, un plan recent va pune în aplicare noi subvenții de export pentru industria militară. Similar, decizia Rusiei de a rămâne neutră și de a nu trimite armament în Balcani a expus punctul de ruptură în toleranța internă la inactivism militar. Frustrarea față de turnura evenimentelor din Kosovo a fost ilustrată perfect de un sondaj publicat în vest care arăta că 87% din cei chestionați doreau ca Rusia să înarmeze imediat frații slavi cu rachete anti-aeriene și 42% ar fi vrut să participe la conflict ca voluntari în slujba unei țări pe care acum zece ani o considerau semi-ostilă. Prin urmare, clasa politică a înțeles că inactivismul militar pe fondul unui prelungit șir de eșecuri în reforma economică împinge din nou electoratul către un candidat cu profil de general. Un alt Lebed nu mai putea fi tolerat politic.

În altă ordine de idei, largirea mandatului NATO a impulsionat sprijinul domestic pentru opoziția activă a Rusiei la planurile NATO, iar planul SUA de a instala sisteme de apărare nucleară a fost perceput ca o modificare a balanțului nuclear. În aceste condiții, deși are probleme enorme, Rusia a trebuit să iasă din agonie pentru că alternativa era un statut de țară mijlocie. Rejuvenarea Rusiei nu este certă, este însă cert că Rusia nu mai poate rămâne neutră datorită presiunilor interne.

În acest context, relațiile de securitate din Eurasia vor ține cont de situația Rusiei, iar Rusia va căuta confort în stabilitatea "zonei de aproape". "Zona de aproape" nu include decât stabilitatea politică din Kosovo, iar aspectele politice și culturale din Balcani fac din Rusia un mediator mult mai capabil să aducă stabilitate. Preferabil, rolul Rusiei în Balcani nu ar fi militar ci predominant diplomatic, rol în care Rusia poate contribui la

restabilirea credibilității în relațiile internaționale și în integritatea procesului mediator. În ceea ce privește adevărata "zonă de aproape", noul tratat de forțe convenționale în Europa Centrală, ce urmează a fi semnat în toamnă, acomodat doleanțele Rusiei, iar armata europeană care se formează acum nu va fi operativă înainte de consultări cu Rusia. În Caucaz, Rusia poate specula preocuparea NATO cu Kosovo pentru a administra sedative naționalismului dintre Marea Neagră și Marea Caspică.

În ceea ce privește problema extinderii NATO, ea nu va putea fi rezolvată pe baza datelor curente, dar există posibilitatea ca Rusia să i se ofere accesul la piețele aflate sub embargou în Oriental Mijlociu plus garanții că NATO nu va încorpora foste republici ale Uniunii Sovietice, în schimbul concesiei că cea mai bună soluție pentru Balcani este să fie înconjurat de NATO. NATO în schimb va trebui să accepte ceea ce Rusia știe de mult, anume că va exista o nouă putere nucleară în Golful Persic și că greșelile victoriei din Golful Persic, greșeli pe care NATO nu trebuie să le repete în Kosovo, au inclus lipsa soluțiilor politice alternative. Este surprinzător dar real: și în Golful Persic și în Kosovo Rusia are un rol major deși nu a tras un glonț. Rusia a distorsionat din nou logica victoriilor militare iar relațiile de stabilitate au devenit fluide, necesitând un grad înalt de vigilență.

II. Status Quo în Drepturile Omului

Sunt unii politicieni care interpretează evenimentele din Kosovo drept începutul erei în relațiile internaționale unde drepturile suverane vor ocupa un rol secundar drepturilor omului. Logica acestei noi ordini internaționale este contrazisă de realitate. Relațiile internaționale presupun existența suveranilor care pot intra voluntar înțelegeri cu alte națiuni. Înțelegeri bazate pe predilecții de a susține un grup sau altul de drepturi ale omului ar reduce drastic numărul participanților într-un sistem internațional, ar prolifera regionalismul, ar

atinge.

Kosovo totuși a relansat dilema conținutului drepturilor minorităților. Este clar că drepturile economice și sociale s-au lărgit dând minorităților acces la, și reprezentare în, sistemul de alocare al programelor guvernamentale centrale. Similar, după Kosovo, drepturile culturale trebuie să includă, teoretic și educație specializată, un drept care va crea tensiuni chiar și în țările care propun aceste schimbări. Problema drepturilor politice rămâne nerezolvată deoarece pune în chestiune capacitatea unui suveran de a administra uniform teritoriul. Nuanțele în administrația unui spațiu ocupat de un grup etnic minoritar, dar care nu tensionează sensibilitățile unui suveran nu au fost perfecționate într-un model viabil, nici măcar în națiunile din vest. Prin urmare, problema drepturilor politice—autoritate statală transferată minorităților—va fi lăsată să fie experimentată de suveran, mîndu-se că suveranul are interesul să obțină bună voință comunității internaționale prin extinderea drepturilor politice ale minorităților până în zona în care se elimină bazele unui conflict intern. Acceptarea acestei premize dictează că drepturile politice ale minorităților vor avea un conținut profund local, deci variat și supus la interpretare, vor fi influențate de valoarea atașată lor de grupul majoritar și vor fi dictate de condițiile specifice ale suveranului. Ceea ce nu ar reprezenta decât o reafirmare a tradiției europene care a considerat că un conținut local și variat al drepturilor minorităților este preferabil unui drept inexistent. Prin urmare, deși drepturile minorităților s-au argumentat, conținutul lor în viitorul apropiat prezintă probleme care previn rezolvarea lor uniformă din interior, deși suveranul benevolent ar beneficia prin respectarea lor.

Efectul mai subtil al evenimentelor din Kosovo este că nici din exterior nu va putea comunitatea internațională influența progrese în respectarea drepturilor minorităților, chiar și în condițiile în care un guvern malefic riscă o intervenție militară. Din punct de vedere al

drepturilor minorităților, Kosovo a fost un eveniment insular, iar circumstanțele care au dus la acceptarea, declanșarea și escaladarea conflictului au fost și ele speciale. În primul rînd, violările drepturilor minorităților au fost provocate de un regim cu puternice legături în vechile structuri comuniste. Inflexibilitatea acestui regim în a accepta realitățile europene la terminarea războiului rece a contribuit la izolarea sa internațională și, implicit, la adoptarea fără rezerve a argumentelor aduse împotriva sa în organizații internaționale și în mass media. Nici prezența în zonă a altor despoti mai mult s-au mai puțin civilizați nu a atenuat efectul pierderii argumentelor din opinia publică. Plasarea acestui regim într-o poziție internațională defensivă și omniprezentă imaginilor negative a permis ca cei care au propus acțiune militară să aibă și ultimul cuvînt. Regimul trebuia marginalizat. Este totuși puțin probabil ca un astfel de regim să apară din nou pe scena internațională și să se mențină la putere până când comunitatea internațională atinge punctul extrem de a accepta măsura drastică a intervenției militare.

În al doilea rînd, condițiile specifice interne din Kosovo nu se pare că vor mai fi repetate. Acordul de la Dayton a fost interpretat în Europa că autonomia etnică integrată în structuri existente poate duce la stabilitate regională, creând condițiile ca situației din Kosovo să i se acorde atenție internațională sporită. A urmat apoi un eveniment determinant pe care Europa, paradoxal, l-ar fi evitat cu orice preț dacă ar fi putut: destrămarea structurilor statului albanez în 1997. O sursă de scandale a apărut la gura butoiului de benzină. Atunci cînd depozitele armatei albaneze au fost golite și au transformat Balcanii într-un bazar de arme cu prețuri derizorii, populația minoritară din Kosovo a avut dintr-o dată acces la mijloacele care-i permiteau să-și facă publice doleanțele: grenade și gloanțe. Ultimul element la această situație unică a fost unul socio-economic extrem — o rată de șomaj de peste 50% în rîndul bărbaților tineri din Kosovo—care a asigurat ca pentru un număr considerabil de persoane

rebeliunea armată era preferabilă unei economii inerte. Într-un interval de doi ani, 1996 - 1998, condițiile politice, militare și economice au schimbat un mediu tensionat, dar controlabil într-unul extrem de fertil conflictului. Probabilitatea ca toate aceste condiții să fie recreate într-un scurt interval de timp într-un alt regim discreditat internațional este într-adevăr redus.

În al treilea rînd, nici condițiile externe conflictului din Kosovo nu se pare că vor fi recreate cu ușurință în altă parte a lumii sau la altă dată. Nu trebuie ignorat că NATO este o organizație cu sprijin economic unic. Totodată, guvernele tuturor țărilor importante din NATO au optat pentru modelul interventionist de relații internaționale ușurînd decizia de a acționa în afara granițelor și a statutului alianței, un aspect unic în toată istoria de 50 de ani a NATO. Este mult mai probabil ca în viitor cel puțin unul din guvernele din Washington, Londra, Paris, Berlin și Roma să reziste ideii intervenției militare în scopuri umanitare, ridicând un obstacol major în calea folosirii forței. Similar, este important de menționat că nici unul din guvernele citate nu a trebuit să își justifice acțiunile în timpul unei campanii electorale centrale. Argumentăm prin urmare că fereastra de oportunitate de a lansa o operațiune militară care să nu fie scrutinizată în timpul unei campanii electorale domestice de nici unul din membri importanți ai NATO a fost într-adevăr redusă, dar deschisă suficient de mult încât să eliminate un alt obstacol în calea intervenției.

Nici situația din afara NATO nu se pare că va mai fi recreată cu ușurință. În primul rînd, situația precară politică și degradarea economică în Rusia au forțat-o să rămână neutră militar, deși a protestat politic. Realistic, neutralitatea internațională este improbabilă pentru o țară căreia nu i se oferă soluții pentru problemele domestice. Tot prin neutralitate se poate caracteriza și poziția celorlalte țări din zonă. Nu este nimic nou că adeziunea la acțiunile NATO nu a avut un sprijin popular larg, dar a fost promovată de aspirațiile acestor țări la integrare Euro-Atlantică plus

asigurări occidentale specifice de stabilitate și altele nespecifice de asistență economică. Analizând alte zone ale lumii, unde speranțele tranziției nu sunt atât de dependente de integrare, se vede că o situație similară cu cea din Balcani nu este prezentă.

În al patrulea rînd, nu este clar că opțiunea militară oferă soluții viabile telurilor urmărite de apărătorii drepturilor minorităților. Deși aspectele umanitare ale conflictului au jucat inițial un rol major în lansarea lui, schimbarea tactică militară care a grăbit capitularea, schimbare care a ignorat drepturile umane ale civililor, a fost făcută în scopul de a convinge că NATO are capacitatea să domine militar orice adversar. Credibilitatea militară a NATO a fost deci un factor incomparabil mai mare decît capacitatea comunității internaționale de a impune standarde de comportament. Chiar și în situația în care NATO este creditat cu succesul drepturilor omului în Kosovo, va trebui să răspundă la întrebări despre violări masive ale drepturilor minorităților chiar în interiorul alianței. Dar întrebările pentru care NATO nu are încă răspunsuri sunt dacă intervenția NATO a provocat declanșarea prigoanei sălbatică împotriva minorității albaneze și dacă NATO ar fi putut controla vicioasele acțiuni retributive împotriva majorității minoritare sârbe. Răspunsurile la aceste întrebări vor determina dacă intervenția militară a avansat drepturile minorităților fără a provoca discriminare inversă. Până atunci, considerăm că evenimentele din Kosovo au promovat un status quo în drepturile omului.

(Continuare în numărul următor)

MIHAI MUŞET - a absolvit cu *Summa Cum Laude* Colegiul Hunter, New York, în anul 1995 și în 1998 Brooklyn Law School, New York

Stilul parlamentar (I)

OVIDIU MAICAN

1. INTRODUCERE

Unul dintre aspectele care produc îngrijorare și nemulțumire în rândul opiniei publice este încetinea și ineficiența cu care a lucrat și, din păcate, lucrează încă Parlamentul.

Încetinea și ineficiența activității parlamentare duce în același timp la compromiterea în ochii opiniei publice a ideii de parlamentarism, democrație și supremăție a legii. Iar de aici și până la nostalgia după regimuri autoritare nu este decât un pas.

Aceste aspecte negative s-au prelungit din păcate și după noiembrie 1996 (perioada în care s-au dezbatut și s-au adoptat relativ puține proiecte de lege).

Bineînțeles că aceasta a condus în mod inevitabil la abuzul de ordonanțe și ordonanțe de urgență din partea Guvernului.

Marea majoritate a cetățenilor, a politicienilor și a juriștilor nu au făcut decât să se lamenteze la nesfârșit, fără ca nimeni să pună degetul pe rană și să arate adevărata cauză a tuturor acestor "rele".

Bazele acestui haos parlamentar au fost puse de însăși Constituția din 1991 (cu numeroase rămășițe autoritare și totalitare), care prin conținutul său, creează ea însăși condițiile necesare pentru a fi încălcată.

Cea mai periculoasă prevedere constituțională este aceea prin care se acordă competențe legislative Guvernului, încă o copiere incompletă, oarbă și nejustificată a modelului francez.

În cazul în care Guvernul abuzează de competențele sale legislative, cum se întâmplă la

noi, se poate ajunge foarte ușor la ruperea echilibrului constituțional și la eşuarea țării noastre într-un "despotism luminat", situație existentă în prezent în țările Lumii a Treia sau ale fostei Uniuni Sovietice, ceea ce nu este un model de urmat pentru o țară care aspiră să intre în Europa, deși nu prea știe foarte clar ce înseamnă aceasta. Pe de altă parte, toate perioadele de "despotism luminat" din istoria țării noastre (Cuza, Carol al II-lea, Antonescu) au lăsat România în situații de crize profunde.

Prezentul articol își propune să arate adeveratele cauze ale acestei stări de lucruri și să propună unele soluții. În ciuda titlului său, articolul se referă la procedurile parlamentare.

În primul rând, sunt înfațisate lacunele actelor normative implicate (Constituția, Regulamentul Camerei Deputaților, al Senatului, Regulamentul ședințelor comune ale celor două Camere).

În al doilea rând, se prezintă procedurile parlamentare ale celor mai stabile democrații din lume (Marea Britanie, Germania, Statele Unite ale Americii și Franța).

Iar în ultimul rând, există concluziile, precum și eventuale sugestii pentru reformarea radicală a procedurii parlamentare române.

2. ROMÂNIA

Constituția, în art. 73-77 ne arată care este procedura legislativă ("stilul parlamentar"), fără a intra în detalii. Aceste detalii sunt lăsate în seama celor 3 regulamente sus-menționate.

Să analizăm întâi Regulamentul Camerei Deputaților.

Acesta, în art. 86, prevede ca proiectul

sau propunerea legislativă este dezbatută în plen pe articole, odată cu modificările propuse de comisia care a analizat anterior proiectul, modificări cuprinse în raportul respectivei Comisii.

Acest articol determină o procedură cronofagă și ineficientă, deoarece dă posibilitatea deputaților de a-și formula opiniile cu privire la fiecare articol, cu toate că fiecare articol a fost dezbatut în amănunte în cadrul comisiei sau comisiilor de specialitate.

Pe de altă parte, majoritatea deputaților nu sunt calificați în domeniul reglementat de respectivul proiect de lege, în consecință părerile lor fiind de cele mai multe ori în afara realității.

Opinia comisiei sau comisiilor de specialitate este mult mai competentă și realistă, fiind alcătuite din deputații diferitelor partide, cu pregătire în domeniu.

Este deplasat și neproductiv să fie puse pe picior de egalitate dezbatările în comisii și dezbatările în plen.

Pentru agravarea situației, art. 97 permite și formularea orală de amendamente cu privire la redactarea textelor sau ale altor "aspecte mai puțin importante".

Caracterul greoi al procedurii, determinat de art. 96 și 97, este amplificat de art. 98, care dă posibilitatea formulării și discutării amendamentelor respinse de comisii. Aceasta face loc neprofessionalismului, precum și lipsei de rigoare, concizie și disciplină în activitatea parlamentară, facilitând dezbaterea "pe ușa din dos" a unor amendamente respinse de comisii formate din oameni de specialitate.

De aceeași păcate suferă și Regulamentul Senatului.

În cazul în care din cele două Camere ale Parlamentului rezultă redactări diferite ale aceluiași proiect de lege sau propunere legislativă, este creată o comisie de mediere alcătuită în mod egal din deputați și senatori.

Această comisie de mediere întocmește un raport care este supus aprobării fiecăreia din cele 2 Camere.

În eventualitatea în care comisia nu ajunge la un acord în domeniul textelor divergente sau dacă raportul comisiei este respins de una din Camere, textele aflate în divergență vor fi discutate în ședința comună a celor 2 Camere.

Aici, procedura de votare este la fel de ineficientă și greoaie ca și în cazul ședințelor separate ale Camerelor.

Același lucru este valabil și în cazul adoptării de către Camerele reunite a proiectului Legii bugetului de stat și a proiectului Legii bugetului asigurărilor sociale de stat.

3. MODELE DE INSPIRAȚIE

În cele menționate până acum, am tratat lacunele procedurii legislative din România.

Dar aceasta nu este suficient, dacă nu este înfațisată și situația existentă în alte state democratice.

De aceea, vom prezenta modul de desfășurare al procedurii legislative ("stilul parlamentar") în 4 state, cele mai stabile democrații din lume (Marea Britanie, Germania, Statele Unite ale Americii și Franța).

Analiza se oprește asupra acestora din mai multe motive.

În primul rând, două sunt state unitare (Marea Britanie și Franța), iar celelalte două sunt state federale (Germania și Statele Unite ale Americii).

În al doilea rând, două din ele aparțin familiei de drept romano-germanic (Germania și Franța), celelalte două făcând parte din familia de drept anglo-saxon (Marea Britanie și Statele Unite ale Americii).

În al treilea rând, trei din aceste state sunt membre ale Uniunii Europene (Marea Britanie, Germania și Franța), Uniunea Europeană și Statele Unite ale Americii reprezentând pentru România modele de urmat în vederea transformării ei într-un stat modern, capabil să facă față provocărilor secolului XXI.

4. MAREA BRITANIE

Primul sistem prezentat este cel existent în Marea Britanie, pentru că din toate cele 4 state analizate, Marea Britanie este singurul fără o Constituție scrisă, singurul care este o monarhie constituțională și, în același timp, cea mai stabilă democrație din lume.

Procedura parlamentară britanică este bazată pe obiceiul juridic și pe precedentul judiciar, fiind parțial codificată de către fiecare Cameră prin așa - numitele "Standing Orders". Sistemul de dezbatere parlamentare este același în ambele camere.

În sistemul legislativ britanic, legile în general (Parliamentary bills), sunt de două feluri : Public bills și Private bills.

Public bills, care reprezintă majoritatea, sunt acelea care afectează în general comunitatea națională sau comunitățile locale.

Private bills se referă la probleme pur personale sau de interes local. O Private bill poate fi promovată fie de către o persoană privată, pentru a înlătura anumite restricții legale impuse proprietății, fie de o autoritate locală, pentru a construi un baraj sau pentru a transforma un cimitir într-un parc public.

În sistemul parlamentar britanic, legile (fie Public bills, fie Private bills), pot avea 5 izvoare diferite,

1) Avem întâi cele determinate de concepția politică a partidului de guvernământ.

2) După acestea, vin cele inițiate de miniștri sau de comitete ale Guvernului (și acestea au tot un caracter politic). Este cea mai numeroasă categorie, iar votarea lor este aproape sigură (aproximativ 70 într-o sesiune parlamentară).

3) Alte legi își au originea în rapoarte ale diferitelor comisii parlamentare de anchetă (categorie de legi la noi inexistență).

4) Multe legi sunt inițiate și ca rezultat al acțiunilor unor grupuri de presiune (pressure groups) bine organizate, activități de obicei măcate și rareori deschise. Activitățile acestor grupuri se

materializează prin contactele pe care le au în cadrul Guvernului sau în interiorul partidului de guvernământ.

5) În sfârșit, o ultimă categorie de legi își are originea în nevoie administrației. Unele ministere consideră că multe probleme nu pot fi rezolvate decât printr-o schimbare a unor legi, iar funcționarii de carieră ai acestor minister se încercă și reușesc să-i convingă pe miniștrii respectivi despre necesitatea promovării unor propuner legislative.

În România nu există și nu este posibilă o asemenea clasificare, din diverse motive.

Majoritatea propunerilor legislative în țara noastră sunt cele care în Marea Britanie ar apartine primelor 2 categorii (în mod special primei categorii). Aceasta datoră politizării excesive a activității legislative și guvernamentale. Bineînțeles că această politizare este normală și există în toate sistemele democratice stabile. Dar în România această politizare excesivă se reflectă în ineficiență și caracterul amatorist al multor măsuri legislative.

Legi rezultate în urma activității unor comisii parlamentare de anchetă sunt foarte greu de conceput în "peisajul politic" românesc. Întâi pentru că activitatea acestor comisii până acum nu a avut nici un rezultat practic, semănând mai mult cu o absolvire a "păcatelor" fără ca aceste păcate să fie mărturisite.

În ceea ce privește a patra categorie, cea a grupurilor de presiune, acestea sunt pomenite mai mult în presă decât în lucrările de specialitate și aparțin mai mult lumii interlope sau acționează în mod violent (minerii, etc.).

În domeniul celei de-a cincea categorii, centralizarea excesivă a activității Guvernului lasă foarte puțin loc inițiativelor fiecărui minister în parte. Pe de altă parte, lipsa Legii funcționarului public timorează orice inițiativă legislativă a funcționarilor capabili din ministere, care sunt supuși de multe ori arbitriului conducerii politice a ministerelor. În Marea Britanie, funcționarii publici (civil servants) au o mare stabilitate în funcție (în contrast cu pedeserizarea sau cei 15.000 de specialiști) și

sunt bine plătiți, ceea ce le permite să-și susțină punctul de vedere în fața oamenilor politici.

După toate aceste prezentări, vom anfăța traectoria procedurală concretă a unui proiect de lege (adică "stilul parlamentar" britanic).

Odată ce un minister a decis să inițieze un proiect de lege, ministrul și conducerea ministerului cad de acord asupra principiilor generale ale propunerii legislative.

Sunt necesare și consultări prealabile cu toate grupurile sociale sau profesionale care ar putea fi afectate de legea respectivă. Aceste consultări sunt recunoscute ca o parte integrantă a sistemului britanic de guvernământ (în România, aceste consultări prealabile sunt aproape inexistente).

Ministrul care face greșeala o niterii acestor consultări va fi criticat în mod sigur în Parlament, chiar și de către membrii propriului partid.

Consultările nu presupun însă acceptarea tuturor criticiilor sau sugestiilor acestor grupuri. În acest sens, se consideră că Guvernul are sarcina de a îndrepta pretențiile unui grup împotriva pretențiilor altui grup, în vederea satisfacerii interesului național.

Proiectul de lege rezultat nu este publicat înainte de înaintarea sa în Parlament.

După toate etape este necesară și aprobarea proiectului de către întregul Guvern. Orice proiect de lege trebuie să parcurgă câteva etape parlamentare până să devină lege propriu-zisă.

Majoritatea legilor sunt înaintate întâi Camerei Comunelor. Nu este o regulă stabilită în mod oficial, ci doar o cutumă.

Foarte puține propunerii sunt înaintate în primul rând Camerei Lorzilor (5 în sesiunea 1991-1992).

În schimb, este obligatoriu ca toate proiectele de legi în domeniul finanțelor să fie dezbatute în primul rând în Camera Comunelor.

Procedura legislativă demarează printr-o primă lectură în Camera Comunelor (first reading).

Această lectură este pur formală, constând numai în citirea numelui proiectului și stabilirea unei date pentru o a doua lectură (second reading).

În cazul primirii unei legi votate în Camera Lorzilor, se stabilește numai data celei de a doua lecturi.

Cea de a doua lectură are loc de obicei la două săptămâni după prima.

Ea se desfășoară în plenul Camerei Comunelor și reprezintă dezbaterea asupra principiilor.

În cazul unor legi de mai mică importanță, a doua lectură are loc în cadrul unui Comitet.

Uneori cea de a doua lectură are loc fără a da naștere la dezbateri (excepție). De regulă, dezbatările durează o zi sau o jumătate de zi.

Dacă sunt discutate legi foarte importante, dezbatările pot dura cel puțin două zile.

Cea de a doua lectură a proiectului de lege are loc prin intermediul unui ministru, care explică principiile generale.

De cealaltă parte, omologul său aparținând "cabinetului din umbră" exprimă părerea opozitiei.

După terminarea celei de a doua lecturi, proiectul este încredințat unui comitet sau unei comisii.

În Camera Comunelor nu există comisii permanente, regula fiind formarea unei comisii pentru fiecare proiect de lege (standing committee). Comisia sau comitetul poate cuprinde de la 16 la 50 de membri (de obicei cifra este în jur de 18). Compoziția fiecărui comitet reflectă coloratura politică a Camerei Comunelor.

În practică, acest comitet ia forma în miniatură a Camerei Comunelor, cu reprezentanți ai Guvernului și ai opozitiei, care stau față în față, lucrările fiind conduse de către un parlamentar mai în vîrstă și cu o mare experiență.

Proiectul de lege este discutat articol cu articol, fiind obligatorie dezbaterea amendamentelor la fiecare articol.

Dezbaterile trebuie să se conformeze principiilor generale votate la cea de a doua lectură, libertatea discuțiilor fiind într-un fel limitată.

Nu poate fi respins un principiu al legii care a fost votat și nici nu se poate adopta un amendament care contrazice unul dintre principii.

Comitetul nu este presat de nici un termen, discuțiile durând atât cât este necesar. Ca un exemplu, discuțiile asupra aderării Marii Britanii la CEE (aderare ratificată printr-o lege) au durat din martie până în iulie 1972.

În foarte rare ocasii, proiectele sunt trimise unor comitete speciale (de 5 ori între 1981-1985).

În cele din urmă, comitetul întocmește un raport final asupra proiectului de lege. Cu ocazia acestui raport final, mai pot fi făcute unele amendamente de către membrii comitetului.

După alcătuirea raportului, are loc o a treia lectură în plenul Camerei Comunelor (third reading).

Cu această ocazie se supune la vot legea în ansamblul ei. Această a treia lectură este de obicei foarte scurtă.

În Camera Lorzilor există în general aceleași etape, cu unele mici diferențe.

Sunt posibile dezbateri la prima lectură, iar amendamentele pot fi făcute chiar la a treia lectură.

Etapa comitetului este înlocuită aici cu discuția în plenul Camerei Lorzilor. Aceasta se poate întâmpla datorită unei agende de lucru mult mai puțin încărcate decât cea a Camerei Comunelor.

Odată ce una din Camere (a Comunelor sau a Lorzilor) a votat o lege ea merge după aceea la cealaltă Cameră, pentru analizarea amendamentelor făcute de Camera care a votat legea în primul rând.

Dacă un amendament se dovedește inacceptabil, legea este trimisă Camerei care a votat amendamentul respectiv. Nici una din Camere nu poate fi forțată să cedeze și în mod teoretic acest ping-pong se poate prelungi la nesfârșit.

Cu toate acestea, în quasi-totalitatea cazurilor, Camera Lorzilor cedează în fața Camerei alese de electori (Camera Comunelor). În caz contrar, legea nu poate intra în vigoare.

Chiar și simpli membri ai partidului pot iniția proiecte de lege în nume propriu (private members bills), dar într-o proporție foarte mică (5% din timpul de lucru al fiecărei sesiuni). În acest sens, este absolut necesar obținerea sprijinului din partea Guvernului.

Atât aceste private members bills, cât și legile al căror proces de adoptare l-am studiat în paginile precedente alcătuiesc împreună public bills sau public legislation.

Pe de altă parte, așa cum am arătat într-o pagină precedentă, mai există și private bills sau private legislation, inițiate de diverse grupuri sociale.

O private bill parcurge în general același traiect legislativ ca și o public bill.

La cea de a doua lectură a unei private bill, Camera Comunelor adoptă principiile generale în mod condițional.

În etapa comitetului, procedura este quasi-judiciară. Există consilieri care-i reprezintă pe petiționari (cei care au inițiat proiectul) și martori care depun jurământ.

Majoritatea private bills-urilor nu au implicații politice sau electorale și nici nu sunt supuse dezbatelor.

După epuizarea tuturor etapelor parlamentare, intervine ultimul moment al procedurii legislative și anume sănctionarea legii de către rege (regină). Această sănctionare (Royal Assent), similară promulgării legii de către președinte în România, este mai mult formală, nemaifiind refuzată din 1707.

Și în sistemul britanic există delegarea legislativă, dar în proporții mult reduse față de "belșugul" de ordonanțe de guvern și de ordonanțe de urgență ale guvernului din țara noastră.

În scopul de a descongestiona timpul de lucru al Parlamentului, acesta acordă ministerelor sau altor autorități centrale puterea de a reglementa anumite "detalii administrative" prin intermediul legislației secundare sau delegate (legislația primară fiind rezultatul activității parlamentare). În același timp, pentru a minimiza riscul substituirii activității

parlamentare de către cea a Guvernului, aceste puteri sunt delegate numai acelor autorități direct răspunzătoare și direct controlate de către Parlament. Mai mult decât atât, actele Parlamentului care deleagă asemenea puteri prevăd măsuri de control parlamentar direct, Parlamentul având posibilitatea de aprobare sau de anulare a legislației delegate.

Sistemul parlamentar britanic este cu totul diferit de cel românesc, având atât aspecte pozitive, cât și negative.

Primul aspect pozitiv este reprezentat de posibilitatea dată diferitelor grupuri sociale (sau grupuri de presiune) de a avea inițiativă legislativă, posibilitate materializată în private bills. Nu există nici o limită minimă sau o altă prevedere prohibitivă care să împiedice exercitarea inițiativei legislative populare. Din acest punct de vedere, Constituția României, care prin art. 73 alin. 1 prevede o limită minimă de 250.000 de cetățeni pentru exercitarea inițiativei populare și art. 144 lit. h care stabilește verificarea de către Curtea Constituțională a îndeplinirii condițiilor de exercitare a inițiativei populare, apare ca un pas înapoi față de o țară cu un sistem democratic stabil și care nu are o Constituție scrisă. Prin private bills societatea civilă și comunitățile locale au posibilitatea de a interveni direct și eficient în procesul de legiferare.

O altă latură pozitivă a sistemului britanic este existența celor trei lecturi (readings).

La cea de a doua lectură, toți membrii Camerei respective adoptă prin vot principiile generale ale viitoarei legi. Abia după a doua lectură are loc dezbaterea pe articole în cadrul comitetului.

Dezbaterea pe articole numai în cadrul comitetului este mult mai eficientă, întrucât acest comitet este alcătuit în principal din oameni de specialitate care au posibilitatea de a evita pierderea de timp și discuțiile inutile sau amatoriste. Bineînțeles că aceste comitete reflectă la o scară redusă coloratura politică a Camerei Comunelor. Este creat astfel un echilibru între opinia generală a parlamentarilor, exprimată prin adoptarea principiilor generale, și opinia particulară a

specialiștilor din comitete, deoarece aceștia din urmă, în discutarea articolelor trebuie să țină seama de principiile generale.

Faptul că la a treia lectură se adoptă sau se respinge legea în bloc duce la creșterea gradului de eficiență și responsabilitate a activității parlamentare, precum și la evitarea discursurilor cronoafage sau amatoriste.

Bineînțeles că Parlamentul poate respinge o inițiativă legislativă a Guvernului, dar aceasta se întâmplă foarte rar (de 3 ori în acest secol Camera Comunelor a realizat aceasta la a doua lectură și o singură dată la a treia lectură).

Pe lângă toate aceste mențiuni pozitive, mai există și aspecte negative.

Întâi, amendamentele opozitiei sunt acceptate într-un număr destul de mic.

În al doilea rând, de multe ori Camera Comunelor a blocat inițiativele Guvernului mai curând din motive subiective.

În al treilea rând, comitetele sunt alcătuite uneori mai mult pe criterii politice decât pe criterii de competență politică și profesională.

În al patrulea rând, deși activitatea Camerei Lorzilor este mult superioară calitativ, această realitate nu este prea cunoscută de public sau recunoscută de Camera Comunelor, ceea ce provoacă unele tensiuni.

(continuare în numărul următor)

Paradigma conșpiraționistă (II)

GEORGE VOICU

Cine conspira?

Odată proclamată existența complotului atotputernic, prima chestiune în ordinea urgenței pe care și-o pune discursul conșpiraționist este de a afla cine anume conpiră. Răspunsurile la această întrebare sunt, în concretețea lor, de o varietate năucitoare, deconcertantă. A le clasa pe categorii tematice devine o operație obligatorie, pentru că astfel se va putea vedea că, la rigoare, răspunsurile acestea sunt variante ale unuia și aceluiași model.

Misterioasa identitate a conspiratorilor

Într-o primă ipostază, discursul conșpiraționist numește mai degrabă metaforic pe agentul conspirației, înlocuind – la rigoare – o necunoscută cu o altă necunoscută; agentul conspirator are astfel o identitate misterioasă, care nu poate fi decât aproximată sau sugerată, bănuitură. La întrebarea „cine conspira?” se dau, aşadar, din acest punct de vedere, extrem de variate răspunsuri, căci a stabili identitatea conspiratorilor nu e întotdeauna o treabă ușoară. Iată un prim motiv pentru care mulți din cei ce recurg la paradigma conșpiraționistă, puși în față acestei întrebări, dau răspunsuri abstracte sau metaforice, criptice sau aluzive. „Oculta”, „Elita”, „Mafia”, „Instituția” și.a.m.d. sunt în general asemenea denumirile ale agentului conspirator.

Pentru Cristian Negureanu, de pildă, toate actele conșpiraționale din lume sunt produsul unei singure organizații, care acționează la scară mondială, numită „Elita (Artizanii Noii Ordini Mondiale)”. Pentru a-și convinge cititorii de seriozitatea unor asemenea afirmații, Cristian

Negureanu face apel la erudiție, arătând că numele în cauză a fost dat de „dr. Robert Noeslund din Suedia” și „David Summer”, nume menite, desigur, să arate caracterul „științific” al acestei „descoperiri” și să neutralizeze astfel orice îndoială care s-ar naște față de acest „adevăr”.

Alți conșpiraționiști, precum C. V. Tudor, vorbesc de o organizație criminală planetară numită „Mafia Transnațională”, care, după cum se poate întrevede, acționează la scară planetară, aservindu-și guvernele unor țări, obligându-le să ducă o politică potrivnică intereselor popoarelor respective. România post-comunistă și, mai ales, cea de după 1996 ar constitui o probă în acest sens. Eșecurile economice ale României din perioada tranziției sunt explicate prin unelturile acestei organizații cu profil net criminal: „Mafia Transnațională a dat ordin ca România să nu mai producă absolut nimic, ci să importe totul din străinătate.”² Deși nu e deloc limpede cum o țară care nu produce „absolut nimic” poate deveni o piață, discursul conșpiraționist nu se împiedică de asemenea contradicții, el fiind interesat doar de a găsi țapi îspășitori.

Convingerile conșpiraționiste merg însă, în unele cazuri, mult mai departe. Presupusele omnipotente forțe conșpiraționale sunt astfel identificate ca fiind extra-mundane: cei ce conpiră în continent nu mai sunt în principal (atât) ființe umane, terestre. Ideea că „Planeta Pământ a fost vizitată de extraterestri”³ și că faptul nu e lipsit de urmări pentru pământeni apare când și când destul de pregnant într-o publicație precum *România Mare*. Între forțele acestea extraterestre și unele grupuri umane s-ar fi stabilit însă relații cumva asemănătoare celor dintre „Mafia Transnațională”

și guvernul român, ceea ce ar explica secretul strănic în legătură cu aceste stranii vizite. Așa se explică, spre exemplu, de ce, deși „oficialitățile de la Washington au foarte multe probe cu privire la OZN-uri”, ele totuși „le păstrează secrete”⁴. Alteori, se afirmă în această revistă, tot răul cu care se confruntă azi omenirea s-ar explica prin „satanismul unor forțe oculte”, forțe care ar proveni „din mult comentata civilizație paralelă, din subteranul pământului, din Shambala.”⁵ În asemenea condiții, oamenii au doar iluzia că fac politică, că, de exemplu, aleg un președinte, în realitate totul fiind determinat din afară omenirii. Nu e cazul numai al unei țări mici precum România, ci și al celor mari, precum SUA: „Amintiți-vă de publicațiile americane care, în mod cât se poate de serios, au apreciat în urmă cu două luni că Bill Clinton a fost ajutat să obțină victoria în alegeri de către extratereștri.”⁶

Paradigma conșpiraționistă afirmă deci că tot ceea ce oamenii văd este mai degrabă iluzie optică. Americanii nu l-ar fi ales liber pe președintele lor, aşa cum ei cred, dar nici revoluțiile anticomuniste din 1989 n-ar fi fost făcute de cei ce au părut să le facă, de cei ce, totuși, chiar le-au făcut. Cei ce au protestat împotriva ordinii politice comuniste și care au erodat această ordine de la rădăcină n-au fost, susține discursul conșpiraționist, decât niște marionete sau niște hipnotizați: „dizidenții noștri nu fuseseră numai dizidenți, ei fuseseră angrenați ca actori într-un scenariu a cărui încununare a fost Decembrie 1989”⁷. Nicolae Ceaușescu ar fi fost răsturnat de la putere de KGB, afirmă Ion Coja, dar în spatele KGB-ului se află altceva / altcineva, aşa cum tot o irezistibilă forță funciar ostilă românilor s-ar afla și în spatele falimentului unei bănci ca Dacia Felix⁸. Dacă totul s-a desfășurat cum s-a desfășurat, faptul s-ar explica prin omnipotență „Instituției”⁹, ale cărei ordine sunt executate fără pic de rezistență. De ce? Pentru că „există în lume un «mare manipulator» - persoană, grup de persoane și de interese, care provoacă evenimentele politice importante”¹⁰. Ar fi vorba aşadar de „o putere ocultă care

manipulează exercitând o anumită presiune asupra gândirii noastre, asupra memoriei noastre, prin memorie înțelegându-se ceea ce ne rămâne în cap și ne modeleză gândurile și ne orientează acțiunile”¹¹.

Răspunsul de acest tip ține însă de cele mai multe ori de rațiuni discursivee, căci el nu exclude – într-o anumită fază a dezvoltării sale – o identificare foarte precisă a conspiratorului / conspiratorilor. În felul acesta, la întrebarea „cine conspira?”, apare o paletă de răspunsuri concrete, de identificări precise (aparent diferite, în realitate reductibile la unul singur).

„Străinii, minoritarii”

Identitatea conspiratorilor nu este însă mereu misterioasă. Ba, s-ar părea, chiar și atunci când discursul conșpiraționist folosește sintagme vagi și abstracte precum cele de „Elita”, „Mafia Transnațională” ori „marele manipulator”, enigma lor e mai de fiecare dată calculată, autorul știind bine „cine conspira” în fapt, dar întârziind să răspundă din pricina strategice... O va face însă la momentul pe care-l va considera oportun. În acest sens, „minoritarii, străinii” sunt adesea identificați ca fiind cei ce conpiră tenace împotriva României.

În contextul minoritarilor și străinilor care completoază împotriva României și a românilor, maghiarii au un loc – s-ar zice – privilegiat. De multe ori, în discursul în cauză nu e deloc limpede despre care maghiari e vorba, despre cei din Ungaria vecină sau despre cei din Transilvania. Indisincția aceasta este, s-ar părea, deliberată, având valoare ideologică. Căci, socotește concepția conșpiraționistă, atât maghiarii din interior cât și cei din afară țării urmăresc demonic un singur scop: secesiunea Ardealului. „Ei [maghiarii – n. m.] și-au concentrat acum toate atacurile – susține un articol – exclusiv împotriva României, urmărind, pentru început, dezlipirea Transilvaniei din hotarele României, sub diverse pretexte.”¹² Paradigma conșpiraționistă axată pe această temă a lansat în presă chiar știri despre o

"Armată de Eliberare a Ardealului", vrând astfel să pună în evidență iminența pericolului secesionist¹³. Alteori, aşa cum se va vedea în cele ce vor urma, "autonomia" Transilvaniei este prezentată ca primă intenție maghiară, după care ar urma secesiunea.

Alte articole conspiraționiste țintesc însă nu numai la maghiari. României post-comuniste îi merge rău, se afirmă deseori, pentru că ea este guvernată de ne-români. Așa a fost și în trecutul mai îndepărtat, aşa este și astăzi, afirmă *România Mare*. "Ne conduc străinii" – titlul unui articol de pe prima pagină a acestei publicații – ilustrează destul de exact această idee. Bazat pe un text xenofob (mai exact, grecofob) al lui B. P. Hașdeu (de la 1871), articolul afirmă: "Marele Hașdeu îi anticipatează pe paraziți minoritari care batjocoresc Țara în Parlamentul României: Feldman, Babiuc, Neulander, Sassu, Vosganian, Paul Ghițiu, Tabără, Javra (Gavra), Bercovici (Berceanu), Dide, Marko Bela, Verestoy, Frunda, Csapo Iozsef, Cunev (Cunescu), Remus Opriș, Ulici, Paul Păcurariu, Paleologu, Duvăz, Severin, Adrian Dumitrescu, Deszi (Dejeu), Marcian Bleahu".¹⁴

Identificările concrete de acest tip sunt de altfel foarte frecvente în *România Mare*. Dar această publicație nu se rezumă doar la identificări nominale, ci recurge și la generalizări de tip colectiv. Viorel Roman, de pildă, susține că în România de azi se află la putere "un Guvern catolic-iudaico-protestant (PNȚCD-PD-UDMR)".¹⁵ Mai precis, autorul spune răspicat că guvernul actual se bazează doar pe "suport țigănesc, evreiesc și maghiar", nu și românesc, ceea ce ar arăta de la sine impopularitatea și precaritatea sa. Cauzele religioase ar explica aproape orice fenomen politic. Chiar marșul minerilor spre București din ianuarie 1999 este astfel explicat: minerii, ortodocși fiind, ar fi declanșat protestul lor din rațiuni religioase, argumentul unei asemenea concluzii fiind acela că ei au poposit pe la "mănăstirile ortodoxe de la poalele Carpaților".¹⁶ Unde au primit adăpost și binecuvântare de la călugări.

Până și romii, deci, par puternici – în

viziunea conspiraționistă – în comparație cu românii, cărora li se rezervă mai mereu un statut de victimă. Minoritari romi, cu atât de probleme sociale, sunt suspectați că au resurse fabuloase, în măsură să dicteze mersul evenimentelor. În *România Mare* sintagma "Mafia Țigănească" e cultivată cu obstinație. Într-un editorial se afirmă că primarul general al Capitalei este "starostele ei", după care se explică cititorilor succesul său electoral: "înaintea primului tur, Viorel Lis i-a chemat pe șefii țiganilor din București, pe care i-a mituit cu sume mari de bani, să întocmească liste cu toți țiganii din Municipiu, să meargă din casă în casă și să-i amenințe că, dacă nu vor vota cu candidatul C.D.R., li se vor lua gâții [sic]".¹⁷ Explicațiile de acest tip sunt la fel de fanteziste ca și identitățile etnice stabilite în manieră rasistă.¹⁸

Alteori, chiar și faptul că minoritatea romilor face obiectul activității unor fundații este apreciat de către conspiraționisti ca o manevră ocultă. Încercarea de a îmbunătăți condiția socială a romilor (o urgență care nu mai necesită motivare, atât e de evidentă nevoie de a face ceva în acest sens) este văzută ca o stratagemă, menită să inducă în eroare, să învăluie într-o perdea de fum pe adevărații mânăuitori și profitori ai acestei "afaceri". Fundația pentru o Societate Deschisă este blamată cu severitate de publicații precum *Atac la persoană* pentru că a inițiat asemenea programe, în spatele cărora s-ar afla mereu intenții inavuabile, anti-românești. În consecință, un articol acuzator de acest fel – simptomatic intitulat "După ce ni i-a cocoțat pe jidani și bozgori în toate structurile, Sörös [sic] pune umărul la aburarea socială a țiganilor!" – îndeamnă deschis la amenajarea unor lagăre de concentrare în care să fie internați cei ce fac obiectul unor asemenea programe: "Pentru un mai mare randament al metodicii în cadrul acestor programe, propunem desfășurarea lor în tabere special amenajate, bine împrejmuite cu sărmă ghimpată".¹⁹ Iar dacă îndemnul acesta are subterfugiu echivocului (putându-se prezenta, chipurile, și ca o "glumă"), alte articole sunt încă și mai clare în mesajul de această faktură. Aceeași

revistă din care am extras citatul anterior susținea, altădată, că există "minorități periculoase"²⁰ realmente, întrucât uneltele demonice împotriva statului român; în consecință, articolul nu se jena să vorbească de exterminarea, de "nimicirea" acestora ca o condiție pentru salvagardarea statului român.

Notă:

¹ Cristian Negureanu, "Lumea în pragul mileniului trei (4)", *România Mare*, nr. 440, 18 decembrie 1998.

² C. V. Tudor, "Manifest pentru minerii din Valea Jiului", *România Mare*, nr. 444, 15 ianuarie 1999.

³ Alcibiade, "Săptămâna pe scurt", în *România Mare*, nr. 434, 6 noiembrie 1998.

⁴ Ibid.

⁵ *România Mare*, 10 iunie 1992.

⁶ Ibid.

⁷ Ion Coja, *Marele manipulator și asasinarea lui Culianu, Ceaușescu, Iorga* (București, Editura Miracol, 1999), (p. 205).

⁸ Ibid., (p. 249).

⁹ Ibid., (p. 207).

¹⁰ Ibid., (p. 217).

¹¹ Ibid.

¹² Grigore Nedel, "Cum a rezolvat Ceaușescu problema maghiară (24)", în *România Mare*, nr. 435, 13 noiembrie 1998.

¹³ Au fost publicații care au pretins că "Armata de Eliberare a Ardealului" are chiar un "comandant operativ" în persoana unui profesor universitar maghiar, motiv pentru Gheorghe Funar de a ține conferințe de presă și de a solicita SRI să intervină. Scrisoarea, în care se făcea asemenea "dezvăluirii", a fost însă o farsă. A se vedea articolul semnat Sandu Mureșan, "Corneliu Vadim Tudor și Gheorghe Funar au fost intoxicați în cel mai ordinat mod cu puțință", în *National*, 18–19 iulie 1998.

¹⁴ *** "Ne conduc străinii", *România Mare*, nr. 445, 22 ianuarie 1999.

¹⁵ Viorel Roman, "Minerii, paraziți și occidentalii", *România Mare*, nr. 446, 29 ianuarie 1999.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Editorialul (fără titlu) din *România Mare*, nr. 434, 6 noiembrie 1998.

¹⁹ Hetero-identificări de genul "țiganii Crin Halaicu

și Viorel Lis" sunt frecvente în această publicație, ca și întrebuițarea sintagmei "Mafia Țigănească" [v. Alcibiade, "Săptămâna pe scurt", *România Mare*, nr. 448, 12 februarie, 1999]. Atribuirea identității de "țigan" (sau, după împrejurări, de "evreu") este un procedeu prin care se încearcă discreditarea adversarilor politici sau de idei politice nu numai din România, ci și din afară. Bunăoară, un articol insinuează că până și președintele SUA ar putea fi "țigan" [v. *** "Bill Clinton e țigan?", *România Mare*, nr. 443, 8 ianuarie 1999].

²⁰ Mihai Antonescu, "După ce ni i-a cocoțat pe jidani și bozgori în toate structurile, Sörös pune umărul la aburarea socială a țiganilor!", în *Atac la persoană*, 7 septembrie 1998.

²¹ Dragoș Dumitriu, *Nimicirea minorităților periculoase sau pierderea statului*, în *Atac la persoană*, nr. 11 (23), 16 martie 1998.

George Voicu - doctor în filosofie, conferențiar universitar în cadrul Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității București. Este autorul volumului *Pluripartitismul. O teorie a democrației*.

VARA '99

ANTALYA

BILET AVION CURSA CHARTER / TRANSFER
CAZARE 7 NOPTI CU MIC DEJUN SI CINA BUFET
7 ZILE & 7 NOPTI LA
MAREA MEDITERANA

PREȚ/PERS. : de la 330USD

GRECIA

CIRCUIT 10 ZILE : de la 290USD
CRETA 14 ZILE : de la 490USD
OFERTE SPECIALE PENTRU INDIVIDUALI

P A R A L E L A 45

*taxele, TVA, comisionul nu sunt incluse în preț și se achită în lei
TEL: 313.44.50, 313.45.42, 311.19.58, 311.19.59;
FAX: 311.10.64, 312.27.74; E-mail: office@paralela45.ro
TIMIȘOARA: TEL./FAX: 056/221025,
TEL.: 092307058, E-mail: paralela@west.ro
BRAȘOV: 068-143724 / SIBIU: 069-422859

Souvarine în România

PAVEL CÂMPEANU

"O pregătire minuțioasă creează ambianța, echipe de lăudători și ași individuali ai linguselui se întrec în panegirice. Fiecare colecționează și disecă aforsimele cele mai banale ale idolului lor facând din ele sentințe "istorico-mondiale"... Discursurile încep și se încheie cu o profesiune de credință în onoarea supraomului, cu explozii foarte spontane de ovații și urale de nestăvilit... După congres ecourile plebiscitului se prelungesc la nesfârșit în adunări locale, articole, angajamente, telegrame." (pag. 464). Contra evidenței, aceste rânduri nu descriu congresul al XIV-lea al P.C.R. din noiembrie 1989 la București, ci congresul al XVII-lea al P.C.(b) desfășurat cu exact 55 de ani înainte la Moscova - într-o vreme când famelicul vîrstăriș al Scorniceștiului, în vîrstă de 16 ani, neizbutind să pătrundă tainele cizmăriei bătea la porțile firavului U.T.C. care îi va deschide drumul spre culmile puterii.

Abundența unor astfel de similitudini peste timp conferă

Notă:

Boris Souvarine, Stalin, Studiu istoric al bolșevismului. Traducerea: Doine Jela Despois, Humanitas 1999, 624 p.

Jizn" până la secretar al Kominternului de care va fi până la urmă exclus, dar nu executat. Modul de tratare: cartea apare într-un moment când triumfalismul Moscovei atinge apogeul, contestarea lui oscilând între două formule - cea a pamfletului și cea ilustrată de Troțki, orientată spre un bolșevism fără Stalin. Evitându-le pe ambele, Souvarine încearcă o analiză istorică rezistentă la patimile politice exacerbate de dramatismul temei. Din asocierea acestor două virtuți rezultă a treia, ineditul lucrării, care prefigurează o viitoare disciplină a științelor politice - Kremlinologia.

Titlul și subtitlul cărții scot în relief una dintre particularitățile stalinismului care nu cristalizează mișcarea istorică instituționalizând-o, ci personalizând-o. Versiunea paroxistică a acestui transfer, proprie stalinismului gestant al primului său protagonist, se regăsește în stalinismul muribund al lui Ceaușescu. Substituția nu se mărginește la impunerea unei asimetrii flagante a competențelor. În zestrând societatea cu o structură deliberat disfuncțională, dictatorul creează

nevoia socială a comenziilor sale. Activitatea societății, inclusiv producția, nu este impulsionată de energia raporturilor sociale spontane, ci de ordinele lui, fără aceste ordine ar domni inerția. Aberantă în sine, atotputernicia liderului suprem devine rațională în acest context. O asemenea putere personală nu se poate exercita decât lipsind societatea chiar și de umbra oricărei puteri. Cultul personalității nu semnalează în primul rând atotputernicia dictatorului, ci deposearea societății de orice urmă de putere.

Orânduirea stalinistă reclamă o societate obedientă, iar reducerea ei la această condiție se folosește de trei pârghii: aşa numita colectivizare a agriculturii, industrializarea forțată și generalizarea coerciunii tinzând spontan spre degenerarea în represiune de masă. Pretinsa colectivizare nu reprezintă transformarea micii proprietăți agrare în proprietate cooperativă, ci abolirea ultimei și celei mai răspândite forme de proprietate efectivă. Industrializarea este forțată întrucât începe cu suprimarea tipului de proprietate care a generat societățile industriale, avanseză într-un ritm total incompatibil cu precaritatea resurselor și dezvoltă o producție forțată și lichidarea adversarilor politici, reali sau imaginari, ai noii puteri. Degenerarea României într-un stat polițist, precipitată în anii 80, are loc la câteva decenii după ce așa zisa colectivizare

obstacol. Sursele de acumulare ale acestei industrializări sunt confiscarea recoltelor și menținerea forței de muncă industriale într-o stare de penuria care periclită subzistența ei biologică.

Acstea particularități structurale ale stalinismului primitiv aveau să fie reproduce cu infinit mai multă fidelitate în România lui Ceaușescu, independentă față de Moscova, decât în Ungaria lui Kadar ori în Germania lui Honnecker, complet aservite Moscovei. Respingând dominația U.R.S.S. în plan politic, economic și militar, dar assimilându-i modelul social, stalinismul românesc își afirma caracterul său profund anti-național, opus retoricii lui ultranaționaliste.

Excesele stalinismului primitiv din U.R.S.S. răspundeau presiunilor unui context cu totul diferit de contextul în care avea să se contureze stalinismul anacronic al lui Ceaușescu. Statul sovietic al anilor 30 era înconjurat de o ostilitate internațională cu care poziția României din anii 60-70 nu avea nimic în comun. Pe de altă parte, pe plan intern degenerarea U.R.S.S. într-un stat polițist urma să permită exproprierea micilor producători agrari, demararea industrializării forțate și lichidarea adversarilor politici, reali sau imaginari, ai noii puteri. Degenerarea României într-un stat polițist, precipitată în anii 80, are loc la câteva decenii după ce așa zisa colectivizare

fusesese încheiată, industrializarea străbătuse trei cincinale, iar neutralizarea adversarilor politici fusesese consfințită prin amnistia din 1964.

Similitudinile dintre stalinismul sovietic timpuriu și stalinismul românesc târziu nu sunt numai de ordin structural, ci și stilistic. Ritualurile care îi omagiau pe cei doi dictatori li se pot adăuga de pildă cifre false folosite în documentele oficiale: "nici o cifră nu are o semnificație precisă" - Souvarine, p. 443; rectificarea substanțială a biografiei celor doi autografi: "Substanța biografiei lui Stalin se modifică și se dezvoltă" - p. 15; lichidarea politică a conducătorilor din vechea gardă care cunoșteau biografia lor reală; minciuna unei diferențieri maxime a salariilor de la 5 la 1 - p. 457; înfierarea refugierii în străinătate ca "trădători de patrie" - p. 456, etc.

Cu cât mai reduse sunt posibilitățile societății de a-și afirma cerințele, cu atât mai complet depind deciziile cruciale de voința autocratului, respectiv de reacțiile lui psihologice la presiunile contextului dat. Comparându-l pe ziditorul "Rusiei cruto-sovietice" cu cei mai proeminenți dintre înaintașii săi: Ivan cel Groaznic, Petru, Ecaterina, Souvarine remarcă: "în fiecare dintre principalii reprezentanți ai autocratiei se regăsesc fapte și gesturi care ne par contemporane." - p. 452. Problema este dacă regimurile staliniste își promovau dictatorii

dintre oameni cu psihologii asemănătoare ori dacă aceștia începeau să se asemene pentru că fuseseră promovați în aceste poziții.

O paralelă Stalin-Ceaușescu dă la iveală și o serie de coordonate biografice comune: ambii erau de origine rurală, provenind din zone deosebit de înapoiate și din familii mai mult decât modeste; nici unul nu a izbutit să facă acel pas hotărâtor spre integrarea socială care este calificarea într-o profesie; amândoi își căutaseră încă din adolescență o compensare aderând la organizații clandestine de tip revoluționar suferind arestări și condamnări, dar neilustrându-se prin fapte excepționale; în sfârșit, nici unul, nici celălalt nu au reușit să învețe corect limba în care trebuiau să se exprime. Unele notații ale lui

Souvarine îi sugerează cititorului din România similitudini și mai revelatoare.

Stalin scrie el de exemplu și-a realizat opera "slujit mai bine de defectele decât de calitățile lui". - p. 452; el se distinge prin "disproporția excesivă între intelectul și voința lui, între cunoștințele și aptitudinile lui practice sau: "Stalin nu are nici un prieten" - p. 473, §.a. Substituindu-se sistemului legal și celui instituțional dictatorul dă presunilor ambianței răspunsuri determinante cu precădere de propria sa psihologie, ponderată eventual de considerente doctrinare. Cu privire la acest ultim aspect Souvarine amintește "referințele arbitrare la marxism față de care Stalin se afla la antipozi" - p. 449, și pe care Ceaușescu îl ignoră înlocuindu-l cu ceea ce propaganda timpului

numea "gândirea tovarășului".

Independentă de orice scrupule doctrinare, fascinația lui Ceaușescu pentru modelul stalinismului primitiv cu o întârziere de jumătate de secol ridică o problemă capitală: care poate fi motivația răspunsului similar dat unui context istoric cu totul diferit? Întrebarea pare să trimită de la sine spre ipoteza rolului determinant pe care îl joacă psihologia actorului.

Sunt puține țări în care studiul lui Souvarine ar fi acum mai binevenit decât în România tranziției spre post-stalinism. Grijă cu care a fost editată, de la coperta până la notele explicative, și îndeosebi acuratețea versiunii românești fac din apariția ei un autentic eveniment în același timp științific și politic.

Trei recenzii

LAURENȚIU CONSTANTINIU

Republica imperială

Pe piață de carte în România se constată o situație ciudată: într-un moment când după încheierea Războiului Rece, SUA au rămas singura supraputere globală, iar, la rândul ei, țara noastră și-a fixat ca obiectiv prioritar integrarea în structurile euro-atlantice, literatura consacrată "Republiei Imperiale", pentru a relua titlul cunoscut cărti a lui Raymond Aron¹, rămâne foarte restrânsă. În aşteptarea constituirii unei echipe de "americanologi" (care întârzie nepermis de mult) ar fi fost de dorit ca editurile să publice masiv traduceri ale lucrărilor clasice despre trecutul și prezentul SUA. În chip surprinzător, ele și-au îndreptat atenția (și efortul tipografic) spre facil și comercial. Dintre puținele tălmăciri apărute pe această temă se cuvine amintită ampla sinteză de istorie americană realizată de

* Henry Steele Commager, *Spiritul American*. *O interpretare a gândirii și caracterului american începând din anii 1880*, Ed. Enciclopedică, București, 1998, 491 p.

George Brown Tindall și David E. Shi² și tipărită de Editura Enciclopedică.

Acum, aceeași casă editorială pune la îndemâna publicului românesc o lucrare veche de aproape jumătate de secol, dar care are statutul de invidiat al unei contribuții cu adevărat clasice. Autorul ei, Henry Steele Commager, este un cunoscut istoric american care a predat la Universitatea Columbia (New York), la Oxford și Upsala. Împreună cu Allan Nevins el a scris o istorie a Statelor Unite care s-a bucurat de un imens succes, fiind tradusă în limba română la scurt timp după terminarea celui de-al doilea război mondial (singura istorie a SUA apărută în România în perioada 1945 - 1996). "Spiritul american"³ este o lucrare cu o structură mai puțin obișnuită. În prefață, autorul mărturisește că era tentat, dacă s-ar mai fi păstrat obișnuința titlurilor lungi din secolul al XVIII-lea, să-și intituleze volumul "Introducere la o interpretare a unor aspecte ale gândirii și caracterului american din anii 1883 până în anii 1940" (p. 10). De altminteri, subtitul cărții rezumă această lungă titulatură. Commager a

Autorul justifică pe larg alegerea limitei de început a cercetării sale: "Ultimul deceniu al secolului XIX poate fi socotit cumpăna apelor din istoria americană" (p. 51). Este trecerea de la o America eminentă agricolă, la o "America modernă, eminentă urbană și industrială"; prima trăind în orizontul închis al problemelor domestice, cealaltă având orizontul larg al problemelor mondiale. Această cumpăna a apelor din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea închide în sine direcțiile de evoluție din

prima jumătate a secolului următor. Rădăcinile curentului cunoscut sub numele de "New Deal" se regăsesc, în populism, originile puterii mondiale - în războiul împotriva Spaniei și în dobândirea insulelor Hawai și a Filipinelor" (p. 64).

În cele două părți ale cărții, care îi conferă structura unui diptic, Commager analizează cu remarcabilă profunzime mutațiile intervenite în filozofie, științe economice, sociologie, istoriografie, politologie, drept, literatură, arhitectură, gândire și practică religioasă. Două capitole - de fapt primul și ultimul - intitulate "Americanul secolului al XIX-lea" (pp. 13-50) și "Americanul secolului XX" (p. 409-445) rezumă, de fapt, prin paralelismul realizat o sinteză a schimbărilor profunde, survenite în societatea americană în răstimp de şapte decenii. Fără a intra aici în detaliile acestei lucrări, credem că analiza teoriei istoricului Frederick Jackson Turner despre rolul frontierei în istoria americană explică cel mai bine originalitatea dezvoltării acestei societăți: "Democrația americană - a scris Turner - nu se născuse din visul vreunui teoretician; nu fusese adusă în Virginia la bordul vasului *Susan Constant* nici la Plymouth pe *Mayflower*. Democrația venea din pădurea americană și capătă o putere nouă ori de câte ori ajungeam la altă frontieră. Nu constituția, ci pământul liber, bogăția resurselor naturale dăruite unui popor

capabil să le folosească din plin, au făurit vreme de trei secole în America o societate de tip democratic" (p. 299). Această democrație născută și consolidată prin deplasarea frontierei a găsit - atunci când Oceanul Pacific fusese atins - resursele necesare împrospătării și adecvării la noile sfidări. Commager ne înlesnește urmărirea evoluției gândirii americane în perioada lansării SUA pe marea orbită a politicii planetare. Schimbarea intervenită în statutul și ponderea acestei țări pe arena internațională a determinat modificări atât la nivelul sensibilităților colective, cât și la acela al elitelor politice și intelectuale. Cu un simț al nuanțelor rar întâlnit, Commager îl călăuzește pe cititor în sistemele filozofice ale lui John Fiske și William James, în gândirea sociologică a lui Lester Ward și cea economică a lui Vernon Parrington și Charles Beard.

Lucrarea lui Commager se adresează unui public avizat, care se presupune, aşadar, că are cunoștințele de bază despre istoria Statelor Unite. Tocmai de aceea el a lăsat în afara cadrului său de cercetare un sir de fenomene și evenimente petrecute în perioada 1880-1950, care explică transformările survenite la palierul mental și la cel ideologic în perioada amintită. Din acest punct de vedere cititorul român mai sărac în cunoștințe de istorie americană va întâmpina unele dificultăți în parcurgerea acestei remarcabile cărți. La

aproape 50 de ani de la apariția ei, cartea lui Commager își păstrează soliditatea și actualitatea. Puține opere pot să se măndrească cu recordul rezistenței la uzura științifică. În datele ei esențiale, analiza lui Commager rămâne de neatins... și de neegalat.

Volumul este însă și deosebit de actual prin șirul de întrebări cu care se încheie. Când Commager și-a terminat lucrarea, în 1949, țara sa era liderul lumii libere, superioritatea sa pe plan economic și militar fiind de necontestat. Din acest punct de vedere există izbitoare similitudini între America de la sfârșitul anilor '40 și America de la sfârșitul anilor '90, astfel că multe din întrebările formulate de Commager pot fi repetate și astăzi. Americanii - scria el - "dobândiseră mai multă putere decât orice altă națiune modernă, acea pasiune pentru pace pe care Henry Adams o socotea ca fiind trăsătura esențială a caracterului lor avea să fie mai puternică decât tentația de a impune prin forță o *Pax Americana*? Își îndepliniseră responsabilitățile impuse de trecut, aveau să facă față provocării viitorului?" (p. 445).

Sunt exact aceleasi întrebări pe care ni le punem și noi astăzi, la aproape jumătate de secol după ce ele au fost enunțate de istoricul american. Cine vrea să încerce o prognoză fundamentală nu se poate dispensa de analiza atât de pătrunzătoare pe care

Commager a făcut-o spiritului american.

Note:

1 Raymond Aron, **Republique impériale**, Paris, Calmann-Lévy, 1973, 338 p.

2 George Brown Tyndal, David E. Shi, **America. O istorie narativă**, 3 vol., București, Ed. Enciclopedică, 1996, 1087 p.

Un început promițător

Coeditările din surse istorice - o practică obișnuită în istoriografie - au suferit, în țările comuniste, vicisitudinile create de imixtiunile politicului în cercetarea trecutului. Așa, de exemplu, o colecție de documente privind relațiile dintre români și popoarele din frontierele U.R.S.S. a fost abandonată (după ce ajunsese la secolul al XVIII-lea) la mijlocul anilor 60, ca urmare a răciorii relațiilor dintre București și Moscova.

Căderea comunismului a eliminat constrângerile de ordin politic și a făcut posibilă conlucrarea dintre istoricii români și ruși. Primul rod al acestei colaborări a fost volumul editat

Relațiile româno-sovietice. Documente (1917-1934), vol. I, Editura Enciclopedică, București, 1999, 445 pagini și 8 planșe

în comun de Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (București) și Institutul de Slavistică și Balcanistică (Moscova), a cărui ediție românească poartă titlul "Misiunile secrete ale lui A. I. Văsinski în România (1944-1946). Documente secrete".

Acum, pe temeiul protocolului încheiat la 31 martie 1995, Direcția Arhivă Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe al României și Departamentul Istorico-Documentar al Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse au pregătit și tipărit primul volum dintr-o colecție consacrată relațiilor româno-sovietice.*

Atât pentru istoricii români, cât și pentru cei ruși, această colecție va fi de cel mai mare folos. Baza documentară pentru cercetarea raporturilor dintre România și U.R.S.S. în perioada interbelică este cu totul insuficientă. Colecția de documente diplomatică sovietice, apărută în perioada regimului comunist, nu prezintă garanții științifice, iar edițiile de documente diplomatică românești lipsesc aproape cu totul. Doar istoricul american Walter Bacon a editat documente privind eșecul negocierilor româno-sovietice din anii 1931-1932¹, iar un grup de români din exil au publicat o amplă cronologie a relațiilor dintre România și U.R.S.S.².

Primul volum al noii serii cuprinde 250 de documente din

archivele diplomatice ale celor două țări, din perioada 15/28 noiembrie 1917-26 decembrie 1934. În cele aproape două decenii reflectate în volum, relațiile româno-sovietice au fost grevate de refuzul statoric al guvernului sovietic de a recunoaște unitatea Basarabiei cu România, votată de Sfatul Țării de la Chișinău, la 27 martie/9 aprilie 1918.

Strategia Kremlinului și-a pus, în chip firesc, pecetea asupra relațiilor cu România. Până în 1924, când liderii sovietici au misat pe declanșarea spontană sau provocată din exterior (prin Comintern sau intervenție militară) a revoluțiilor comuniste din diverse țări europene, raporturile cu România au fost tensionate. În 1919, a existat chiar intenția unei acțiuni comune a Rusiei Sovietice, Ucrainei Sovietice și a Republicii Ungare a Sfaturilor împotriva României. Astfel, la 1 mai 1919, guvernele rus și ucrainean au trimis o notă guvernului român prin care cereau "Evacuarea imediată a trupelor române, a funcționarilor și agenților din întreaga Basarabie și acordarea libertății muncitorilor și țăranilor basarabeni de a-și stabili propria lor putere" (p. 41). În caz contrar, cele două guverne declarând că "dispun de întraga libertate de acțiune față de România" (p. 42).

După eșecul negocierilor româno-sovietice de la Viena, din martie-aprilie 1924 (pp. 225-

255), Maxim Litvinov (la acea dată adjunct al comisarului poporului pentru Afacerile Străine) avertiza că "Orice sprijin material sau moral acordat României în problema Basarabiei va fi apreciat de noi ca un act ostil direct la adresa Republicilor Sovietice și o participare indirectă la ocuparea unui teritoriu sovietic" (pp. 257-258). După cum se știe, Moscova a pregătit răscoala de la Tatar-Bunar, din septembrie 1924 (pp. 261-266), urmată de crearea pe malul stâng al Nistrului a Republicii Socialiste Sovietice Autonome Moldovenești, la 12 octombrie 1924.

Refluxul valului revoluționar și așa-numita "stabilizare relativă a capitalismului" (pentru a relua terminologia sovietică) au adus o destindere progresivă în raporturile româno-sovietice, care a culminat cu restabilirea relațiilor diplomatice dintre cele două țări, la 9 iunie 1934. Documentele incluse în volum pun în lumină eforturile lui Nicolae Titulescu de a se ajunge la acest rezultat în speranță că, mai devreme sau mai târziu, guvernul sovietic va recunoaște apartenența Basarabiei la România. Autoritățile de la Moscova erau însă hotărâte să nu dea o astfel de recunoaștere, cum se poate vedea și din scrisoarea lui Nikolai Krestinski, adjunct al comisarului poporului pentru Afaceri Străine al U.R.S.S., adresată lui Mihail Ostrovski, reprezentantul

plenipotențiar al U.R.S.S. la București, în cuprinsul căreia, referindu-se la discuțiile privind reluarea legăturilor dintre cele două țări peste Nistru scria: "Prevăd, însă, că atunci când, din punct de vedere tehnic, treaba va fi pregătită, se va pune problema cum să fie denumit Nistrul. Români vor insista că aceasta este frontieră dintre România și U.R.S.S. Noi însă nu vom fi de acord să-l denumim frontieră. Români nu vor accepta nici o altă denumire: linie de demarcare sau linie administrativă. De aceea, cred că în documentele noastre vom scrie simplu "cursul fluviului Nistru" și "malul drept și malul stâng al fluviului Nistru" (pp. 433-434). Este formula pe care o va obține și Nicolae Titulescu la 21 iulie 1936 în Protocolul parafat împreună cu Maxim Litvinov, protocol cuprinzând principiile viitorului tratat de asistență mutuală între cele două țări, care nu a mai fost semnat niciodată.

Volumul prezentat aici corespunde celor mai severe exigențe ale tehnicii de editare a surselor, punând la dispoziția istoricilor texte de mare acuratețe. Notele explicative înlesnesc înțelegerea unui șir de probleme abordate în cuprinsul textelor. Domnul Dumitru Preda-el însuși un istoric reputat în calitate de redactor responsabil al ediției române, a asigurat o înaltă ținută științifică vrednică de elogiu. Așteptăm cu nerăbdare volumul următor.

Note:

- ¹ Walter Bacon Jr., *Behind Closed Doors (Secret Papers of the Failure of Romanian-Soviet Negotiations 1931-1932)*, Institution Press, Hoover.
- ² G. Ciorănescu et al, *Aspects des relations russe-roumaines*, Minord, Paris, 1967, (p. 92).

*
*

Un poet în Agora

Dacă ar fi să fixăm coordonatele activității politice ale poetului Dorin Tudoran, ele ar fi reprezentate de două formule din excelenta prefată a lui Nicolae Manolescu la volumul prezentat aici: "Pentru un om ca Dorin Tudoran, a tăcea era cel mai dificil lucru din lume" (p. 10) și "Meritul principal al tuturor articolelor din *Agora* <clandestină>, ca, de altfel, și al celorlalte, din *România literară*, *Meridian*, 22 etc., constă în autenticitate. Nimic nu e contrafăcut." (p. 11). Dorin Tudoran este la antipodul imaginii pe care marele public și-o face despre poeții ferecați în turnul de fildeș al poeziei. Dimpotrivă, el a fost și este o voce lucidă și critică a realităților din societatea românească din fază finală a regimului comunist și din anii de după decembrie 1989.

Mărturie stă volumul tipărit la Chișinău* (editurile bucureștene

* Dorin Tudoran, *Kakistocrația*, Chișinău, Editura Arc, 1998, 589 p.

nu s-au grăbit să o facă), care reunescă textele publicate în diverse periodice între 1984-1997, precedate de jurnalul său din perioada 4 martie-24 iulie 1985, precum și de scrisoarea adresată lui Nicolae Ceaușescu, la 1 august 1984.

Dorin Tudoran s-a numărat printre puținii intelectuali români care și-au asumat riscul de a înfrunta deschis regimul comunist. A făcut-o cu un simț al responsabilității și al demnității cu adevărat exemplar. În texte sale, fie personale (jurnalul), fie publice, atât în timpul regimului comunist, cât și din perioada postdecembристă, se reflectă conștiința unui intelectual de perfectă onestitate, profund atașat valorilor democratice, hotărât să nu trădeze niciodată acest atașament.

Titlul volumului poate să surprindă, și cititorul aleargă să găsească explicația. I-o oferă chiar autorul: este superlativul de la grecescul *kakós_(rău)* și înseamnă, aşadar, puterea sau guvernarea celor răi. Un înțeles ambivalent: obiectiv-sistemul politic de după decembrie 1989; subiectiv-autoamăgirea că suntem mai buni decât alții, când, în realitate, ne domină ceea ce este mai rău în noi.

Articolele strânse în volum sunt, pe de o parte, critica de maximă severitate a guvernărilor postdecembriste, iar pe de alta, regretul că România a ratat marea șansă a unei evoluții normale spre economia de piață și democrația

autentică. Autorul constată cu amărăciune apariția pe scena politică sau în mass-media, îndată după căderea regimului comunist, a unor oameni legați, în diverse faze ale activității lor, de orânduirea defunctă. Dorin Tudoran se aștepta la o primenire și asistă la o revenire a celor împinși în culise sau în afara scenei de Nicolae Ceaușescu; mai mult dacă atât, cei care au înălțat ode dictatorului prăbușit reapar, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, pentru a se integra vieții democratice. O incredibilă capacitate de adaptare în care performanța provoacă dezgust.

Frustarea lui Dorin Tudoran este cu atât mai mare când constată că "schimbarea" mult așteptată în noiembrie 1996 nu s-a produs. Obiectivitatea sa este perfectă: aceeași severitate pentru Emil Constantinescu ca și pentru Ion Iliescu.

Dorin Tudoran oferă modelul unui intelectual profund implicat în viața politică, pe deplin conștient de obligația sa civică de a rosti adevărul și de înlesni astfel opiniei publice perceptia corectă a realității. *Kakistocrația* nu s-ar fi instărat la noi dacă în clasa politică, dar mai ales în intelectuali, ar fi existat cât mai mulți oameni ca Dorin Tudoran.

Și astăzi, din nefericire, criticele și avestimentele sale rămân mărginite în perimetru unor reviste literare sau al unui volum, tipărit - ca și cel de față - în afara frontierelor țării.

Cum s-ar putea scăpa de

kakistocrația postdecembristă? Întrebare dificilă, descurajantă chiar, având în vedere ultimele evoluții de pe scena politică românească. După opinia noastră, ceea ce trebuie avut în vedere sunt rădăcinile adânci ale *kakistocrației*. Ea nu este un fenomen specific perioadei de tranziție. "Confiscarea revoluției" de către neocomuniști și, apoi, ratarea schimbării nu sunt explicabile numai prin factori și împrejurări, care găsesc în Dorin Tudoran un analist de mare patrundere. E vorba, din păcate, de situații care își găsesc explicația prin situația lor în "durata lungă", pentru a relua cunoscutul concept braudelian.

Dacă în România ar fi existat o tradiție de autentică democrație, ca în Cehia, dacă în România ar fi existat tradiția unei biserici capabile să se opună autorității politice precum în Polonia, dacă în România ar fi existat un simț civic de masă precum cel demonstrat de unguri în timpul revoluției din 1956, atunci nu ar fi existat condițiile pentru instaurarea *kakisto-crației*.

Dorin Tudoran are perfectă dreptate când face amintita distincție dintre realitatea obiectivă și cea subiectivă a *kakistocrației*. Dacă nu ar fi existat în fiecare dintre noi, acest sistem nefast de guvernare nu s-ar fi impus în România anilor de tranziție.

Cartea lui Dorin Tudoran este un avertisment și un apel. Un avertisment pentru că proiectează

o lumină neîniloasă (dar dreaptă) asupra gravelor culpe ale clasei politice românești. Dacă ea nu se va dezmetici și nu va deveni conștientă de răspunderile ei, atunci România este pândită de o catastrofă, care se profilează de pe acum la orizont. Un apel adresat tuturor cititorilor de bună credință, dar, în primul rând, confrăților săi intelectuali, de a înțelege că este necesar să depășească orice partizanat politic pentru a contribui, prin capacitatele lor, la instaurarea unei societăți cu adevărat democratice, purificată, aşadar, de moștenirea totalitarismului comunist.

Lectura volumului semnat de Dorin Tudoran provoacă două reacții contradictorii în cititor: descurajarea că "n-a fost să fie", altfel spus, că, după decembrie 1989, societatea românească nu s-a îndreptat spre celul visat în anii regimului comunist-democrația adevărată- dar și încrederea că, atât timp cât există intelectuali ca Dorin Tudoran, șansa realizării acestui deziderat nu este pierdută.

Despre șansele proiectului liberal

CRISTINA PETRESCU

Pentru publicul român, Vladimir Tismaneanu este un autor care nu mai are nevoie de nici o prezentare. Pe lângă volume de eseuri sau interviuri, în România i-au fost traduse relativ recent două cărți importante, și anume *Mizeria Utopiei*, care analizează declinul ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană și *Reinventarea Politicului*, care reprezintă o istorie intelectuală a disidenței est-central-europene "de la Stalin la Havel." Mai mult, numeroasele sale articole aparute în publicații prestigioase ca *Sfera Politicii* sau *22*, precum și aparițiile pe posturile de televiziune, au făcut ca Vladimir Tismaneanu să devină nu numai un nume familiar cititorilor români, dar și o garanție a succesului editorial. Prin urmare, această recenzie a ultimului său volum, *Fantasmale salvării*,* tradus acum și în limba română, va încerca să sublinieze în primul rând importanța acestei cărți în

Notă:

* Vladimir Tismaneanu, *Fantasmale salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă* (Iași: Polirom, 1999).

contextul analizelor occidentale asupra fenomenelor post-comunismului în Europa Centrală și de Est. Această opțiune este justificată, cred, și de faptul că publicul român este în continuare marcat de izolare culturală impusă de regimul communist, în ciuda eforturilor deosebite din ultimii ani de a recupera prin traduceri.

Fantasmale salvării sunt urmarea logică, dar și cronologică, a celor două volume menționate anterior, *Mizeria utopiei* și *Reinventarea politicului*, care sunt, de fapt, două laturi complementare ale analizei colapsului regimelor comuniste în Europa Centrală și de Est. Abordând această temă într-o manieră apropiată unei istorii a ideilor, Vladimir Tismaneanu interpretează falimentul comunismului ca fiind efectul nu atât al crizei economice cât, aşa cum au subliniat și unii dintre disidenții central-europeni, al unei crize morale, care a apărut în momentul în care înseși elitele politice și intelectuale comuniste au încetat să mai credă în viabilitatea proiectului marxist. În *Fantasmale salvării*, Vladimir

Tismăneanu urmărește ideile politice care au umplut vidul ideo-logic rămas după căderea comunismului și care, în condițiile în care orice societate are nevoie un mit fondator, au luat forma unor mitologii salvaționiste. După cum au arătat o serie de autori, colapsul regimurilor comuniste nu s-a produs în numele unei noi ideologii; nici un nou proiect teologic nu a fost propus după respingerea celui marxist. Mai mult, s-a argumentat de autori precum Jürgen Habermas, că revoluțiile din 1989 au fost "rectificatoare," pentru că nu au adus idei noi, toate ţările foste comuniste propunându-și doar să (re)intre în clubul select al democrațiilor occidentale. După căderea comunismului, întreaga discuție în Europa Centrală și de Est s-a centrat în jurul ideii de "revenire în Europa," ceea ce a readus automat în prim plan proiectul liberal. Este vorba de un proiect care, după cum spunea Adam Michnik, nu este încărcat de utopismul revoluțiilor anterioare, dar, în același timp, reprezintă visul utopic al atât or generații născute în această parte a Europei. În acest sens, după

cum o spune însuși autorul, *Fantasmale salvării* analizează şansele de reuşită ale proiectului liberal în societătile post-comuniste al căror trecut este predominant neliberal sau chiar antiliberal (p.33).

Spre deosebire de obişnuitele analize în științele politice, care abordează studiul societăților post-comuniste concentrându-se asupra funcționării sistemului parlamentar, a libertății alegerilor sau a reformelor economice, cartea lui Vladimir Tismăneanu se oprește asupra realităților sociale care se ascund în spatele formelor instituționale. O recenzie mai puțin convențională decât cea publicată la sfârșitul ediției în limba română, care a apărut în *American Political Science Review*, sublinia că *Fantasmale salvării* reprezintă o importantă apariție în domeniul studiilor dedicate post-comunismului prin faptul că stabilește o nouă paradigmă. În comparație cu alte analize din domeniul științelor politice, abordarea lui Vladimir Tismăneanu este bazată pe convingerea că democrația nu se definește atât prin existența unor instituții caracteristice, cât prin valorile la care subscrizi membrii acestor societăți și care, de fapt, dău consistență funcționării acestor instituții. Sau, pentru a folosi un limbaj foarte cunoscut celor ce au urmărit dezbatările de idei din cultura română de la *Junimea* încoace, Vladimir Tismăneanu consideră că, pentru

a evalua în ce masură proiectul liberal poate reuși în societățile post-comuniste, nu transformările suferite în formă sunt esențiale, ci analiza fondului și mai ales a componentelor acestuia care sunt incompatibile cu valorile liberale.

Pozitia de pe care autorul adordeașă acest studiu este, după cum el însuși mărturisește, cea a unui scepticism moderat (p.14). Bun cunoscător al tradițiilor politice și culturale ale regiunii, Vladimir Tismăneanu nu s-a aflat niciodată alături de cei care, în 1989, au văzut în cadrul comunismului dovada clară a triumfului universal al liberalismului. Pe de altă parte, nu a subscris nici la teza potrivit căreia liberalismul nu are nici un viitor în Europa Centrală și de Est, unde există prea firave tradiții democratice, astfel încât cel mai probabil scenariu este sud-americanizarea regiunii și nu euopenizarea acesteia. Urmându-l pe Karl Popper, Vladimir Tismăneanu consideră că viitorul este deschis, iar țările care au ieșit cu o decadă în urmă din comunism se află în fața unui spectru larg de opțiuni între democrație și noi forme de autoritarism. În acest sens, spre deosebire de alți autori care consideră că tradițiile politice și culturale sunt determinante în "tranzită spre democrație" - dintre care probabil cel mai cunoscut în România este Samuel P. Huntington – Vladimir Tismăneanu, deși deseori

subliniază ca țările Europei Centrale au facut progrese mai importante pe această cale, consideră că nici o țară nu este prizoniera propriului trecut (p.63). Altfel spus, inexistența sau precaritatea tradițiilor liberale în perioada interbelică nu determină eșecul liberalismului în societățile post-comuniste. Mai mult, însuși faptul că analiza sa nu este organizată pe țari arată că autorul consideră că, în ciuda numeroaselor diferențe subliniate de-a lungul cărții, toate societățile post-comuniste se confruntă cu probleme similare, datorate unei experiențe istorice comune.

Țările Europei Centrale și de Est au o mai lungă tradiție comună pentru că, cel puțin în ultimele două secole, istoria lor a fost marcată de o continuă comparație cu Occidentul. Încercările repetate dar nereușite ale elitelor pre-comuniste de a găsi o ieșire din "periferia" Europei prin modernizare accelerată au produs, în grade mai mari sau mai mici, neîncredere în instituțiile occidentale. Utilizând conceptul de cultură politică, Vladimir Tismăneanu caracterizează tradiția pre-comunistă a regiunii ca fiind un amalgam de "sentimente anti-occidentale, feudale-romantice, anticapitaliste și chiar antiindustriale" (p.61). În ciuda unor diferențe importante de la țară la țară, "moștenirea leninistă" de care vorbea Ken Jowitt este definită, în fond, de idealul bolșevic comun al

egalitarismului și monolitismului, care a avut drept rezultat crearea așa-numitei "culti a blocului comunist" (*bloc culture*), concept propus de sociologul polonez Piotr Sztompka. Mergând pe aceeași linie de interpretare ca și Ken Jowitt, Vladimir Tismăneanu consideră că instinctele colectiviste și autoritariste moștenite din perioada interbelică au fost consolidate de cultura politică a comunismului. Astfel, explozia nationalistă și antidemocratică din perioada post-comunistă este interpretată nu ca o redeșteptare a unor idei înghețate sub comunism, ci ca rezultat al "colectivismului și neîncrederii în principiile librale care le-au fost inculcate oamenilor în mod constant de propaganda comunistă" (p.123). Mai mult, dintre oponenții comunismului nu toți au criticat fostele regimuri de pe poziții librale - un caz tipic în acest sens fiind liderul Solidarității și primul președinte post-comunist al Poloniei, Lech Walesa – astfel încât, de multe ori, discursul fostei opoziții anti-comuniste a fost și este ostil liberalismului.

Proiectul liberal, argumentează Vladimir Tismăneanu, este atacat în toate societățile post-comuniste prin discursuri de tip resentimentar care, în ciuda originilor intelectuale de dreapta, au un enorm succes pentru că se adresează unui public obosit și dezamăgit de interminabila

tranzitie, pentru care idealurile colectiviste comuniste și, de multe ori, chiar ostilitatea față de instituțiile librale au devenit o a doua natură (p.138). De aceea, în alegerile libere au câștigat cei care au folosit un limbaj familiar electoratului, în timp ce foștii oponenți ai regimului, care au insistat continuu asupra necesității respectării drepturilor omului și a consolidării societății civile, nu au avut succes în politică cu excepția celor care au câștigat datorită charismei, precum Vaclav Havel. Referitor la foștii disidenți de orientare liberală, Vladimir Tismăneanu consideră că retorica lor este în continuare extrem de relevantă împotriva tentațiilor colectiviste și egalitariste (p.190). În ciuda insuccesului electoral, "politica antipolitică," care a structurat acțiunile disidenților împotriva regimurilor comuniste, se poate constitui într-o nouă formă de politică. O astfel de politică, extra-parlamentară, după cum a denumit-o Jeffrey C. Isaac, poate fi considerată drept nouitatea adusă de revoluțiile din 1989 și, în același timp, poate fi o "armă" eficace împotriva moștenirii leniniste, contribuind la crearea unei culturi politice de tip democratic în societățile post-comuniste. Pentru că în realitate nimici nu a rămas complet neațins de comunism, decomunizarea nu se poate reduce la un simplu act politic sau juridic, ci necesită un real efort din partea tuturor. Dacă granița dintre victimele și susținătorii

**GEORGE LEGGETT,
"CEKA:
POLIȚIA POLITICĂ
LUI LENIN"**

Traducere din engleză de Marius Ianculescu. Face parte din colecția "Procesul comunismului". George Leggett realizează o analiză a genezei poliției politice sovietice, a rădăcinilor ei leniniste și a rolului pe care l-au avut în recenta ei istorie revoluționară socialistă de stânga. Până la apariția acestei cărți, această organizație nu a făcut obiectul vreunui studiu substanțial. În ediția română, autorul revine, analizând retrospectiv și detașat cauzele și efectele prăbușirii blocului sovietic, actualizând modul în care comunismul și-a jucat ultima carte în această parte a Europei. Cartea a fost publicată

într-o perioadă tulbure, în care Uniunea Sovietică încă nu își recunoștea crimele propriului regim. Lucrarea lui Leggett este expresia vie a neîmpăcării cu trecutul și a unui ascuns sentiment de vinovăție. Cartea este captivantă, dezvăluind multe dintre secretele unui regim anatemizat ulterior.

**ALAIN BESANÇON,
"CREȘTINISMUL,
DEMOCRAȚIA ȘI
ISLAMUL"**

Traducere din franceză de Mona Antohi și Sorin Antohi. Face parte din seria religie. În "Confuzia limbilor" (1978), Alain Besançon vorbea deja despre "criza ideologică a Bisericii", schițând prima tentație cu care s-a confruntat catolicismul în

epoca modernă: după Revoluția franceză, Biserica, separată de stat, s-a opus Noului Regim, adică democrației liberale. Două decenii mai târziu, autorul revine asupra acestei teme, aprofundând-o. După părerea sa, cele "trei tentații în Biserică" sunt antidemocrația, democrația însăși și islamul - extrem de atrăgător într-o perioadă de scepticism și indiferență în materie de religie. Cartea este interesantă nu numai datorită metodei de analiză, ci și faptului că autorul surprinde raportul fragil și schimbător dintre Biserică și guvernarea politică. Autorul examinează în paginile acestei lucrări, dacă este posibil ca, în teorie sau în practică, să existe sansa unui acord care să satisfacă ambele părți.

TALON DE ABONAMENT LA REVISTA "SFERA POLITICII"

(vă rugăm să completați cu majuscule)

- DA, doresc un abonament la revista "SFERA POLITICII", începând cu numărul ..... , pe perioada de:
 3 luni (30.000 lei)   6 luni (60.000 lei)   1 an (120.000 lei)
 Am achitat contravaloarea abonamentului, în suma de ..... lei, cu mandat poștal nr. ..... sau ordin de plată nr. ...., în contul Fundația Societatea Civilă, nr. 251100922013126 (lei) sau 251100222013126 (valută) deschis la BRD - SMB
 DA, doresc factură fiscală pentru abonamentul achitat.

Nume ..... prenume ..... vârstă .....
 Compania ..... Cod fiscal .....
 Profesia ..... Funcția .....
 Adresa la care dorîți să primiți abonamentul:
 Strada ..... nr. ..... bl. ..... sc. ..... et. .....
 Ap. ..... Localitatea ..... Cod poștal ..... jud./sect. .....
 Telefon ..... Fax ..... e-mail .....

Vă rugăm completați în întregime acest talon și, împreună cu copia chitanței, sau a ordinului de plată a abonamentului, expediți-l în același plic, pe adresa: Fundația Societatea Civilă - Sfera Politicii, Piața Amzei, nr. 13, et. 1, sector 1, București, cu mențiunea "talon abonament", sau prin fax la +40 - 1- 312.84.96. Abonamentele se pot contracta și la sediul fundației, la adresa mai sus menționată. Relații suplimentare la tel. 659.57.90. Creșterile ulterioare ale prețului de vânzare al revistei nu vor afecta valoarea abonamentului contractat. În prețul abonamentului sunt incluse taxele poștale.

Serviciul GSM pentru tine 203 33 33

